Neapolis University

HEPHAESTUS Repository **http://hephaestus.nup.ac.cy**

Cypriot Newspapers Indexed Material Eleftherotypia

2000-11-09

þÿ ™ Ã Ä ¿ Á ¹ º ¬ - ¤ - Å Ç ¿ Â 5 6

þÿ • » µ Å ¸ µ Á ¿ Ä Å À ¯ ±

http://hdl.handle.net/11728/7717

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ 9 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2000

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

56

Η ναυμαχία της Ναυπάκτου

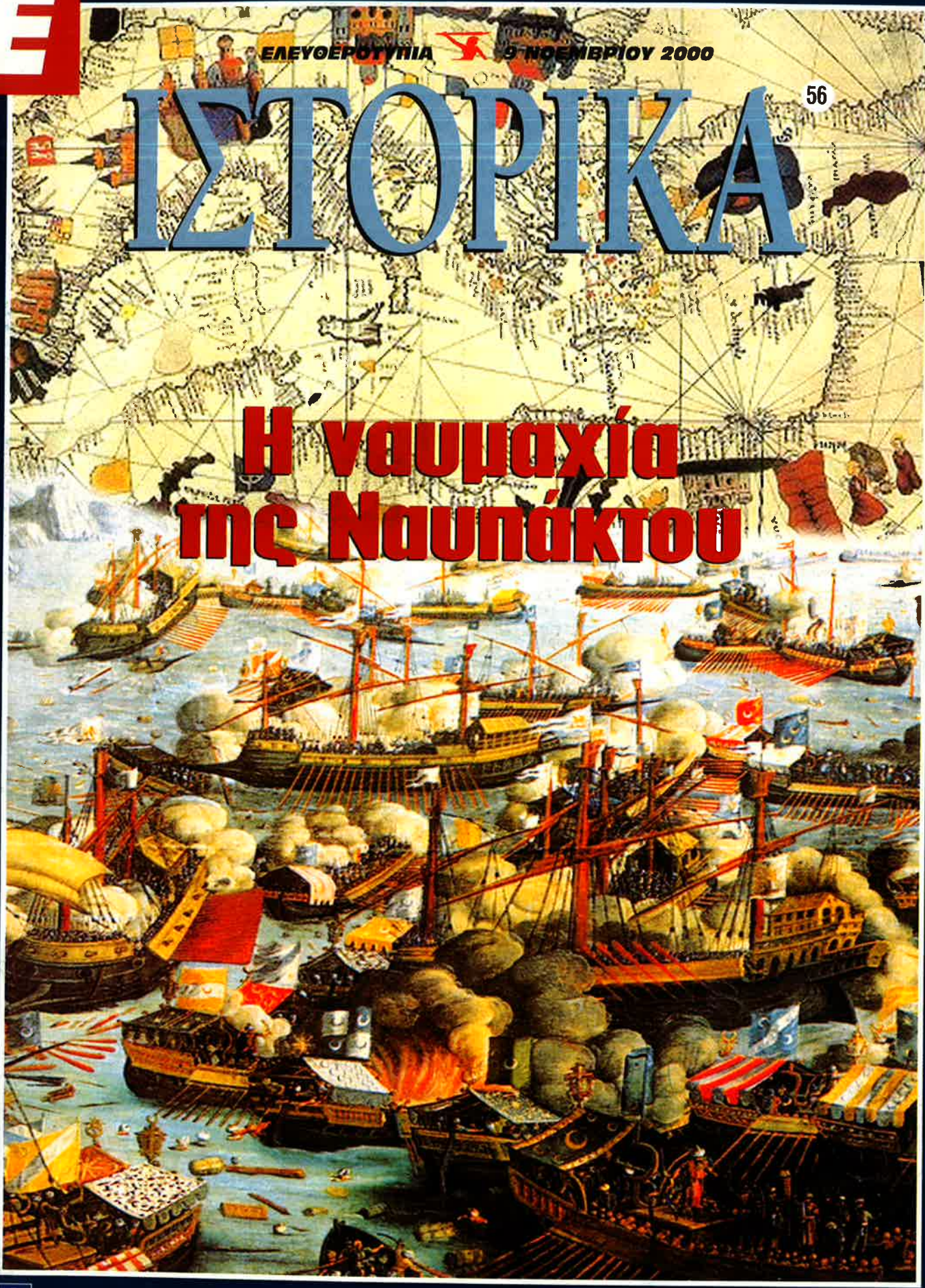

ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΤΗΣ ALPHA BANK

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

«Το κουμπατιμέντο Κουρτζουλαρίου», λεπτομέρεια από το έργο του Γεωργίου Κλόντζα

Η Μεσόγειος θάλασσα της χριστιανοσύνης

ΕΚΑΤΟΝ ΔΕΚΑΟΧΤΩ ΧΡΟΝΙΑ μετά την άλωση της Πόλης από τον πυρπολητή στο όνομα του Αλλάχ, ένα σημαντικό γεγονός ήρθε να σπάσει την οθωμανική κατακτητική μονοτονία. Ενας Ιερός Συνασπισμός Ισπανών και Ενετών συγκροτείται στις 20 Μαΐου του 1571 και λίγους μήνες μετά –την Κυριακή 7 Οκτωβρίου– η χριστιανική τους αρμάδα με τη συμμετοχή και Ελλήνων αντιπαρατίθεται στον οθωμανικό στόλο (271 πλοία), που ναυλοχούσε στον Κορινθιακό.

Η ναυμαχία της Ναυπάκτου θα μείνει στην Ιστορία ως μια από τις φονικότερες του είδους, καθώς μέσα σε 5 ώρες χάθηκαν 20 ώς 30 χιλιάδες Τούρκοι και 7.500 χριστιανοί. Θα αποτελέσει, βέβαια, αυτή η νίκη των ενωμένων χριστιανικών δυνάμεων το έναυσμα για εμπνευσμένα έργα στη ζωγραφική και τη λογοτεχνία, καθώς σύντομα το γεγονός θα περάσει στους επερχόμενους ως θρύλος.

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ

Το χρονικό

ΟΙ ΟΘΩΜΑΝΟΙ ΚΑΙ ΤΑ ΟΝΕΙΡΑ ΤΟΥΣ
Η εξάπλωση, οι βενετο-τουρκικοί πόλεμοι, η κρίση
6

ΟΙ 5 ΩΡΕΣ ΤΗΣ ΝΑΥΜΑΧΙΑΣ
Οι κινήσεις των στόλων, οι αρχηγοί, οι απώλειες
18

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ Η ΝΙΚΗ
Τι έγραψαν Ιταλοί χρονικογράφοι και ιστορικοί
34

Υπεύθυνος έκδοσης ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ

Σύνταξη ύλης ΝΑΣΟΣ ΓΚΟΛΕΜΗΣ

Σύμβουλος έκδοσης ΣΤΕΡΙΟΣ ΦΑΣΟΥΛΑΚΗΣ

Συντονισμός - επιμέλεια ΝΙΚΟΣ ΒΑΡΔΙΑΜΠΑΣΗΣ
Μόνιμοι συνεργάτες ΦΑΙΔΩΝ ΜΑΛΙΓΚΟΥΔΗΣ
ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΡΔΑΣΗΣ - ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

Σ' αυτό το τεύχος συνεργάστηκαν
ΝΙΚΟΣ ΒΑΣΙΛΑΤΟΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΤΗΛΕΜΑΧΟΣ ΛΟΥΓΓΗΣ
ΝΙΚΟΣ Γ. ΜΟΣΧΟΝΑΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ι. ΠΗΛΕΙΔΗΣ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Β. ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ
ΧΑΡΗΣ ΤΖΑΛΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΧΑΣΙΩΤΗΣ

Δημιουργικό
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΡΩΝΑΙΟΣ
ΝΙΚΟΣ ΚΕΧΑΓΙΑΣ
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΤΖΑΝΕΤΟΠΟΥΛΟΥ
Παραγωγή
ΦΩΤΟΕΚΔΟΤΙΚΗ Α.Ε.
Ηλεκτρονική διεύθυνση
istorika@enet.gr

Ναυμαχίας Ναυπάκτου παρεπόμενα

Αν επιχειρούσε κανείς σήμερα, θέτοντας το κλασικό ερώτημα του ιστορικού, να αξιολογήσει τη θέση, την αιτιώδη συνάφεια, που χαρακτηρίζει τη ναυμαχία της Ναυπάκτου μέσα στο πλαίσιο της αλληλουχίας των γεγονότων που ακολούθησαν, τότε θα κατέληγε αβίαστα σε ένα πρώτο συμπέρασμα: ότι η Κυριακή της 7ης Οκτωβρίου του έτους 1571 αποτελεί ένα χρονικό όριο, έναν terminus post quem, μετά το οποίο αρχίζει μία νέα ιστορική περίοδος για τη λεκάνη της Μεσογείου.
Τις δεκαετίες που θα ακολουθήσουν την πτώση της Πόλης σημαδεύει η θριαμβική άνοδος, το μεσουράνημα της οθωμανικής ημισελήνου ως μιας μεγάλης δύναμης: στο χριστιανικό κόσμο της Κ. και της ΝΑ Ευρώπης κυρίαρχη είναι η παρουσία των Τούρκων, που έχουν απειλήσει δύο φορές τη Βιέννη (1529 και 1532) και κρατούν ακόμα κι αυτήν την αυτοκρατορία των Αψβούργων (με τη συνθήκη της Αδριανούπολης το 1568) ως φόρου υποτελή.

Καταλυτικότερη θα είναι όμως η οθωμανική παρουσία στον κόσμο του Ισλάμ: τα πρώην χαλιφάτα της Δαμασκού, του Καΐρου και της Βαγδάτης θα πέσουν το ένα μετά το άλλο (1534), ενώ ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής (1520-1566) θα έχει κάθε λόγο, μετά την κατάκτηση της Μέκκας με τον τάφο του Προφήτη, να φέρει πλέον τον τίτλο του «Πατισάχ του Ισλάμ». Στο χώρο της Μεσογείου, μετά την παράδοση των Ιπποτών της Ρόδου (1522), τα κράτη των πειρατών της Μπαρμπαριάς, το Αλγέρι (1529), η Τρίπολη (1551), αλλά και η Κύπρος (1571) θα προστεθούν στην επικράτεια του Τούρκου σουλτάνου.
Η ναυμαχία της Ναυπάκτου (Lepanto στη lingua franca των ρωμανόφωνων νικητών) σημαδεύει το τέλος της ανοδικής αυτής για τους Οθωμανούς πορείας. Οι ενωμένες ναυτικές δυνάμεις των Ενετών, Γενουατών και Ισπανών, με επικεφαλής τον ετεροθαλή αδελφό του Φιλίππου Β΄ της Ισπανίας, τον Δον Χουάν, θα συντρίψουν και θα εξαφανίσουν για τις δεκαετίες που θα ακολουθήσουν τον τουρκικό στόλο από τα νερά της Μεσογείου.

Μετά το χρονικό ορόσημο του 1571, η εικόνα της Ανατολής θα αρχίσει να αποκτά για τη Δύση κάπως διαφορετικές αποχρώσεις. Το δέος απέναντι στα προελαύνοντα στίφη των Οθωμανών θα αντικατασταθεί τώρα από την παλιά, τη γνώριμη για την Εσπερία εικόνα: στην Κωνσταντινούπολη, σ' αυτήν την πρώην πρωτεύουσα των «αιρετικών» Ελλήνων, βρίσκεται σήμερα η αυλή του Τούρκου σουλτάνου, του άπιστου εκείνου ηγεμόνα, τον οποίο θα πρέπει οι θαρραλέοι της Δύσης, όπως προτρέπει ο ήρωας του Σέξπιρ («Ερρίκος Ε΄», 1599), να πάνε και να τον «αρπάξουν από τη γενειάδα». Μια στάση, ο επιθετικός χαρακτήρας της οποίας θα αμβλυνθεί σταδιακά, όσο τα εμπορικά πλοία θα φέρνουν και θα ξεφορτώνουν στα δυτικά λιμάνια τα αγαθά από τη λαγγεμένη Ανατολή, όπως, για παράδειγμα, τους βολβούς που έφερνε πριν από 360 χρόνια, μαζί με την πραμάτεια του από εξωτικά μπαχαρικά, από τις χώρες του Οθωμανού σουλτάνου ένας Ολλανδός έμπορος σε κάποιο λιμάνι της πατρίδας του. Εμπορική πράξη, που αποδείχθηκε σημαδιακή, μια και πολύ γρήγορα το αγριολούλουδο από τα βουνά της Μ. Ασίας, η τουλίπα, θα κέρδιζε μια περίοπτη θέση όχι μόνο στις καρδιές των κατοίκων των Κάτω Χωρών, αλλά και στην αγορά τους...

Η τύχη θέλησε να μας διασωθεί κάποια λεπτομέρεια από το μεγάλο ιστορικό γεγονός της ναυμαχίας της Ναυπάκτου: η «μικρή» ιστορία ενός Ισπανού εθελοντή σε ένα γενοβέζικο καράβι που άκουγε στο όνομα Miguel de Cervantes. Ενα τραύμα που θα υποστεί, κατά τη διάρκεια της ναυμαχίας, στο χέρι του θα διακόψει οριστικά τις φιλοδοξίες του εικοσιτετράχρονου για μια στρατιωτική καριέρα και θα τον στρέψει προς την αναζήτηση της λογοτεχνικής του Μούσας.
Ετσι, από ένα καπρίτσιο της Ιστορίας, ο ανάπηρος αυτός βετεράνος της Ναυπάκτου θα μας χαρίσει το 1605 ένα από τα σπουδαιότερα έργα της παγκόσμιας λογοτεχνίας: τον «Δον Κιχώτη, ιππότη με τη θλιβερή μορφή» (Don Quixote, el Caballero de la Triste Figura).

Φαίδων Μαλιγκούδης

αντί *προλόγου*

Η απειλητική εξάπλωση των Τούρκων σε ξηρά και σε θάλασσα το 16ο αι. –ιδιαίτερα μετά την επίθεση εναντίον της Κύπρου– οδήγησε Ισπανούς και Ενετούς, παρά τις αντιθέσεις τους, στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων υπό τον Πάπα Πίο Ε΄. Στις 20 Μαΐου 1571 συνυπογράφουν τη σύμπηξη Ιερού Αντιτουρκικού Συνασπισμού (Sacra Liga Antiturca), αποφασίζοντας τον απόπλου των στόλων τους για την αντιμετώπιση του τουρκικού κινδύνου.
Το ιμπεριαλιστικό πνεύμα της Τουρκίας αποτυπώνεται ανάγλυφα στο παρακάτω τελεσίγραφο που έστειλε «ο *σουλτά Σελίμης ο Τόρκος στον αυθέντην* το *βενετικόν»*, που συντάσσεται στην ελληνική, γλώσσα τότε της διεθνούς διπλωματίας –το παραθέτουμε με την ορθογραφία του:
«...Σουλτάν Σελίμ της Κονσταντινοπολής, Νέας Ρόμης, Αφρηκας, Τραπεζόντηας, ριγάς του Πόντιου... Καπαδοκίας, Παφλαγονίας, Σικαιλίας, Λυκίας, Αρμενίας, Αρβανίας, αυθέντης της Ταρταρίας, Ουγκαρίας, αυθέντης και βασιλές ολονό και πάσα του σκεπουμένου υπό τον ήλιον, απεσταλμένος από την άνω πρόνια του μεγάλου θεού και χαλαστής της πίστεως το χριστιανό... Αυθέντης τε και βασιλές ολονόν σας... ***Το ρένιο της Κύπρος*** *να μου το αφήσειε ως κύριος νοικοκύρης όπου ημε εγώ με τη δύναμη του σουλτάνου του Καέρος (Καΐρου) ή θέλο έρθι καταπάνω σας με όλι μου την δύναμη τόσο διά ξηράς όσον και διά θαλάσις... διατή ο ημέτερος μέγας και υψηλός προφήτης μου το έταξε...»* (Edit Crusius, Turcograecia, libr. 4, 344).
Οι Ισπανοί μετέχουν στο Συνασπισμό επειδή δέχονταν την οθωμανική πίεση στη δυτική Μεσόγειο, στη Βόρεια Αφρική και στα γειτονικά παράλια της Ιβηρικής από τους Τούρκους, κυρίως από τους ομοθρήσκους και συμμάχους τους Αλγερινούς και Μαροκινούς. Δύο χρόνια αργότερα, μετά τη ναυμαχία της Ναυπάκτου, θα στραφούν προς τον Ατλαντικό.
Οι Βενετοί αγωνίζονταν να διατηρήσουν με τις λιγότερες δυνατές απώλειες τους εμπορικούς τους σταθμούς στην ηπειρωτική Ελλάδα και στο αρχιπέλαγος. Βρίσκονταν βέβαια σε διαρκή υποχώρηση, καθώς ενσωματώνονταν οι κτήσεις τους από τον πρώτο βενετοτουρκικό πόλεμο στην οθωμανική επικράτεια.
Οι Ρωμιοί από την εποχή του Σχίσματος ήταν διχασμένοι. Οι ραγιάδες έβλεπαν με δυσπιστία τους Παπικούς και τους Ενετούς που δεν επέτρεπαν την ανασύσταση των ορθοδόξων μητροπόλεών τους, σε αντίθεση με τους Τούρκους που ευφυώς ενθάρρυναν τη λειτουργία του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Οι Ενωτικοί της Λύσης απ' τα χρόνια της καρδιναλίων Ισιδώρου (1463) και Βησσαρίωνα (1472) ζητούσαν «σταυροφορίες» εναντίον των «εχθρών της πίστης». Στη ναυμαχία της Ναυπάκτου πολεμούν υποχρεωτικά και από τους δύο στόλους, καταβάλλοντας το βαρύτερο φόρο αίματος. Υφίστανται ακόμα τους διωγμούς από τον ητημένο Τούρκο.
Ενα χρόνο μετά την καταστροφή του τουρκικού στόλου στη Ναύπακτο ο σουλτάνος αναπληρώνει τις απώλειες σε άντρες και σκάφη.
Δύο χρόνια μετά, ο Ιερός Συνασπισμός διαλύεται. Ο σουλτάνος ανακτά την ηγεμονική του επιρροή στα βορειοαφρικανικά κρατίδια, καθώς οι ραγιάδες θα περιμένουν δυόμισι αιώνες ακόμα ίσαμε τη ναυμαχία του Ναβαρίνου που θα τους προσφέρει την ανεξαρτησία.

Νίκος Βαρδιάμπασης

Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

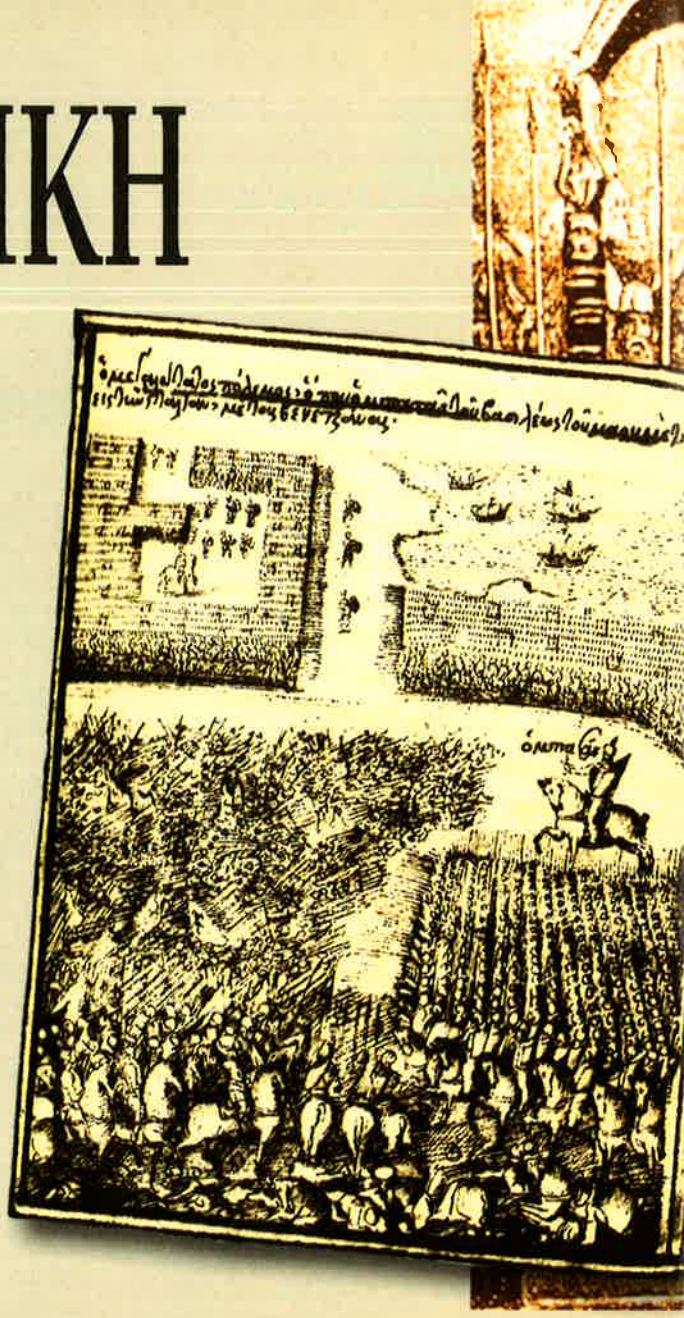

Του ΓΙΑΝΝΗ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ
ιστορικού

Σελζούκοι, Τουρκομάνοι, Βενετοί και Γενουάτες στο Βυζάντιο

Τούρκοι και Βενετοί, οι οποίοι από το 14ο ώς το 16ο αιώνα αναμετρήθηκαν για την κυριαρχία της Ανατολικής Μεσογείου, έκαναν αισθητή την παρουσία τους στο χώρο του Βυζαντίου από τον 11ο αιώνα. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ισχυρή σε στεριά και θάλασσα άλλοτε, ιδιαίτερα τους αμέσως προηγούμενους αιώνες, δεν ήταν πια σε θέση να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τα προβλήματα που ανέκυπταν. Τρία γεγονότα, η πιο ορατή πλευρά της ιστορίας, επιβεβαιώνουν την αδυναμία της: α) η ήττα του βυζαντινού στρατού από τους Σελτζούκους Τούρκους, το 1071, στη μάχη του Μαντζικέρτ στη Μικρά Ασία, β) η εκχώρηση στους Βενετούς, το 1082, εμπορικών προνομίων προς απόκρουση των Νορμανδών στα δυτικά σύνορα και γ) το σπουδαιότερο, η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους σταυροφόρους, το 1204, την οποία πρωτίστως προκάλεσαν οι Βενετοί, για να εδραιώσουν και μεγιστοποιήσουν το εμπόριό τους στην Ανατολή.

Δυνάμεις της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας –του δυναμικότερου από τα βυζαντικά /ελληνικά κράτη που σχηματίστηκαν μετά το 1204– ανέκτησαν την Κωνσταντινούπολη, το 1261, κι έτσι η Βυζαντινή Αυτοκρατορία συνέχισε, με μικρές φθίνουσες δυνάμεις, να υπάρχει ώς το 1453, έτος της νέας άλωσης της πρωτεύουσάς της. Σ' αυτή την περίοδο άρχισε να γι-

Εργο του Μπράιαν για την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204. «Ενώ ο αυτοκράτωρ ηγέρθη να χαιρετίσει βαρώνον τινά, εις άξεστος σταυροφόρος εκάθησεν επί του θρόνου» (Παπαρρηγόπουλος, Ιστορία του Ελληνικού Εθνους). Δίπλα, ο Αλπ Αρσλάν στη μάχη του Μαντζικέρτ. Τουρκική παράσταση του 1971 για την επέτειο των 900 χρόνων από τη νίκη τους επί των Βυζαντινών. Επάνω αριστερά: νίκη των Οθωμανών επί των Βενετών. Μικρογραφία χειρογράφου του Γεωργίου Κλόντζα

Σελτζουκικό χάλκινο νόμισμα του Κιλίτζ Αρσλάν (12ος αιώνας)

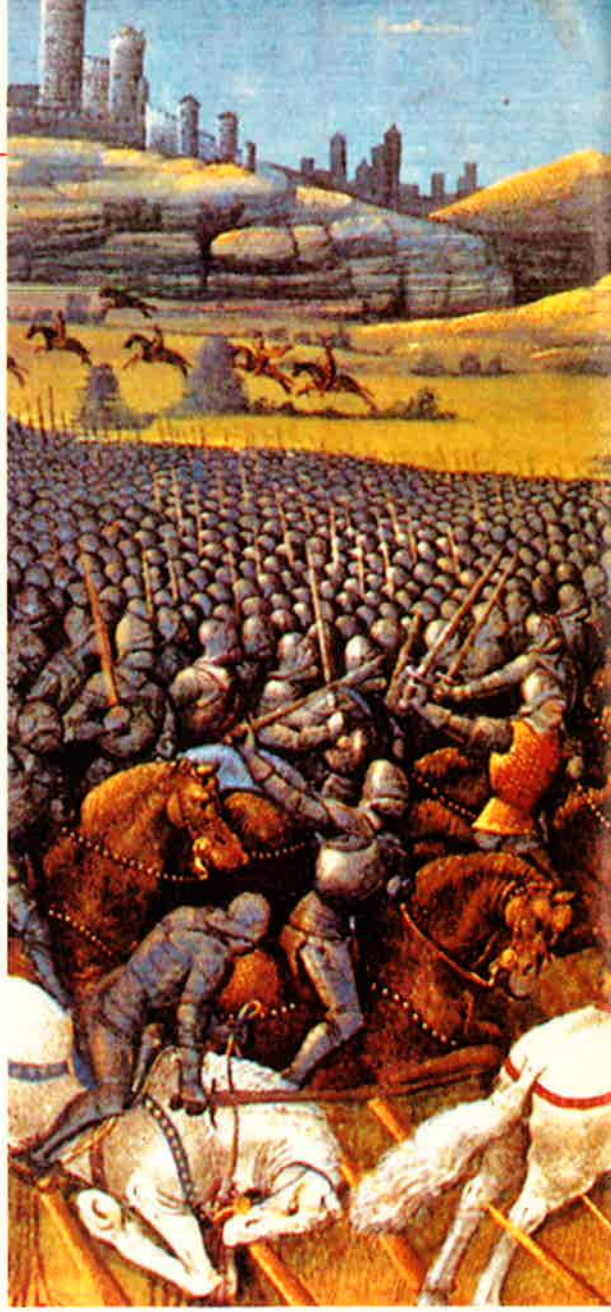

νεται ιδιαίτερα αισθητή η παρουσία και ενός άλλου παράγοντα στην Ανατολική Μεσόγειο, των Γενουατών. Οι Βυζαντινοί, καθώς γι' αυτούς ήταν δυσβάσταχτο βάρος η προνομιακή θέση των Βενετών εμπόρων στο χώρο τους, το 1169 συνήψαν συνθήκη με τη Γένουα. Τους επόμενους αιώνες επικρατέστερη στην Ανατολική Μεσόγειο, από τις δύο εμπορικές πόλεις-κράτη της Ιταλίας, εξακολούθησε να είναι η Βενετία, η οποία διέθετε ισχυρότερο στόλο και πολύ περισσότερες κτήσεις στην Ανατολή, κυρίως εμπορικούς σταθμούς που απέκτησε κατά τη διανομή των βυζαντινών εδαφών το 1204.

Τον 11ο και το 12ο αιώνα, την ώς τότε βυζαντινή

Στα μέσα του 16ου αιώνα ο Σουλεϊμάν Α' είχε διπλάσια εισοδήματα από τον Κάρολο Ε' της Ισπανίας με την απέραντη επικράτεια

Μικρά Ασία κατέκλυσαν σε μεγάλη έκταση Τούρκοι, εξισλαμισμένοι από το 10ο αιώνα, Σελτζούκοι και Τουρκομάνοι. Οι πρώτοι οργάνωσαν ένα αξιόλογο από πλευράς ισλαμικού πολιτισμού κράτος, το σελτζουκικό κράτος του Ρουμ (Ρωμανίας), με πρωτεύουσα το Ικόνιο, το οποίο έχασε την ανεξαρτησία του μετά τη μογγολική εισβολή του 13ου αιώνα (μάχη του Κιοσέ Νταγ το 1243). Οι Τουρκομάνοι, παραδοσιακές νομαδικές φυλές, ίδρυσαν ημιαυτόνομα εμιράτα, έξω από τον πυρήνα και τον πολιτισμό του σελτζουκικού κράτους, και έζησαν από επιδρομές στις συνοριακές περιοχές και από τους φόρους που τους κατέβαλλαν οι υποταγμένοι κάτοικοι. Ενα μέρος τους, που έφτασε στα παράλια της Μικράς Ασίας, επιδόθηκε, σε συνεργασία με ντόπους, και στην πειρατεία.

Οι οθωμανικές κατακτήσεις σε Ευρώπη, Ασία και Αφρική

Στο μικρότερο και δυτικότερο από τα τουρκομανικά εμιράτα, στην περιοχή της Βιθυνίας, τέθηκε επικεφαλής, στην αυγή του 14ου αιώνα, ο **Οσμάν** (1300-1324), ο οποίος, νικώντας τους Βυζαντινούς το 1302 (μάχη του Βαφέως), απέκτησε φήμη. Από τότε, στο συνοριακό αυτό εμιράτο, uč beylik, συνέρρεαν πρόθυμοι μαχητές του γαζά, του ιερού πολέμου, οι γαζήδες, και όσοι απέβλεπαν στη λεία του πολέμου. Ο σκληρός πόλεμος, η διπλωματία, η ανοχή απέναντι σε πόλεις και περιοχές που υποτάσσονταν χωρίς αντίσταση, η αδυναμία του Βυζαντίου και των άλλων κρατών της περιοχής, επέτρεψαν στον Οσμάν ή Οθμάν –από τον οποίο και το όνομα Οθωμανοί– και τους διαδόχους του, ανάλογων ικανοτήτων μ' εκείνον, να πραγματοποιήσουν μεγάλες κατακτήσεις και να ιδρύσουν από το 14ο ώς το 16ο αιώνα ένα ισχυρό και εκτεταμένο τουρκικό ισλαμικό κράτος, την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ανάλογης έκτασης με τη ρωμαϊκή και βυζαντινή.

Στο κέντρο, η μάχη της Νικοπόλεως από γαλλικό χειρόγραφο (Εθνική Βιβλιοθήκη, Παρίσι)

Τις πρώτες δεκαετίες του 14ου αιώνα οι Οθωμανοί

Σελτζουκικό χάλκινο νόμισμα του Σουλεϊμάν (τέλη 12ου-αρχές 13ου αιώνα)

τής της πορείας ο **Σουλεϊμάν Α΄** (1520-1566) είχε διπλάσια εισοδήματα από το σύγχρονό του αυτοκράτορα **Κάρολο Ε΄** (1520-1556) με την απέραντη επικράτεια (Ισπανία, κτήσεις στο Νέο Κόσμο, Κάτω Χώρες, Γερμανικά Κράτη). Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν πια μια πολύ ισχυρή δύναμη, υπολογίσιμη όχι μόνο στην Ανατολή αλλά και στη Δύση.

Οι Οθωμανοί στην Ανατολική Μεσόγειο

Στην αρχή του 14ου αιώνα δύο τουρκομανικά εμιράτα κατείχαν τα μικρασιατικά παράλια, του **Αϊντίν** στα εδάφη της Ιωνίας και του **Μεντεσέ** στης Καρίας. Υπό οθωμανικό έλεγχο τέθηκε το πρώτο το 1346 και το δεύτερο το 1381. Το 1354 οι Οθωμανοί πέρασαν το

Μετά την κατάληψη του Αργους (1463) οι Βενετοί άλλαξαν στάση και ακολούθησαν οι τρεις Βενετοτουρκικοί πόλεμοι

είχαν επιτυχίες στη ΒΔ Μικρά Ασία, το 1354 πέρασαν στην ευρωπαϊκή ακτή, το 1361 κατέλαβαν την Αδριανούπολη, το 1382 το Μοναστήρι, το 1385 τη Σόφια, το 1389 νίκησαν τους Σέρβους στο Κοσσυφοπέδιο, το 1396 τους σταυροφόρους υπό τον **Σιγισμούνδο** της Ουγγαρίας στη Νικόπολη. Αφού εδραίωσαν τη θέση τους στη Βαλκανική, στράφηκαν στην Ανατολή και παρά την ήττα τους στη μάχη της Αγκυρας το 1402 από τους Μογγόλους του **Ταμερλάνου**, ανασυγκροτήθηκαν και πάλι. Το 1430 κατέλαβαν τη Θεσσαλονίκη και τα Ιωάννινα και, έπειτα από επιτυχείς αναμετρήσεις στη Βαλκανική, το 1453 την Κωνσταντινούπολη. Ακολούθησε η προσάρτηση της Σερβίας το 1454 και 1455, της Πελοποννήσου το 1458 και 1460, της Τραπεζούντας το 1461, της Βοσνίας το 1463, της Ερζεγοβίνης το 1483, της Μολδαβίας το 1484, της Συρίας και της Αιγύπτου το 1516, του Βελιγραδίου το 1521, της Ουγγαρίας το 1541, της Τρανσυλβανίας το 1551, του Βανάτου το 1552. Στο τέλος αυ-

Βόσπορο και στη Χερσόνησο της Καλλίπολης συγκρότησαν την πρώτη επί ευρωπαϊκού εδάφους «συνοριακή» βάση. Το 1368 απέκτησαν τον έλεγχο των Στενών προς τη Μαύρη θάλασσα.

Τότε, Βενετοί και Γενουάτες άρχισαν να συνάπτουν εμπορικές συμφωνίες μαζί τους και, από το φόβο των συνεπειών, απέφευγαν να παίρνουν μέρος σε ευρωπαϊκές συμμαχίες εναντίον τους. Η Βενετία, ωστόσο, για να εμποδίσει την οθωμανική επέκταση μέσω Μακεδονίας προς την Αδριατική, ανέλαβε το 1423 από τους Βυζαντινούς τη διοίκηση της Θεσσαλονίκης. Οι Οθωμανοί, προς αντιμετώπιση των Βενετών, οργάνωσαν τον πρώτο συστηματικό τους στόλο. Με την κατάληψη της Θεσσαλονίκης το 1430 και τις επιδρομές τους στο Αιγαίο και την Αδριατική, ανάγκασαν τους Βενετούς να υπογράψουν συνθήκη ειρήνης το 1432: στη Βενετία ως αντάλλαγμα, για να μην εμποδίζει τα οθωμανικά επεκτατικά σχέδια, εκχωρήθηκαν εμπορικά προνόμια που την καθιστού-

Πορτρέτο του ναυάρχου Μπαρμπαρόσα. Εργο (1540) του Nigari (Τοπ Καπί, Κωνσταντινούπολη)

Ο Κάρολος Ε' της Ισπανίας. Εργο του Τιτσιάνο. Στο κέντρο, ο Κάρολος ο Ε' στο εργαστήριο του Τιτσιάνο. Ο ζωγράφος διακρίνεται δεξιά στον πίνακα αυτό που φιλοτεχνήθηκε από άλλον καλλιτέχνη

σαν ξανά την πρώτη εμπορική δύναμη στην Ανατολή.

Με την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 οι Οθωμανοί έγιναν κύριοι του πρώτου σε εμπορική σημασία λιμένα της Ανατολικής Μεσογείου. Για να περιορίσουν τις βενετικές ανησυχίες από το γεγονός, το 1454, παραχώρησαν στους Βενετούς εμπόρους δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας στην οθωμανική επικράτεια και καταβολής μέτριου εισαγωγικού και εξαγωγικού δασμού 2%. Κατ' αυτόν τον τρόπο η θέση της Βενετίας γινόταν πλεονεκτικότερη από της Γένουας στην Ανατολή, αφού η τελευταία είχε ελευθερία εμπορίου μόνο στην Κριμαία και στα νησιά του Αιγαίου και κατέβαλλε κανονικούς δασμούς. Τότε, το 1462, οι Οθωμανοί κατέλαβαν τη Μυτιλήνη, που την κατείχαν οι Γενουάτες Γκατιλούζοι.

Η κατάληψη, ωστόσο, του Αργους το 1463 από τους Οθωμανούς ενέτεινε τις βενετικές ανησυχίες κι έτσι προκλήθηκε ο θεωρούμενος ως Α' βενετοτουρκικός πόλεμος (1463-1479). Ο πάπας και η Βενετία δεν κατόρθωσαν να προκαλέσουν σταυροφορία, αλλά πέτυχαν συμμαχίες με αντιπάλους των Οθωμανών στην Ανατολή. Οι Οθωμανοί ωστόσο είχαν σημαντικές επιτυχίες σε πολλά μέτωπα. Μια από αυτές, η απόσπαση το 1470 της Εύβοιας. Οι Βενετοί, ιδιαίτερα ενοχλημένοι από τις οθωμανικές επιδρομές κατά μήκος της αδριατικής ακτής και της ίδιας της Βενετίας, αναγκάστηκαν να υπογράψουν το 1479 συνθήκη ειρήνης: δέχτηκαν να παραιτηθούν από κτήσεις τους και να καταβάλλουν ετήσια εισφορά για τη διεξαγωγή αδασμολόγητων εμπορικών πράξεων εντός της οθωμανικής επικράτειας.

Οι Οθωμανοί ύστερα από αυτή την αναμέτρηση με τη Βενετία, την ισχυρότερη ναυτική δύναμη της Μεσογείου, αισθάνθηκαν ότι είναι σε θέση να προχωρήσουν σε νέες ναυτικές επιχειρήσεις. Το 1480, αφού πολιόρκησαν ανεπιτυχώς τη Ρόδο, κατέλαβαν το Οτράντο στην Κάτω Ιταλία (Απουλία). Το γεγονός προκάλεσε μεγάλη ανησυχία, ο ίδιος ο πάπας ετοιμάστηκε να φύγει στη Γαλλία. Ο **Μεχμέτ Β'**, ο φερόμενος ως «Κύριος των Δύο Στερεών» και «Αφέντης των Δύο Θαλασσών» [Ρούμελης και Ανατολής, Ασπρης (Μεσογείου) και Μαύρης Θάλασσας], οραματιζόταν μια οικουμενική αυτοκρατορία από τον Ατλαντικό ώς τον Ειρηνικό.

Οι Βενετοί, ωστόσο, επειδή είχαν χάσει σημαντικά ερείσματα στην Πελοπόννησο, την Αλβανία και τη Δαλματία, υποκινούσαν σ' αυτές τις περιοχές εξεγέρσεις. Επιπλέον, την Κύπρο, την οποία κατέλαβαν το 1489, δεν επέτρεψαν στους Οθωμανούς να τη χρησιμοποιήσουν ως βάση κατά των Μαμελούκων της Αιγύπτου. Υπό αυτές τις συνθήκες ξέσπασε ο Β' βενε-

ξησαν να ελέγξουν και τη Δυτική. Από το 1517, απέκτησαν ναυτικές βάσεις και πέρα από αυτή, στο Σουέz και την Ερυθρά Θάλασσα. Απωθώντας τους Πορτογάλους, άνοιξαν και πάλι, για δικό τους όφελος, τους παραδοσιακούς εμπορικούς δρόμους με την υπόλοιπη Ασία. Ενώ το 1522 κατέλαβαν τη Ρόδο, που από το 1309 κατείχαν οι Ιωαννίτες Ιππότες.

Ανάλογες τάσεις με τους Οθωμανούς, ελέγχου της Μεσογείου, είχε και ο αυτοκράτορας Κάρολος Ε΄ (1520-1556), βασιλιάς και της Ισπανίας, όπως και ο διάδοχός του **Φίλιππος Β΄**. Η Ισπανία, στην οποία ανήκε και το Βασίλειο της Σικελίας, συμμάχησε με τη Γένουα. Ο Γενουάτης ναύαρχος **Αντρέα Ντόρια** το 1530 κατέλαβε την Τυνησία και το 1532 την Κορώνη, την Πάτρα και το Αντίρριο.

Οι Οθωμανοί, στο μεταξύ, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τη Δύση στη Μεσόγειο, ενέταξαν στην υπηρεσία τους τον αρχιπειρατή, με ορμητήριο το Αλγέρι από το 1518, **Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσα**. Το

Ο «Κύριος των Δύο Στερεών» και «Αφέντης των Δύο Θαλασσών» Μεχμέτ Β΄ οραματιζόταν μια οικουμενική αυτοκρατορία

τοτουρκικός πόλεμος (1499-1502). Οι Οθωμανοί, αφού κυρίευσαν το 1499 τη Ναύπακτο και έχτισαν τα δύο μικρά φρούρια του Ρίου και Αντιρρίου στην είσοδο του κόλπου, το 1500 κατέλαβαν τη Μεθώνη και την Κορώνη. Στη συνέχεια κινήθηκαν στη Μεσόγειο απειλητικά. Οι Βενετοί, για αντιπερισπασμό, έστρεψαν εναντίον τους τις Ουγγαρία, Πολωνία, Μολδαβία, Ρωσία, ενώ στη Μεσόγειο στο πλευρό τους τάχθηκαν ο πάπας, οι Ιππότες της Ρόδου, οι Ισπανία, Γαλλία και Πορτογαλία. Οι Οθωμανοί, εκτιμώντας τις περιστάσεις, δεν επέμειναν περισσότερο και το 1502 υπέγραψαν χωριστή συνθήκη ειρήνης με τη Βενετία που δέχτηκε, κατ' ανάγκη, το νέο status quo και την καταβολή ετήσιας εισφοράς, για να διατηρήσει τα εμπορικά της προνόμια.

Η Βενετία, κέντρο της ευρωπαϊκής οικονομίας επί δύο και πλέον αιώνες, 1380-1500, σύμφωνα με τον **Φερνάν Μπροντέλ** (Fernand Braudel), το 16ο αιώνα έχασε την πλεονεκτική της θέση στο εμπόριο. Την κάμψη προκάλεσαν όχι μόνο οι Οθωμανοί αλλά, πρωτίστως, η ανάπτυξη του εμπορίου των μεγάλων αποστάσεων, πέρα από τη Μεσόγειο, προς τις Ινδίες και την Αμερική. Από τότε νέα οικονομικά κέντρα διαδοχικά, κατά περιόδους, αναδείχθηκαν άλλες πόλεις της Ευρώπης, κοντά στον Ατλαντικό.

Το 16ο αιώνα οι Οθωμανοί κυριάρχησαν όλο και περισσότερο στην Ανατολική Μεσόγειο και φιλοδό-

Αλγέρι το 1529, για λόγους προστασίας, ενσωματώθηκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και εκχωρήθηκε για απεριόριστο χρόνο στον Χαϊρεντίν, «βασιλιά» του Αλγερίου. Το 1533 αυτός διορίστηκε καπουδάν πασάς, διοικητής του οθωμανικού στόλου και του νέου εγιαλετίου (γενικής διοίκησης) της Ασπρης Θάλασσας (Μεσογείου). Οι Οθωμανοί, για μερικά χρόνια, με συμμάχους τους Μπαρμπερίνους πειρατές και επικεφαλής τον καπουδάν πασά, κατόρθωσαν να αποκτήσουν την πρωτοκαθεδρία σχεδόν σ' όλη τη Μεσόγειο.

Ο Χαϊρεντίν, με ισχυρό οθωμανικό στόλο, κατά τον Γ΄ βενετοτουρκικό πόλεμο (1537-1540), το 1537 λεηλάτησε την Κέρκυρα, ερήμωσε τα Κύθηρα και κατέλαβε τις Αίγινα, Κέα, Σέριφο, Ιο, Ανάφη, Αντίπαρο, Αστυπάλαια, Αμοργό, Πάρο και Μύκονο, καταλύοντας τις τοπικές δυναστείες. Το επόμενο έτος κατέλαβε τη Σκιάθο και την Κάρπαθο. Μικρά βέβαια επιτεύγματα, όχι όμως χωρίς σημασία για τον έλεγχο του Αιγαίου. Τα σχέδιά του ήταν πιο φιλόδοξα, να αντιμετωπίσει τον ισπανικό στόλο και να καταλάβει τη Νότια Ιταλία. Κατόρθωσε το πρώτο: ανοιχτά της Πρέβεζας, στι 25-28 Σεπτεμβρίου 1538 νίκησε τον ενωμένο συμμαχικό στόλο υπό τον Αντρέα Ντόρια. Και δεν κέρδισε μόνο τις εντυπώσεις. Για ένα τρίτο αιώνα, εξαιτίας της ήττας, οι κάτοικοι των παραλίων, ιδιαίτερα της Σικελίας και της Νάπολης, έζησαν με με-

Ο Φίλιππος Β΄ της Ισπανίας, ζωγραφισμένος από τον Τιτσιάνο

Η πολιορκία της Ρόδου από τους Οθωμανούς. Λατινικό χειρόγραφο του 16ου αιώνα (Εθνική Βιβλιοθήκη, Παρίσι)

γάλη ανησυχία. Η συνθήκη με τη Βενετία, του 1540, ήταν ακόμη ένα ισχυρό πλήγμα γι' αυτή: εκχώρησε τα νησιά του Αιγαίου, το Ναύπλιο, τη Μονεμβασία και κτήσεις της στη Δαλματία. Κρατούσε ωστόσο την Κρήτη, την Κύπρο, την Τήνο, τα νησιά του Ιονίου, εκτός από τη Λευκάδα, τα Κύθηρα και στην Ηπειρο την Πάργα και το Βουθρωτό. Την υπογραφή της συνθήκης είχε προετοιμάσει η Γαλλία, η οποία, έχοντας συνάψει ευνοϊκή εμπορική συμφωνία το 1536 με τους Οθωμανούς, τις γνωστές διομολογήσεις, αναδείχθηκε έκτοτε προνομιακός εταίρος τους.

Τη δράση του Χαϊρεντίν συνέχισε στην περιοχή ένας άλλος αρχιπειρατής, ο **Δραγούτ** (1548-1565), ελληνικής καταγωγής όπως και ο Μπαρμπαρόσα. Το 1551 απέσπασε την Τρίπολη της Αφρικής από τους Ιωαννίτες Ιππότες της Μάλτας (της Ρόδου ώς το 1522) και διορίστηκε το 1556 μπεηλέρμπεης (γενικός διοικητής) της Τριπολίτιδας (Tarabulus Magreb). Το έτος θανάτου του Σουλεϊμάν Α΄, το 1566, απέσπασαν οι Οθωμανοί από τους Γενουάτες τη Χίο. Τα τελευταία έτη της βασιλείας του, ωστόσο, επήλθαν άλλα σοβαρότερα γεγονότα: Αγγλοι και Ολλανδοί, καταστρέφοντας τις παλαιές εμπορικές οδούς της Μέσης Ανατολής, στέρησαν από το οθωμανικό δημόσιο μια μεγάλη πηγή εσόδων. Αυτά τα χρόνια και η Ισπανία άρχισε να αναπτύσσει το στόλο της, για να αντιμετωπίσει τον ισχυρό αντίπαλο που εποφθαλμιούσε και τη Δυτική Μεσόγειο.

Οι Οθωμανοί, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τη Δύση στη Μεσόγειο, συμμάχησαν με τον αρχιπειρατή Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσα

Επί δυόμισι αιώνες, από τις αρχές τους 14ου ώς τα μισά σχεδόν του 16ου, οι επιδρομές και κατακτήσεις υπήρξαν για την Οθωμανική Αυτοκρατορία πηγή πρωτογενούς συσσώρευσης υπερβολικά μεγάλου κεφαλαίου. Με το τέλος αυτού του έκτακτου πλουτισμού κράτους και μαχητών, η ορμή του ιερού πολέμου ατόνησε και τα έσοδα του κράτους περιορίστηκαν στα τακτικά. Οι εμπορικές οδοί της Μέσης Ανατολής, που συνέδεαν την Ευρώπη με την Ασία, εκμηδενίστηκαν. Το νόμισμα υποτιμήθηκε λόγω και της εισροής στην Ευρώπη πολύτιμων μετάλλων σε μεγάλες ποσότητες από το Νέο Κόσμο. Οι δαπάνες της αυλής και της διοίκησης έγιναν τεράστιες και οι προϋπολογισμοί του κράτους ελλειμματικοί. Στην Ευρώπη από το αποικιακό εμπόριο, την επιστημονική και τεχνολογική επανάσταση, σταδιακά, προέκυψαν νέες καταστάσεις. Εξαιτίας αυτής της αντίστροφης πορείας των πραγμάτων, ανάμεσα στην Ευρώπη και την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η ώς τότε ισορροπία κλονίστηκε και η δεύτερη εισήλθε οριστικά σε μια αργή μακροχρόνια κρίση, που οι συνέπειές της έγιναν, με το πέρασμα του χρόνου, περισσότερο αισθητές.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΣΔΡΑΧΑΣ ΣΠΥΡΟΣ Ι. (επιμ.), *Η οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας, ιε΄-ιθ΄ αι.*, Αθήνα, Μέλισσα, 1979.

ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. 1 και 3, Θεσσαλονίκη, 1961, 1968.

BRAUDEL FERNAND, *Η Μεσόγειος και ο μεσογειακός κόσμος την εποχή του Φίλιππου Β΄ της Ισπανίας*, τ. 1-3, Αθήνα, μτφρ. Κλαίρη Μητσοτάκη, Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τράπεζας, 1991, 1997, 1998.

BRAUDEL FERNAND, *Η δυναμική του καπιταλισμού*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1992.

CAEN CLAUDE, *Preottoman Turkey*, London, 1968.

CAEN CLAUDE, *L' islamismo I, Dalle origini all' inizio delImpero Ottomano*, μτφρ. από τη γαλλική Lidia Crescini, Milano, Feltrinelli Editore,1969 (Storia Universale Feltrinelli, τ. 14).

INALCIK HALIL, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, Η κλασική εποχή, 1300-1600*, μτφρ. Μιχάλης Κοκολάκης, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1995.

OSTROGORSKY GEORG, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, τ. 3, μτφρ. Ιωάννης Παναγόπουλος, Αθήνα, Στ. Βασιλόπουλος, 1981.

SHAW STANFORD J., «L' Impero Ottomano e la Turchia moderna», μτφρ. από την αγγλική Piero Stoduti, στον τόμο G.E. Grunebaum (επιμ.), *L' Islamismo II, Dalla caduta di Constantinopoli ai nostri giorni*, Milano, Feltrinelli Editore, 1972 (Storia Universale Feltrinelli, τ. 15), σ. 21-159.

SHAW STANFORD J., *History of the Ottoman Empire*, volume 1: *Empire of the Gazis, The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280-1808*, Cambridge University Press, 1977.

STAVRIANOS L.S., *The Balkans since 1453*, Illinois, 1958. ■

1540
Η Βενετία παραδίδει τη Μονεμβασία και το Ναύπλιο στους Τούρκους (2.10)

1541
Ο αυτοκράτορας Κάρολος Ε΄ επιτίθεται στη βόρεια Αφρική εναντίον του Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσα, συμμάχου του σουλτάνου Σουλεϊμάν (Οκτ.)

1543
Αντιπερισπασμός του Μπαρμπαρόσα: καταλαμβάνει το Ρήγιο στην Καλαβρία και τη Νίκαια στη Γαλλία

1551
Οι διάδοχοι του Χαϊρεντίν καταλαμβάνουν την Τρίπολη στην Αφρική

1562
Οι Κύπριοι επαναστατούν εναντίον των Βενετών· αρχίζει η εικονογραφική δραστηριότητα του Γεωργίου Κλόντζα

1565
Αλγεροτουρκική πολιορκία της Μάλτας θα καταλήξει σε αποτυχία (18.5-8.9)

1566
Πεθαίνει ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής-στο θρόνο ανεβαίνει ο Σελίμ Β΄· αλλαγή και στον παπικό θρόνο: νέος πάπας ο Πίος Ε΄· οι Τούρκοι καταλαμβάνουν τη Χίο από τους Γενουάτες (17.4)· τα φέουδα της χιακής αριστοκρατίας περνάνε στα χέρια των Τούρκων· οι Τούρκοι επιτίθενται και στην Αλβανία προκειμένου να καταπνίξουν τοπικές εξεγέρσεις (Μάιος-Σεπ.)· οι Τούρκοι παίρνουν υπό τον πλήρη έλεγχό τους όλο το σύμπλεγμα των Κυκλάδων (φθιν.)

1568
Υπογράφεται η τουρκογερμανική συνθήκη ειρήνης ανάμεσα στο Γερμανό αυτοκράτορα Μαξιμιλιανό Β΄ και στο σουλτάνο Σελίμ Β΄ (17.2)· οι Ισπανοί πολεμούν στην αμερικανική ήπειρο εναντίον των Αγγλων του Χόκινς· εξεγείρονται οι κρυπτομουσουλμάνοι της Ανδαλουσίας (moriscos) (τέλη 1568)

1569
Οι Βενετοί προσπαθούν να εξασφαλίσουν την τουρκική συναίνεση στη διατήρηση της κατοχής της Κύπρου, γεγονός που τορπιλίζει την ισπανοβενετική προσέγγιση εναντίον των Τούρκων (Ιούλ.)

1570
Οι Τούρκοι δημεύουν περιουσίες Βενετών στην Κωνσταντινούπολη (Ιαν.)· τουρκικές δυνάμεις προσβάλλουν βενετικές κτήσεις στη Δαλματία (Φεβ.)· Τούρκος εκπρόσωπος του σουλτάνου αξιώνει τη χωρίς όρους παραχώρηση της Κύπρου (Μάρ.)· ο αρχιναύαρχος του τουρκικού στόλου διευθύνει την επιχείρηση εναντίον της Κύπρου (Ιούν.)· 350 τουρκικά σκάφη αποβιβάζουν στρατό στις κυπριακές ακτές προκειμένου να επιτεθούν στη Λεμεσό (2.7)· επίθεση και στη Λάρνακα (3.7)· ξεκινά η πολιορκία της Λευκωσίας (26.7)· οι Τούρκοι επιδίδονται σε λεηλασία της κυριευμένης Λευκωσίας (8-11.9)· ολόκληρη σχεδόν η Κύπρος, πλην της Αμμοχώστου, περιέρχεται στην Οθωμανική Αυτοκρατορία· η κατάκτηση της Κύπρου κινητοποιεί τις χριστιανικές ευρωπαϊκές δυνάμεις να συνασπιστούν εναντίον της Τουρκίας· συγκεντρώνονται στη Σούδα, χωρίς όμως να πραγματοποιήσουν επιχειρήσεις, 187 πλοία (12 του Πάπα, 49 ισπανικά και 126 βενετικά)

1571
Καταφθάνει βενετικός στρατός για ενίσχυση της άμυνας της Αμμοχώστου (Ιαν.)· οι Τούρκοι επιτίθενται στην Κρήτη, στα Ιόνια νησιά και στις ακτές της Δαλματίας (άνοιξη-καλοκαίρι)· Ισπανοί και Βενετοί με συνεχή και έντονη προτροπή του Πάπα υπογράφουν τη Sacra Liga Antiturca, τον Ιερό Αντιτουρκικό Συνασπισμό (20.5)· πέφτει η Αμμόχωστος έπειτα από πολιορκία περίπου ενός χρόνου (9.8)· ο συνασπισμένος ισπανοβενετικός στόλος εκκινεί από τη Μεσσήνη με αρχιναύαρχο τον Ισπανό πρίγκιπα Δον Χουάν τον Αυστριακό (16.9)· η είδηση της μαρτυρικής πτώσης της Αμμοχώστου προξενεί αισθήματα αντεκδίκησης στο συνασπισμένο στόλο των χριστιανικών δυνάμεων της Ευρώπης· μέσω Κέρκυρας, Ηγουμενίτσας, Πρέβεζας, Λευκάδας, ο στόλος κατευθύνεται προς το Νότο (αρχές Οκτ.)· ο συνασπισμένος στόλος απαρτίζεται από περίπου 210 γαλέρες, 30 φρεγάτες και 24 μεταφορικά σκάφη, ενώ συμμετέχει και μεγάλος αριθμός Ελλήνων ναυτών· σε 5 ώρες ο τουρκικός στόλος καταστρέφεται κατά μεγάλο μέρος σε μία ιστορική ναυμαχία στον κόλπο της Ναυπάκτου (7.10)· η νίκη στη ναυμαχία της Ναυπάκτου «συνιστά το τέλος ενός αληθινού συμπλέγματος κατωτερότητος του χριστιανικού κόσμου έναντι της στρατιωτικής δύναμης των Οθωμανών» (Φερνάν Μπροντέλ)

Χαλκογραφία του Λεπάντο (Ναυπάκτου) με τις οχυρώσεις του (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Αθήνα)

«ΜΙΑ ΝΙΚΗ ΧΩΡΙΣ ΕΠΑΥΡΙΟΝ»;

Του Ι. Κ. ΧΑΣΙΩΤΗ
καθηγητή της Νεότερης Ιστορίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Το μεγαλύτερο μέρος των μη περιγραφικών αναλύσεων της ναυμαχίας της Ναυπάκτου αναλίσκεται στην αμφισβήτηση της διαχρονικής της σημασίας: ποιες ήταν τελικά οι μακροπρόθεσμες συνέπειες από τη γιγαντιαία εκείνη ναυτική σύγκρουση και τις τεράστιες εκατόμβες της; Ή καλύτερα, σε τι ουσιαστικό άλλαξε η ναυμαχία την ιστορία της Μεσογείου; Και ειδικότερα: σε ποιο βαθμό επηρέασε τη μετέπειτα τύχη των Ελλήνων; Θα προσπαθήσω, με κάθε δυνατή συντομία, να προσεγγίσω μερικές πλευρές αυτού του ζητήματος, απαντώντας στις κύριες ενστάσεις που διατυπώθηκαν κατά καιρούς (από την εποχή του **Βολτέρου** ώς τις μέρες μας):

—**Ενσταση πρώτη.** Η δράση του Ιερού Συνασπισμού ήταν πρόσκαιρη (κράτησε μόνο 2-3 χρόνια) και, το σημαντικότερο, δεν άλλαξε μακροπρόθεσμα την παραδοσιακή πολιτική των εμπλεκόμενων δυνάμεων: οι Ισπανοί, οι βασικοί συντελεστές της νίκης, μετέθεσαν μετά το 1574 το βάρος της πολιτικής τους από τη Μεσόγειο στον Ατλαντικό και τη βόρεια Ευρώπη· οι Βρετανοί, ενάμιση μόλις χρόνο μετά τη ναυμαχία, υπέγραψαν μονομερώς ειρήνη με την Υψηλή Πύλη, αναγνωρίζοντας την οθωμανική κυριαρχία στην Κύπρο· τέλος, η Αγία Εδρα, ο κύριος μοχλός της αντιτουρκικής εκστρατείας, δεν καιάφερε για εκαιό τουλάχιστον χρόνια να ξαναπαίξει ενοποιητικό ρόλο μεταξύ των ευρωπαϊκών ηγεμόνων και έναντι των Οθωμανών. Από την άλλη πλευρά, η καταστροφή του οθωμανικού στόλου δεν εμπόδισε τους Τούρκους να επανέλθουν δυναμικά, δύο χρόνια μετά την ήττα τους, στην κεντρική Μεσόγειο και να ανακτήσουν την ηγεμονική τους επιρροή στα βορειοαφρικανικά κρατίδια. Τελικά, η μεγάλη χριστιανική νίκη της 7ης Οκτωβρίου 1571, παρά το θεαματικό της χαρακτήρα, έμεινε ένα λαμπρό μετέωρο, «μια νίκη χωρίς επαύριον».

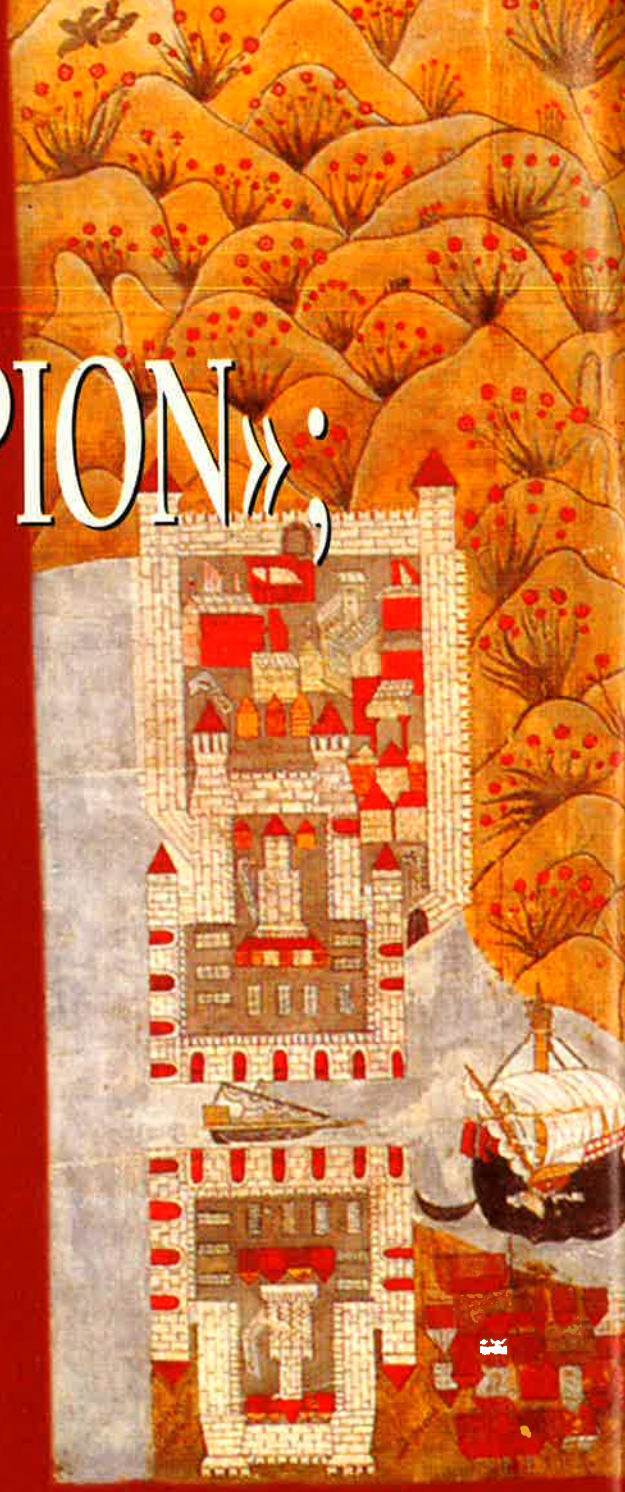

Στο κέντρο, οθωμανικός χάρτης για το λιμάνι της Ναυπάκτου της περιόδου 1540-50 (Συλλογή του παλατιού του Τοπ Καπί). Δεξιά, πίνακας που απεικονίζει τον Κάρολο Ε' με τον εξερευνητή Φρανσίσκο Πιζάρο. Μετά τη νίκη τους οι Ισπανοί μετέθεσαν ολοκληρωτικά το κέντρο βάρους της πολιτικής τους προς τον Ατλαντικό

Και όμως: αν εξετάσει κανείς το πολιτικό κλίμα μετά τη ναυμαχία τόσο στη χριστιανική Δύση όσο και στην ανατολική Μεσόγειο, θα διακρίνει μερικές σημαντικές διαφοροποιήσεις. Και' αρχάς η ίδια η νίκη αποτέλεσε αφετηρία για την ανανέωση του αντιτουρκικού κλίματος σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, ακόμη και στις χώρες που συνεργάζονταν με τους Οθωμανούς (π.χ. στη Γαλλία). Η ανανέωση αυτή φαίνεται στην ευρεία κυκλοφορία ολιγοσέλιδων εντύπων λαϊκού χαρακτήρα για τους Οθωμανούς και το τυραννικό κράτος τους, αλλά και στην πληθωρική επίσης αντιτουρκική παραγωγή στο χώρο της έντεχνης φιλολογίας και της τέχνης. Δεν ξέρω

αν άλλο γεγονός της νεότερης ευρωπαϊκής ιστορίας ώς τη Γαλλική Επανάσταση έχει εμπνεύσει τόσο πολλά λογοτεχνικά και καλλιτεχνικά έργα όσα η ναυμαχία της Ναυπάκτου. Ασχετα από την ποιότητά τους, το πλήθος, η γεωγραφική έκταση και η χρονική διάρκεια των αποτυπώσεων του γεγονότος εκείνου στη λαϊκή φιλολογία, τη λογοτεχνία, τη μουσική, τη γλυπτική και τη ζωγραφική υπογραμμίζουν ένα σημαντικό ιστορικό δεδομένο: ότι οι ευρωπαϊκοί λαοί, παρά την πολιτική και εκκλησιαστική τους διάσπαση, συνέχιζαν να συμπεριφέρονται ως μέλη μιας ενιαίας κοινότητας, ενός «κοινού χριστιανικού σώματος».

Εξάλλου, μολονότι η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη ▶

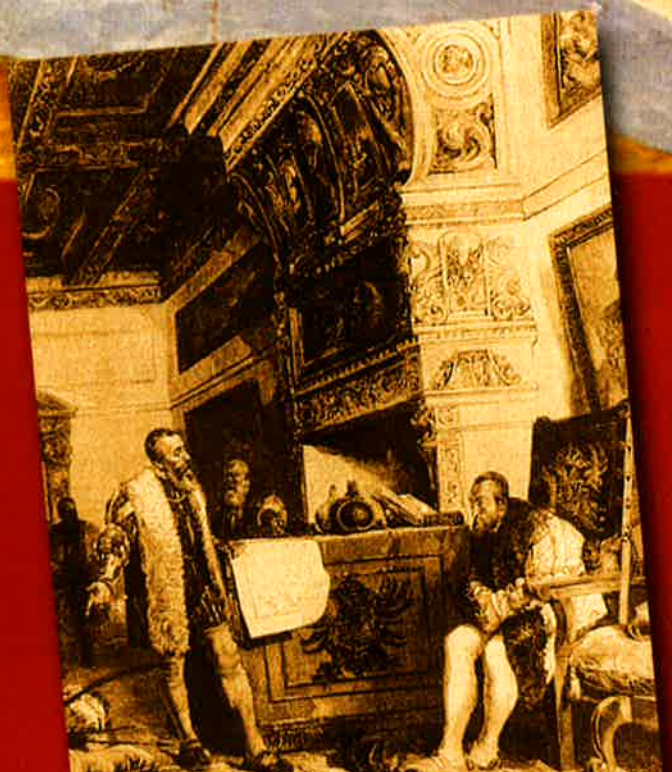

δεν απαλλάχθηκε εντελώς από την παραδοσιακή της «τουρκοφοβία», ωστόσο οι χριστιανοί ηγεμόνες έπαψαν να καταιρύχονται σε μεγάλο βαθμό από το πλέγμα της κατωτερότητας έναντι της οθωμανικής ναυτικής και στρατιωτικής δύναμης. Οπως επισημάνθηκε και από σύγχρονους με τα γεγονότα παρατηρητές [π.χ. τον **Θερβάντες** και τον **Μοντέν** (Montaigne)], η Ναύπακτος σηματοδότησε την απαρχή της ναυτικής κάμψης των Οθωμανών, κυρίως στην κεντρική και τη δυτική Μεσόγειο, όπου πια το φάσμα των τουρκικών αποβάσεων ήταν μετά το 1571 σαφώς περιορισμένο. Η πορεία βέβαια στην κάμψη της οθωμανικής δύναμης είχε αργό ρυθμό· χρειάστηκε περίπου ένας αιώνας για να αρχίσει (με τη δράση ενός ακόμη Ιερού Συνασπισμού) η διαδικασία της σταδιακής αποχώρησης των Οθωμανών

Η μεγάλη χριστιανική νίκη στη ναυμαχία της Ναυπάκτου ανανέωσε το αντιτουρκικό κλίμα σε πανευρωπαϊκό επίπεδο

Ο Φίλιππος Β' της Ισπανίας σε χειρόγραφο και επιστολή του προς τον Κάρολο Ε' για τη νίκη στο San Quintan το 1557

από την κεντρική Ευρώπη και τη βόρεια Βαλκανική, και δύο αιώνες για να ξαναδούμε πάλι μια μεγάλη καταστροφή του τουρκικού στόλου στη Μεσόγειο (στη ναυμαχία του Τσεσμέ στα 1770).

Παρ' όλ' αυτά, η ναυμαχία άνοιξε ένα νέο κεφάλαιο στη ναυτική ιστορία της Μεσογείου με τις συνεχείς κουρσαρικές εξορμήσεις στο Αιγαίο και το Ιόνιο των Ισπανών της Νεάπολης και της Σικελίας και των ιπποτών της Μάλτας και της Τοσκάνης. Παρά τη μικρή τους έκταση οι εξορμήσεις εκείνες δεν έμειναν χωρίς συνέπειες: από το ένα μέρος, υποδαύλιζαν συνεχώς ζητήματα πολιτικά· από το άλλο, υπονόμευαν σταθερά την ανάπτυξη των οθωμανικών εμπορικών ναυτικών μεταφορών, επειδή με τη δράση τους ανέβαζαν το κόστος τους σε δραματικά ύψη (με τα βυθισμένα πλοία, τους αιχμαλώτους και τις ζημιές από τις καταστροφές και τη λαφυραγωγία). Η κατάσταση αυτή, αντίστροφα, ευνόησε τη ναυτιλιακή δραστηριότητα των Ελλήνων ναυτικών, οι οποίοι, απολαμβάνοντας τη σχετική ανοχή των χριστιανών κουρσάρων, ανέλαβαν το έργο της διακίνησης των προϊόντων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στους θαλάσσιους δρόμους της ανατολικής ή και της κεντρικής Μεσογείου.

—Ενσταση δεύτερη. Η ναυμαχία της Ναυπάκτου έγινε μεν σε ελληνικά νερά, αλλά ουσιαστικά ερήμην των Ελλήνων· αποτελούσε ξένη σύγκρουση ανάμεσα στις δυτικές δυνάμεις και στους Οθωμανούς.

Και όμως: η ελληνική εμπλοκή στον κυπριακό πόλεμο γενικότερα και στη νίκη της Ναυπάκτου ειδικότερα δεν ήταν καθόλου ευκαταφρόνητη. Η ενεργός κατ' αρχάς συμμετοχή των Ελλήνων στο στρατιωτικό πεδίο ήταν μεγάλη σε έκταση και μοιρασμένη στους εξής διαφορετικούς τομείς:

α) Στις χερσαίες δυνάμεις. Σ' αυτές υπηρέτησαν κατ' αρχάς οι Ελληνες «stradioti» και γενικά οι άτακτοι, που, όπως είναι γνωστό, χρησιμοποιούνταν τόσο από τους Βενετούς (ιδιαίτερα στις κτήσεις τους της ελληνικής Ανατολής) όσο και από τους Ισπανούς. Οι ιδιόμορφες εκείνες στρατιωτικές μονάδες πήραν μέρος τόσο στην άμυνα στης Κύπρου και των άλλων βενετοκρατούμενων περιοχών όσο και στη ναυμαχία της Ναυπάκτου και στις επιχειρήσεις που ακολούθησαν.

β) Στον εξοπλισμό καραβιών. Οι πιο γνωστές περιπτώσεις αφορούν 4 γαλέρες που εξοπλίστηκαν με Ελληνες και ελληνικά πληρώματα από τους Κερκυραίους, 5 από τους Ζακυνθινούς και περίπου 20 από τους Κρητικούς. Τα σκάφη αυτά έδρασαν στα παράλια της Ηπείρου και στο νότιο Αιγαίο και, με ελάχιστες εξαιρέσεις, πήραν όλα μέρος στη ναυμαχία. Στον ίδιο κύκλο θα πρέπει να εντάξουμε και τα μικρότερα σκάφη, που έδρασαν άλλοτε συντονισμένα με το χριστιανικό στόλο και άλλοτε μεμονωμένα.

γ) Στο ανθρώπινο δυναμικό που πήρε μέρος –ενεργητικά ή και παθητικά– στη ναυμαχία. Οι Ισπανοί είχαν μαζί τους άγνωστο, αλλά πάντως μεγάλο αριθμό Ελλήνων που στρατολογήθηκαν στις κατωιταλικές κτήσεις τους. Οι Βενετοί προχώρησαν σε αθρόες και κατά κανόνα υποχρεωτικές στρατολογήσεις και ναυτολογήσεις σε βενετοκρατούμενα, αλλά και σε τουρκοκρατούμενα μέρη. Υπολογίζεται ότι μόνο στην

Στη Ναύπακτο καταρρίφθηκε ο μύθος για το αήττητο του οθωμανικού στόλου

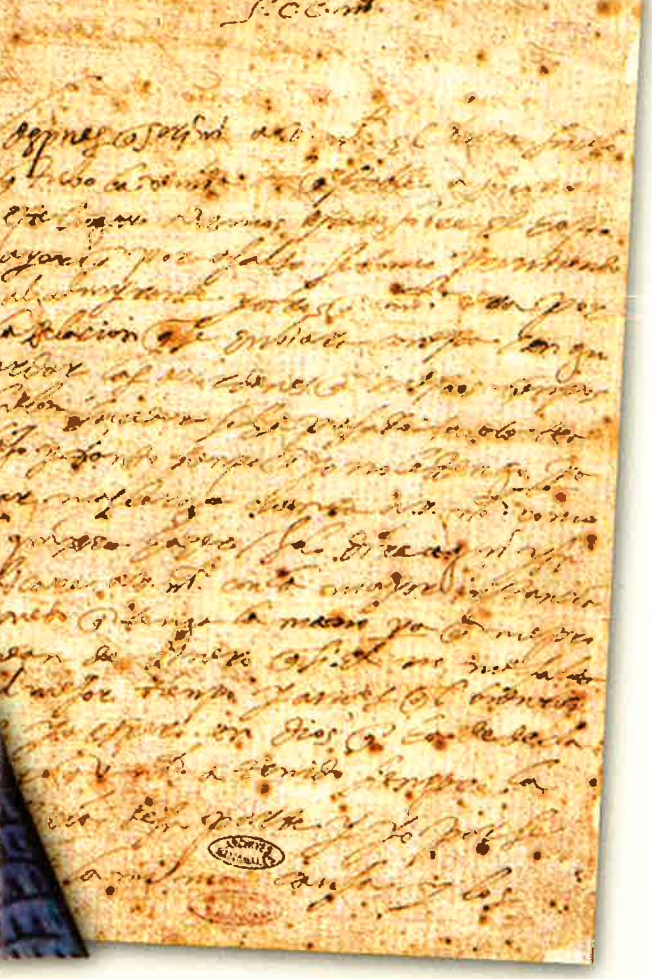

Κρήτη στρατολογήθηκαν το 1570 2.804 κωπηλάτες και ναύτες και 3.730 ένοπλοι. Ακόμα μεγαλύτερη ήταν η ελληνική παρουσία στον οθωμανικό στόλο. Στις παραμονές της ναυμαχίας υπολογίστηκε ότι οι Έλληνες ναύτες και κωπηλάτες στην υπηρεσία των Οθωμανών ανέρχονταν σε 7.500-10.000 άνδρες.

Συμπερασματικά λοιπόν μπορούμε να πούμε ότι η ελληνική συμμετοχή στις επιχειρήσεις του Συνασπισμού ήταν η μεγαλύτερη σε σύγκριση με εκείνη που πρόσφεραν οι άλλοι ευρωπαϊκοί λαοί (με την εξαίρεση βέβαια των Ισπανών και των Ιταλών).

Οι Έλληνες εξάλλου μοιράστηκαν με τον τρόπο τους και το κλίμα ευφορίας που επικράτησε στη δυτική Ευρώπη κατά τη σύγκροτηση του Ιερού Συνασπισμού και κυρίως μετά τη χριστιανική νίκη στις Στροφάδες. Οι σχετικές «ενθυμήσεις» και τα «βραχέα χρονικά», παρά την αναπόφευκτη λακωνικότητά τους, υποδηλώνουν με έμμεσο και υπαινικτικό τρόπο τη συγκρατημένη χαρά που προκάλεσε στους ανώνυμους συντάκτες τους η εμφάνιση στις ελληνικές θάλασσες «της μυριοστόλου νηός των Λατίνων» και στη συνέχεια «ο πόλεμος ο θαυμαστός και ο μέγας», κατά τον οποίο μάλιστα «ενικήσασι οι Ρωμαίοι»! Η ευφορία βέβαια εκδηλώθηκε φανερά στις βενετοκρατούμενες περιοχές και στη Διασπορά· γι' αυτό και από εκεί προήλθαν όχι μόνο τα ελάχιστα δυστυχώς σωζόμενα στιχουργήματα για τον πόλεμο της Κύπρου, αλλά και οι εικαστικές απεικονίσεις της ναυμαχίας είτε σε σχεδιάσματα (π.χ. του **Γεωργίου Κλόντζα**) και σε φορητές εικόνες (κυρίως Επτανησίων αγιογράφων) είτε και σε μεγάλες συνθέσεις (όπως ήταν π.χ. οι καταστραμμένες τοιχογραφίες του Μηλιώτη ζωγράφου **Αντωνίου Βασιλάκη** στο βενετικό δουκικό ανάκτορο, το πορτρέτο του Δον Χουάν και, κυρίως, η «Αλληγορία του Ιερού Συνασπισμού» του **Δομήνικου Θεοτοκόπουλου**).

—Ένσταση τρίτη και τελευταία. Παρά την ελληνική συμμετοχή, η ναυμαχία της Ναυπάκτου ούτε την κατάκτηση της Κύπρου απέτρεψε ούτε την τουρκική κυριαρχία σε άλλες ελληνικές περιοχές απείλησε σοβαρά. Παρ' όλ' αυτά, η σύμπηξη του χριστιανικού Συνασπισμού και η καταστροφή του οθωμανικού στόλου το 1571 δεν άφησαν ανεπηρέαστη τη μετέπειτα τύχη των Ελλήνων: από την επόμενη κιόλας χρονιά και για μισό αιώνα περίπου θα προβάλλονται διαρκώς στη Λύση –στο μακρόσυρτο απόηχο της «μεγάλης εκείνης ημέρας»– πολλά σχέδια Ελλήνων κληρικών και λαϊκών για την πραγματοποίηση ένοπλων επεμβάσεων των ευρωπαϊκών δυνάμεων στην ανατολική Μεσόγειο. Σε όλες αυτές τις αντιτουρκικές κινήσεις ως τελικός στόχος προβαλλόταν η πραγματοποίηση των υποσχέσεων που οι σύμμαχοι είχαν αφήσει ανεκτέλεστες στα 1570-1572. Η δραστηριότητα βέβαια εκείνη δεν είχε πάντοτε άμεσα και ορατά αποτελέσματα· στις σοβαρότερες περιπτώσεις κατέληγε σε σπασμωδικές και τοπικά περιορισμένες εξεγέρσεις (στην Κύπρο, την Πελοπόννησο, τη βορειοδυτική Μακεδονία, τη Θεσσαλία και την Ήπειρο). Παρ' όλ' αυτά, δεν έμεινε χωρίς μακροπρόθεσμα αποτελέσματα. Από τη μια μεριά υπογράμμιζε την ανυποχώρητη αμφισβήτηση του τελεσίδικου χαρακτήρα της αλλόθρησκης κυριαρχίας, αναθερμαίνοντας έτσι (και για αρκετές δεκαετίες) το αντιστασιακό πνεύμα των Ελλήνων. Από την άλλη, κρατούσε σταθερή τη διασύνδεση των ελληνικών επαναστατικών κινήσεων με την πολιτική των χριστιανικών δυνάμεων στην ανατολική Μεσόγειο και, συνεπώς, την εξάρτηση του ελληνικού πολιτικού ζητήματος από την Ευρώπη. Το δεδομένο αυτό δεν θα πρέπει να το παραβλέπουμε, αν θέλουμε να θεωρήσουμε τη διαδρομή του τουρκοκρατούμενου Ελληνισμού μέσα από την προοπτική του χρόνου. Σε τελευταία ανάλυση, η ναυμαχία της Ναυπάκτου της 7ης Οκτωβρίου 1571 προετοίμασε τη ναυμαχία του Ναβαρίνου, που 256 χρόνια αργότερα, στις 8/20 Οκτωβρίου 1827, θα ανοίξει το δρόμο στην ανεξαρτησία της Ελλάδας. ■

Η ελληνική συμμετοχή ήταν μεγάλη, αλλά μοιρασμένη, αφού Έλληνες πολέμησαν και από τις δύο πλευρές

ΚΥΡΙΑΚΗ, 7 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1571

Ο μεγάλος οθωμανικός στόλος αντιμέτωπος με τον ενωμένο στόλο των χριστιανικών δυνάμεων στη ναυμαχία της Ναυπάκτου, που σήμανε το τέλος της επέκτασης των Τούρκων στη Μεσόγειο. Δίπλα, πίνακας του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου

Του ΤΗΛΕΜΑΧΟΥ ΛΟΥΓΓΗ
διευθυντή ερευνών στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

Επειδή στην είσοδο του Κορινθιακού ο Παιραϊκός κόλπος είναι ανοιχτός προς ΒΔ, ο άνεμος που τον θίγει περισσότερο είναι ο Σκίρων των αρχαίων, γνωστός στους ναυτικούς σαν μαϊστρος. Οταν φυσάει μέτριος μαϊστρος, όπως συμβαίνει συχνά τον Οκτώβριο, ένα ιστιοφόρο ουριοδρομώντας σχεδόν συνεχώς από την Κέρκυρα, μπορεί να προφτάσει να μπει στον Κορινθιακό το πρωί της τέταρτης μέρας μετά τον απόπλου του.

Για τη χριστιανική αρμάδα που έμπαινε σε διάταξη μάχης στον Παιραϊκό, το πρωί της Κυριακής 7 Οκτωβρίου, ήταν το τέταρτο πρωινό της από την Κέρκυρα. Επειδή ήταν γνωστό ότι ο μεγάλος οθωμανικός στόλος –κάπου 271 πλοία– ναυλοχούσε στον Κορινθιακό, ο χριστιανός αρχιναύαρχος επιθυμούσε να παρεμποδίσει με κάθε θυσία τη θανάσιμη απειλή που θα αποτελούσε μια έξοδός του στο ανοιχτό πέλαγος. Ετσι, το αρχικό του σχέδιο προέβλεπε άμεση μετωπική προσβολή του εχθρού σε μέρος όπου τα κατά τεκμήριο ελαφρότερα από τα χριστιανικά τουρκικά πλοία (γαλέρες και γαλιότες) θα είχαν τις λιγότερες δυνατές πιθανότητες να ελιχθούν, να ανασυνταχθούν ή να διαφύγουν. Οι κινήσεις της χριστιανικής αρμάδας γίνονταν σχεδόν αμέσως γνωστές στους Τούρκους, κατόχους ολόκληρης της δυτικής ακτής της Βαλκανικής και έτσι, από τα χαράμαια της Κυριακής, ο οθωμανικός στόλος άφηνε το αγκυροβόλιό του κάτω από το κάστρο της Ναυπάκτου. Καθώς τα πλοία κατευθύνονταν κωπηλατώντας προς Δυσμάς, έπαιρναν όλο και περισσότερο τη διάταξη μιας μεγάλης ημισελήνου, με το κοίλο μέρος στραμμένο προς τον εχθρό, μια διάταξη πολύ συνηθισμένη, όταν οι Τούρκοι έπλεαν για να ναυμαχήσουν με όλες τις διαθέσιμες δυνάμεις τους. Στο κέντρο, διοι-

κούσε ο γενικός αρχηγός **Αλή Πασάς** με 87 γαλέρες και 8 άλλα μικρότερα πλοία. Αριστερά, ο διάσημος πειρατής **Ουλούτς** (Euldj) **Αλή** με 59 γαλέρες και 32 μικρότερα. Δεξιά, επικεφαλής 54 γαλερών και 2 γαλιοτών διοικούσε ο **Μεχμέτ Σαουλάκ**, γνωστός στους χριστιανούς ως Μεχμέτ Σιρόκο. Στην οπισθοφυλακή βρίσκονται μόνο 8 γαλέρες και 21 γαλιότες, άρα η μικρή οπισθοφυλακή σημαίνει ότι ο οθωμανικός στόλος θα ενεργήσει επιθετικά και θα επιδιώξει τη νίκη ίσως από την πρώτη επαφή. Αυτός είναι ίσως και ο λόγος για τον οποίο ο **Δον Χουάν ο Αυστριακός** αρνείται πολεμικό συμβούλιο που ζητούν οι Βενετοί, λέγοντας ότι η ώρα των συμβουλίων έχει περάσει και το μόνο που μένει είναι η μάχη.

Καθώς ο μαΐστρος καταλαγιάζει και η θάλασσα

Η τακτική του ελιγμού, απαραίτητη για ισοδύναμους στόλους, εξουδετερωνόταν από τη στενότητα του πεδίου της ναυμαχίας

γαληνεύει σιγά σιγά, τα ιστία υποστέλλονται και στο μεγάλο ιστό της ναυαρχίδας υψώνεται λευκή σημαία, σημάδι πως αρχίζει η μάχη. Στους σκλάβους κωπηλάτες μοιράστηκε ήδη κρέας και κρασί, κάτι που σήμαινε σκληρή δουλειά. Ο χριστιανός αρχιναύαρχος διέταξε να τον μεταφέρουν με βάρκα από γαλέρα σε γαλέρα της πρώτης γραμμής και, καθώς περνούσε μπροστά από κάθε μια από αυτές, έδειχνε έναν Εσταυρωμένο και τα πληρώματα απαντούσαν ζητωκραυγάζοντας. Αποσύρονται οι εφτά γαλέρες της προφυλακής που προπορευόταν του στόλου ώς τότε και η αρμάδα κωπηλατεί τώρα προς την κατεύθυνση του εχθρού χωρισμένη σε τρία τμήματα: στο κέντρο 62 γαλέρες, δεξιά και αριστερά από 52 γαλέρες, ενώ 30 γαλέρες αποτελούν την οπισθοφυλακή, εφεδρεία. Ένα μίλι μπροστά από τη χριστιανική παράταξη κωπηλατούν έξι γαλεάσσες.

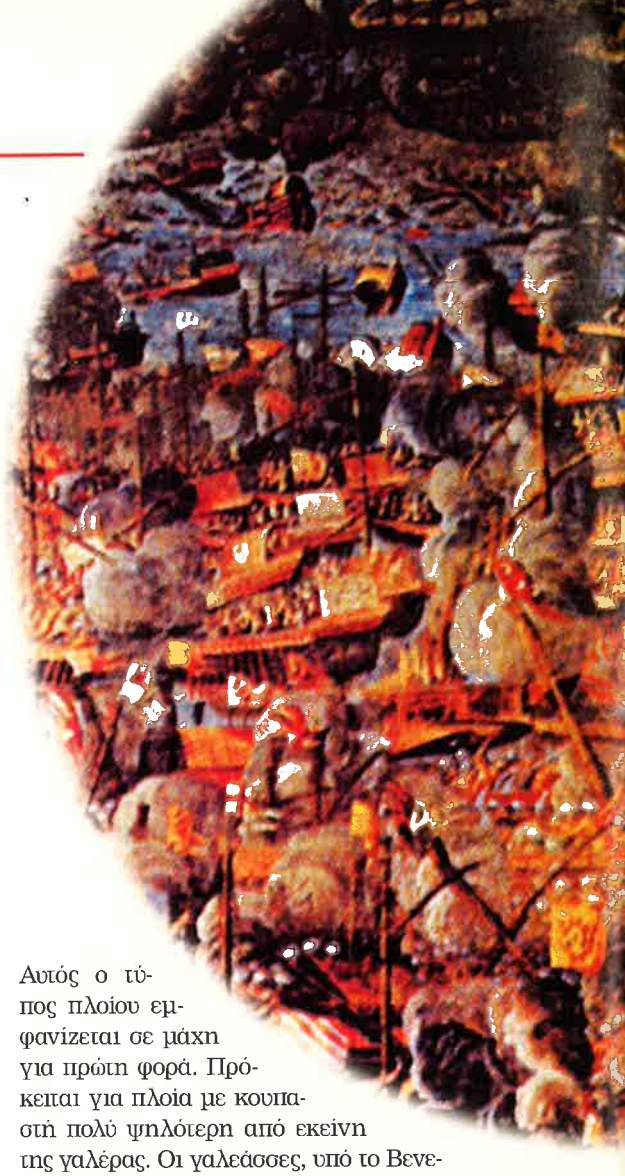

Αυτός ο τύπος πλοίου εμφανίζεται σε μάχη για πρώτη φορά. Πρόκειται για πλοία με κουπαστή πολύ ψηλότερη από εκείνη της γαλέρας. Οι γαλεάσσες, υπό το Βενετό **Φραγκίσκο Ντουόντο** (Duodo), φτάνουν τα 70 μέτρα σε μήκος και τα 16 μέτρα σε πλάτος, διαθέτουν ισχυρότατο πυροβολικό στην πλώρη και κατά μήκος των πλευρών, και αυτό τους επιτρέπει να διαρρήξουν την εχθρική διάταξη από τις γαλέρες με καταιγισμό πυρών από ψηλά και εισχωρώντας μέσα στην κύρια εχθρική παράταξη να επιφέρουν τρομακτικές απώλειες. Οι γαλεάσσες έχουν δύο καταστρώματα, ένα χαμηλό για τους κωπηλάτες και ένα δεύτερο κατάστρωμα πιο πάνω, για τους πυροβολητές και τους πολεμιστές, ενώ οι γαλέρες διαθέτουν μόνο το χαμηλό κατάστρωμα των κωπηλατών και το πυροβολικό τους είναι συγκεντρωμένο στην πλώρη και στην πρύμνη. Απέναντι στα δύο τριγωνικά ιστία της γαλέρας, η γαλεάσσα διαθέτει τρία. Όλες αυτές οι καινοτομίες τής δίνουν το ρόλο ενός πλωτού φρουρίου με εξοντωτικές δυνατότητες. Εχοντας με τον τρόπο αυτό ξεκαθαρίσει τις προθέσεις του, ο αρχιναύαρχος Δον Χουάν διατάζει να ξεδιπλωθεί η σημαία του Σωτήρος Χριστού και γονατίζει ζητώντας τη βοήθειά του. Ο μαΐστρος είχε πέσει εντελώς και τα πληρώματα κωπηλατούσαν με ορμή

Βενετσιάνικο πλοίο της εποχής (μακέτα)

Πίνακας της ναυμαχίας που βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη του μοναστηριού Αγ. Ιωάννου στην Πάρμα (από το βιβλίο του αρχιμανδρίτη Δαμασκηνού Βασιλόπουλου, «Η ναυμαχία της Ναυπάκτου», 1998)

μεσέλληνο (κάτι που θα οδηγούσε το κεντρικό τμήμα των χριστιανών σε εγκλωβισμό και απραξία), με αποτέλεσμα την πλήρη περικύκλωση και τη συστηματική εκμηδένιση, είτε η χριστιανική έφοδος θα κατόρθωνε να διασπάσει κάπου τη συμπαγή ελλειψοειδή οθωμανική παράταξη, οπότε οι Τούρκοι θα έχαναν τη σύνοχή τους και, κατ' επέκταση, την αριθμητική τους υπεροχή. Στην περίπτωση αυτή, το αποτέλεσμα θα κρινόταν από τα τεχνικά στοιχεία του ναυτικού εξοπλισμού και των δύο πλευρών.

Δεν ήταν τόσο η τελική έκβαση όσο η σταθερή πορεία των πραγμάτων που από την αρχή του αγώνα άρχισε να αποκαλύπτει αυτό που πολλές φορές δεν φαίνεται σε ένα απλό σχέδιο, δηλαδή την εσωτερική του δυναμική, και να αποκλείει το πρώτο

Στη ναυμαχία ξεχώρισαν η παράτολμη γενναιότητα των Τούρκων πολεμιστών και η πειθαρχημένη δράση των χριστιανών

μειώνοντας γρήγορα την απόσταση που χώριζε τους εχθρικούς στόλους. Η ώρα ήταν περίπου έντεκα και μισή.

Μ' ένα γενικό τρόπο, η πανάρχαια τακτική του ελιγμού, σχεδόν απαραίτητη σε στόλους περίπου ισοδύναμους σε αριθμό, εξουδετερωνόταν από τη σχετική στενότητα του πεδίου της ναυμαχίας. Από τις Εχινάδες νήσους (Curzolari) ώς το ακρωτήριο Πάπας του Αράξου τα περιθώρια ελιγμών είναι πολύ μικρά, όταν το μέτωπο, σε ευθεία περίπου γραμμή, καλύπτεται από περισσότερα από εκατόν εξήντα σκαριά σε δύο αντιμέτωπες παρατάξεις. Αυτή είναι η αντίληψη των έγκυρων ιστορικών της ναυτικής τακτικής **Κάρλο Μανφρόνι, Ζουριέν ντε λα Γκραβιέρ** (Carlo Manfroni, Jurien de la Gravière). Ενα –ίσως αυτόγραφο– σκαρίφημα της ναυμαχίας από τον ίδιο τον αρχιναύαρχο Δον Χουάν τον Αυστριακό (αρχεία Simancas, Ισπανία) δείχνει την έτσι κι αλλιώς ευνόητη εξωτερική όψη των πραγμάτων: ο χωρισμένος σε τρία τμήματα (δεξιά Ισπανοί –αριστερά Βενετοί– κέντρο παπικά πλοία και σύμμικτα υπό τον αρχιναύαρχο) χριστιανικός στόλος με προπορευόμενες τις έξι βενετσιάνικες γαλεάσσες δείχνει να εισχωρεί βαθμιαία στο κέντρο της «μηνοειδούς» σχετικά πολυαριθμότερης τουρκικής παράταξης σε τρόπο ώστε η έκβαση του αγώνα να συνοψίζεται σε ένα από τα δύο ακόλουθα ενδεχόμενα: είτε η ολιγαριθμότερη χριστιανική αρμάδα θα υπερφαλαγγιζόταν και στα δύο άκρα από την τουρκική ηενδεχόμενο υπέρ του δευτέρου. Καθώς οι δύο στόλοι, έπειτα από μια πρώτη σύντομη ανταλλαγή βολών πυροβολικού από απόσταση, έρχονταν σε επαφή με μανιακή κωπηλασία, το εξοντωτικό πυρ που ξερνούσαν οι γαλεάσσες από τα ψηλά τους καταστρώματα άρχισε να προξενεί βαριές απώλειες στο τουρκικό κέντρο, ώστε να είναι πιθανόν ο ίδιος ο Τούρκος αρχιναύαρχος Αλή Πασάς να συνετέλεσε στη διάρρηξη του κέντρου του διατάζοντας διασπορά των πλοίων του, τα περισσότερα από τα οποία έπλευσαν δεξιότερα ενισχύοντας έτσι το τμήμα του **Μεχμέτ Σιρόκο** που, ταυτόχρονα, αναπτυσσόταν κατά μήκος της ακτής της Στερεάς. Το τουρκικό δεξιό επιχειρούσε έτσι να υπερκεράσει το αριστερό κέρας

Ενα σκαρίφημα της ναυμαχίας πιθανόν από τον Δον Χουάν τον Αυστριακό (αρχεία Simancas, Ισπανία)

Ναυμαχία της Ναυπάκτου

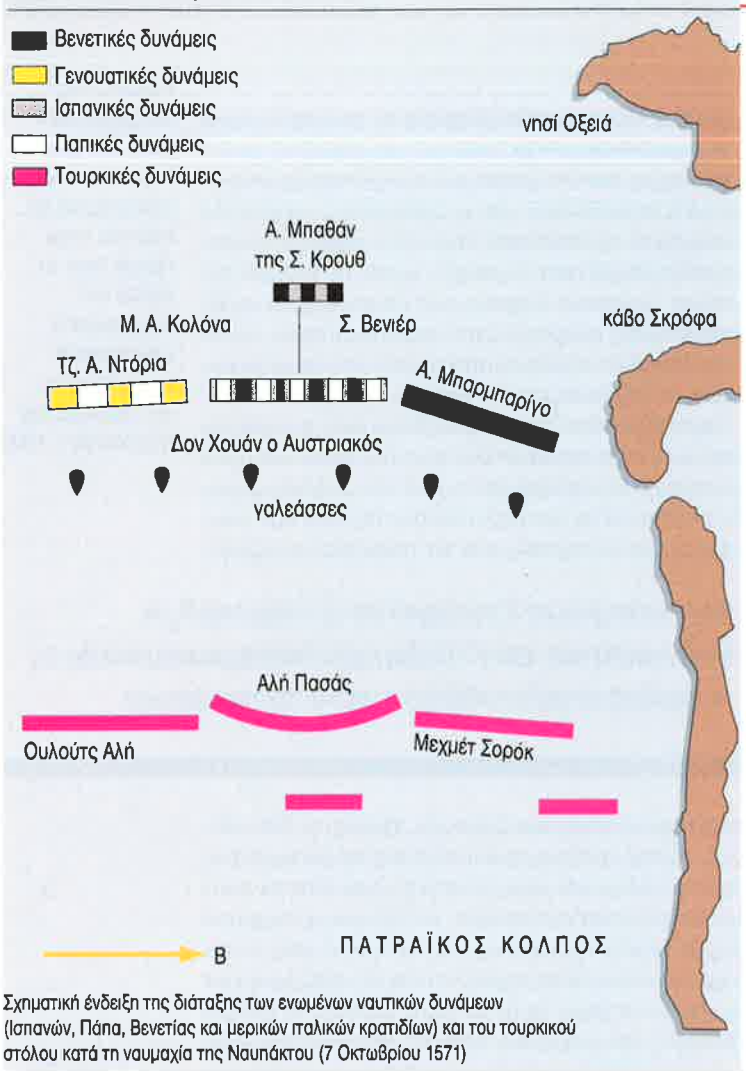

Σχηματική ένδειξη της διάταξης των ενωμένων ναυτικών δυνάμεων (Ισπανών, Πάπα, Βενετίας και μερικών ιταλικών κρατιδίων) και του τουρκικού στόλου κατά τη ναυμαχία της Ναυπάκτου (7 Οκτωβρίου 1571)

των χριστιανών, όπου διοικούσε ο Βενετός **Αυγουστίνος Μπαρμπαρίγο** (Barbarigo) [ο Βενετός αρχιναύαρχος **Σεβαστιανός Βενιέρ** (Venier) βρισκόταν με τον Δον Χουάν στο κέντρο].

Αλλά, όπως είχε γράψει για τους Βενετούς σχεδόν πεντακόσια χρόνια νωρίτερα ένας ποιητής, κανένας λαός του κόσμου δεν ήταν αξιότερος από αυτούς στους θαλάσσιους πολέμους και στη διακυβέρνηση των καραβιών. Με ένα απότομο και ταυτόχρονο «πρόσω δεξιά, ανάκρουε αριστερά», οι γαλέρες του Μπαρμπαρίγο στρέφουν 90° προς Β και επιτίθενται στα τουρκικά πλοία που, καθώς διέρχονται κατά μήκος της ακτής, παρουσιάζουν τα αδύναμα πλευρά τους για εμβολισμό. Η σύγκρουση γενικεύεται στο βόρειο άκρο των αντίπαλων παρατάξεων και εξελίσσεται σε συμπλοκή σώμα με σώμα, όπου οι απανωτές έφοδοι (ρεσάλτα) των Τούρκων με τα γιαταγάνια στα χέρια γίνονται όλο και πιο απελπισμένες. Σε λίγο, κυριεύεται η ναυαρχίδα του Μεχμέτ Σιρόκο, το οθωμανικό δεξιό διαλύεται, ο Τούρκος ναύαρχος πέφτει και οι βενετσιάνικες γαλέρες αρχίζουν να συγκλίνουν προς το κέντρο, συμπιέζοντας αφόρητα τον ήδη αποδεκατισμένο αρχιναύαρχο Αλή Πασά. Ήταν λίγο περισσότερο από δύο ώρες από τότε που οι στόλοι είχαν έλθει σε πρώτη επαφή.

Οι Τούρκοι έχασαν 20-30.000 άνδρες και 200 πλοία, ενώ οι χριστιανοί 7.500 άνδρες (οι περισσότεροι Βενετοί) και 15 πλοία

Και εδώ, η αρχική επαφή με επικεφαλής τις ναυαρχίδες είχε μεταβληθεί σε ανελέητη αιματοχυσία. Αλλεπάλληλοι εμβολισμοί και πλευρίσματα με αρπάγες που θρυμμάτιζαν τα κουπιά από τις γαλέρες είχαν μεταβάλει τη θαλάσσια σύγκρουση σε μια τεράστια πεζομαχία στα καταστρώματα, όπου μέσα στο γενικό συνωστισμό και την οχλοβοή ξεχώριζαν δύο πρωταγωνιστές: η παράτολμη γενναιότητα των Τούρκων πολεμιστών που, αψηφώντας τις βαριές απώλειες, ορμούσαν κατά κύματα πάνω στα χριστιανικά σκάφη, και η συμπαγής και πειθαρχημένη δράση του χριστιανικού πεζικού που, σε πυκνές τάξεις, απαντούσε στα εχθρικά ρεσάλτα πρώτα με «πυρ ομαδόν» από τα πυροβόλα όπλα (αρκεβούζια, τρομπόνια) που γέμιζε τη θάλασσα με πτώματα και, στη συνέχεια, προχωρούσε στην έφοδο προτάσσοντας ένα τείχος από δορατοπελέκεις, (hallebardes).

Ενώ η μορφή του αγώνα έτεινε να ενοποιήσει τις πάμπολλες άγριες μονομαχίες πλοίων ανά δύο γύρω από τις πλαγιοδετημένες με αρπάγες αντίπαλες ναυαρχίδες, όπου οι Ισπανοί αρκεβουζιέροι απωθούνταν για δεύτερη φορά από την καπιτάνα του Αλή Πασά, δίπλα και αριστερά ο Βενετός ναύαρχος Σεβαστιανός Βενιέρ, πολεμώντας γενναία ο ίδιος παρά τα 70 του χρόνια και μια λαβωματιά στο πόδι, βύθιζε την τουρκική γαλέρα (**Περτέβ Πασάς**) που τον είχε εδώ και ώρα προσβάλει και χτυπούσε τον Αλή Πασά στην πρύμνη. Δίπλα και δεξιά ο παπικός ναύαρχος **Μάρκος Αντώνιος Κολόνα** (Colonna) συμπλήρωνε την κύκλωση. Μισοκατεστραμμένη, η τουρκική ναυαρχίδα πάρθηκε και, μαζί με την έπαρση της χριστιανικής σημαίας, αναρτήθηκε στην πρύμνη το κεφάλι του Αλή Πασά. Οι τουρκικές γαλέρες άρχισαν να παραδίνονται και αργότερα μαθεύτηκε ότι ο αριθμός από τις οθωμανικές γαλέρες που έπεσαν στα χεριά των συμμάχων έφτασε τις 117. Γύρω από τη ναυαρχίδα του γενναίου Δον Χουάν σχηματιζόταν ένας κύκλος από αιχμαλωτισμένα πλοία, κάτι που, με τη βοήθεια του μαΐστρου που άρχιζε πάλι να πνέει, αποκάλυπτε ένα μεγάλο κενό στα δεξιά του χριστιανικού κέ-

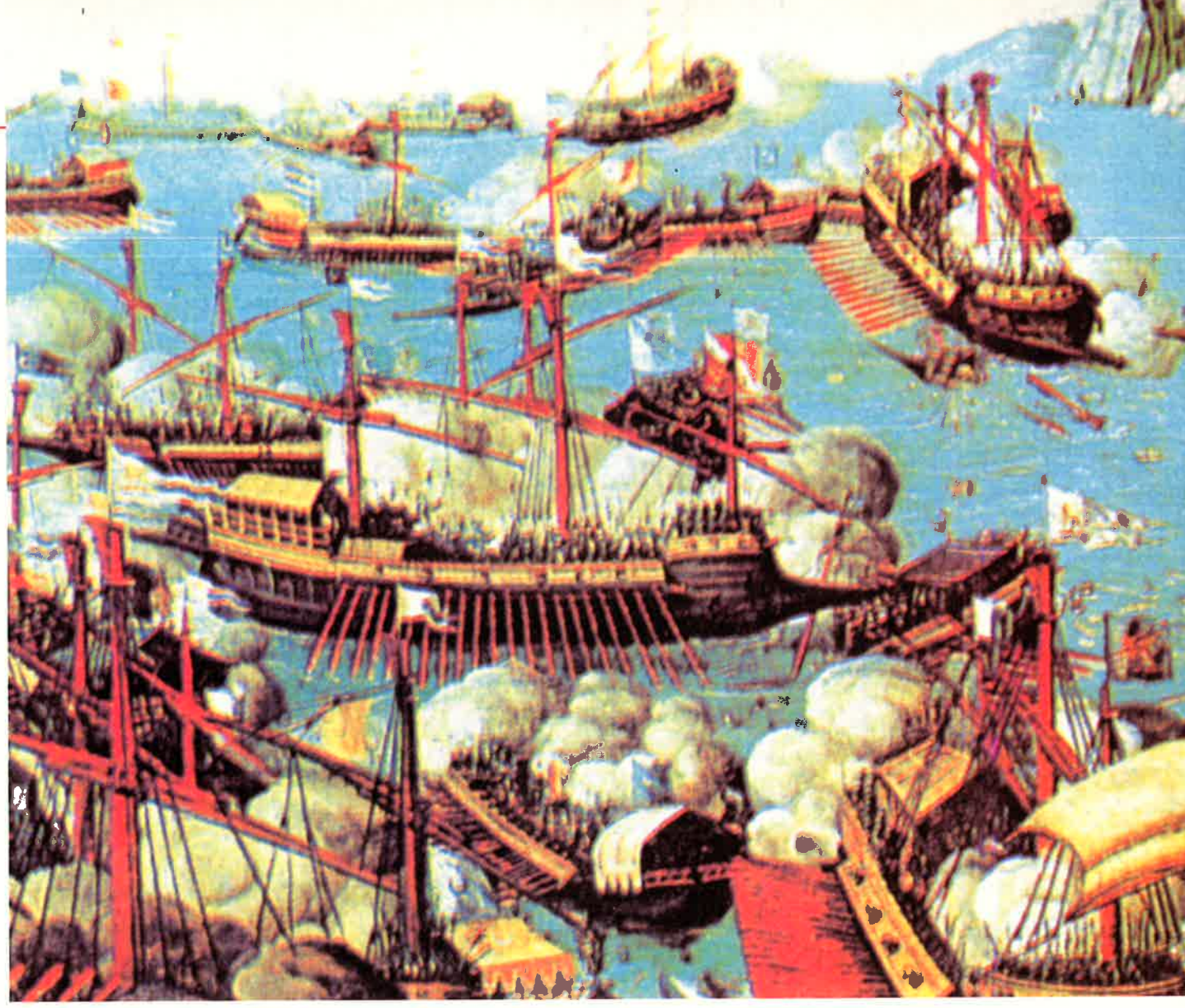

Πίνακας της ναυμαχίας της Ναυπάκτου. Εργο ζωγράφου της βενετσιάνικης σχολής του 16ου αιώνα

ντρου. Ηταν φανερό ότι η δεξιά χριστιανική πτέρυγα υπό τον **Τζιάν Αντρέα Ντόρια** (Gian Andrea Doria) και αριστερή οθωμανική υπό τον Ουλούτς απομακρύνονταν από το κύριο πεδίο της σύρραξης.

Ανιψιός του μεγάλου Γενοβέζου Αντρέα Ντόρια αλλά μισθωμένος από τον Φίλιππο Β΄, ο Τζιάν Αντρέα οδηγούσε το χριστιανικό δεξιό προς Νότο. Εκεί, όπου υπήρχε ανοιχτό πέλαγος, υπήρχε και κίνδυνος περικύκλωσης από το δεινό χειριστή Ουλούτς, αήττητο σε ναυμαχίες και επιδρομές. Η σκόπιμη όμως επιμήκυνση του χριστιανικού μετώπου από τον Ντόρια είχε άμεση συνέπεια τη δημιουργία αυτού του εξαιρετικά επικίνδυνου κενού στα δεξιά του κέντρου, όπου με έναν ανάποδο χειρισμό, αντάξιο εκείνου του Μπαρμπαρίγο στα βόρεια, ορμούσε τώρα ακάθεκτα ο αντιβασιλέας του Αλγερίου με τις γαλέρες του. Η αρχηγίδα από τις γαλέρες των Ιπποτών της Μάλτας περικυκλώθηκε από 7 τουρκικές, πάρθηκε χωρίς επιζώντες και λαφυραγωγήθηκε η σημαία της. Πάρθηκε και η γαλέρα του ηρωικού Κερκυραίου **Πέτρου Μπούα**. Στο κρίσιμο κενό που καλύπτουν οι Οθωμανοί σπεύδουν όπως μπορούν ο μαρκήσιος **ντε Σάντα Κρουθ** (de Santa Cruz) με τις 30 γαλέρες της χριστιανικής εφεδρείας, ο ίδιος ο Δον Χουάν με λίγες ακόμα και ο ίδιος ο Ντόρια, συνειδητοποιώντας το ρήγμα που προκάλεσε ο «έκκεντρος» ελιγμός του προς Νότο στο χριστιανικό μέτωπο. Απειλούμενος τώρα από τρεις συγκλίνουσες κατευθύνσεις, ο Ουλούτς θα στρέψει πάλι απότομα προς Β και με κουπιά και πανιά θα καταφύγει στην Πρέβεζα με 13 γαλέρες, ενώ γύρω στα 35 τουρκικά πλοία θα βρουν καταφύγιο κάτω από τα κανόνια του κάστρου της Ναυπάκτου.

Με το δειλινό, η ναυμαχία που είχε διαρκέσει γύρω στις πέντε ώρες είχε λήξει. Χάθηκαν 20 ώς 30 χιλιάδες Τούρκοι και περίπου 7.500 χριστιανοί. Απ' αυτούς, περισσότεροι από τους μισούς ήταν Βενετοί. Οι Τούρκοι πρέπει να έχασαν λίγο λιγότερα από 200 πλοία, οι χριστιανοί κάπου 15. Το ίδιο βράδυ, ο κύριος όγκος της χριστιανικής αρμάδας έβαλε ρότα προς τη Λευκάδα, ενώ ορισμένες γαλέρες που είχαν Ελληνες κυβερνήτες (εξαιρετικά ανδρείους και έμπειρους, κατά τους Βενετούς ιστορικούς), γύρισαν στα Ιόνια νησιά. ■

Δον Χουάν ο Αυστριακός
(1545-1578)

Ισπανός πρίγκιπας, νόθος γιος του Καρόλου Κουίντου. Εξαιτίας της άκρατης φιλοδοξίας του, παρ' ότι είχε ανατραφεί σε μοναστήρι και προοριζόταν για τον εκκλησιαστικό βίο, κατετάγη στο στρατό και το 1570 κατέπνιξε την επανάσταση των Μαυριτανών στην Ανδαλουσία. Ο Πάπας Πίος Ε΄ τον διόρισε διοικητή του συμμαχικού στόλου της Ιεράς Ενώσεως, ο οποίος κατέστρεψε τον τουρκικό στόλο στη ναυμαχία της Ναυπάκτου. Είναι αδιαμφισβήτητο πως ο διορισμός του 26άχρονου Δον Χουάν επέδρασε καταλυτικά τόσο στην απόφαση για σύγκρουση των χριστιανικών δυνάμεων με τους Οθωμανούς όσο και στη νικηφόρα εξέλιξη της ναυμαχίας, εξαιτίας κυρίως του πρωισμού και της επιτυχημένης διεύθυνσης της ναυμαχίας. Ο διορισμός του στην αρχιναυαρχία ήταν καθοριστικό σημείο, καθώς ο νεαρός και φιλόδοξος πρίγκιπας επεδίωξε να εξουδετερώσει τις ενδοσυμμαχικές διαφορές και να ενώσει τις δυνάμεις των χριστιανών στην προοπτική μιας καθαρής σύγκρουσης και νίκης επί των οθωμανικών δυνάμεων. Ο Δον Χουάν δοξάστηκε και υμνήθηκε για τη νίκη του στη Ναύπακτο και έγινε μια σχεδόν θρυλική μορφή του 16ου αιώνα. Μετά τη μεγάλη του νίκη στη Ναύπακτο προσπάθησε να αναλάβει σταυροφορία εναντίον της Αγγλίας και να παντρευτεί τη Μαρία Στιούαρτ, αλλά τα σχέδιά του εμποδίστηκαν από τον Φίλιππο Β΄. Πέθανε σε στρατόπεδο των Κάτω Χωρών κατά την περίοδο των συγκρούσεων μεταξύ καλβινιστών και καθολικών, σε ηλικία 33 ετών.

Μιγκέλ Θερβάντες
(1547-1616)

Ισπανός πεζογράφος και ποιητής, κορυφαίος μυθιστοριογράφος των νεότερων χρόνων –ουσιαστικά ο «πατέρας» του μυθιστορήματος. Γεννήθηκε στη Μαδρίτη. Στρατιωτικός καριέρας, πολέμησε στη ναυμαχία της Ναυπάκτου, όπου και τραυματίστηκε, μένοντας χωλός στο αριστερό χέρι, πράγμα που τον ανάγκασε «να δώσει όλη τη δόξα στο άλλο», όπως έλεγε. Το 1575 αιχμαλωτίστηκε από Τούρκους κουρσάρους και πουλήθηκε σκλάβος στο Αλγέρι. Επιστρέφοντας στην Ισπανία, έζησε δυστυχισμένη ζωή, μεταξύ φτώχειας και φυλακής. Το μεγαλύτερο έργο, ο «Δον Κιχώτης της Μάντσα» (1605-1615), ένα από τα μυθιστορήματα-σταθμός της παγκόσμιας λογοτεχνίας, είναι ο καθρέπτης της κρίσης, της ευαισθησίας και των πιο υψηλών αναγεννησιακών ιδανικών, σε σχέση με την απογοήτευση της εποχής του μπαρόκ. Ο ήρωάς του, για να επιδιώξει τα δικά του ιδανικά της δικαιοσύνης και της ευγένειας, έπρεπε να χάσει την αίσθηση της πραγματικότητας και των ανθρώπων. Μεταξύ άλλων έργων ξεχωρίζει το ποιμενικό μυθιστόρημα «Η Γαλατέα» (1585), οι «Παραδειγματικές νουβέλες» (1613), το ποίημα «Το ταξίδι στο Παρνάζο» (1614), «Οκτώ κωμωδίες και οκτώ νέα ιντερμέδια» (1615: ανάμεσα σ' αυτές «Το σπήλαιο της Σαλαμάνκα», «Ο θεατρίνος των θαυμάτων»), «Τα βάσανα του Περσίλε και της Σιγισμόνδης» (1616).

Μάρκος Αντώνιος Κολόνα
(1535-1584)

Ιταλός ναύαρχος, δούκας του Παλιάνο, γόνος αριστοκρατικής ρωμαϊκής οικογένειας (11ος - 12ος αι.). Στο Μεσαίωνα η οικογένεια ήταν μέλος των Γιβελίνων, ανάμεσα στους πιο αποφασιστικούς αντιπάλους του Βονιφάτιου Η΄. Η εκλογή ως πάπα (1417) του Μαρτίνου Ε΄ αύξησε την επιρροή τους, η οποία αργότερα αυξήθηκε με την υποστήριξη του Κάρολου Θ΄ της Γαλλίας και στη συνέχεια με την υποστήριξη του αυτοκράτορα Κάρολου Ε΄. Ο Μάρκος Αντώνιος ήταν ναύαρχος του παπικού στόλου ο οποίος αποτελούνταν από 12 παπικές γαλέρες με στόχο την υπεράσπιση της Κύπρου από τους Οθωμανούς. Η αξίωση του Κολόνα να αναλάβει την ηγεσία του συμμαχικού στόλου και ο ανταγωνισμός των ναυάρχων επιβράδυνε κατά ένα έτος περίπου τις επιχειρήσεις, έως ότου ο Φίλιππος Β΄ της Ισπανίας όρισε αρχηγό τον Δον Χουάν. Στη ναυμαχία της Ναυπάκτου ο Κολόνα κατέλαβε ένα από τα άκρα του συμμαχικού στόλου. Μετά τη ναυμαχία ο Κολόνα πρότεινε ένα φιλόδοξο σχέδιο για την κατάληψη της Ρόδου και της Εύβοιας αρχικώς και μετά της Κωνσταντινούπολης, το οποίο όμως, παρά τις επίμονες προσπάθειές του, δεν υλοποιήθηκε. Για το μεγάλο ηρωισμό κατά την ναυμαχία ο Πάπας τον επιβράβευσε με μια θριαμβευτική υποδοχή στη Ρώμη. Στη συνέχεια ο Κολόνα υπηρέτησε τον Φίλιππο Β΄ της Ισπανίας, ο οποίος τον διόρισε αντιβασιλέα της Σικελίας.

Σεβαστιανός Βενιέρ
(1496-1578)

Ναύαρχος της Βενετίας, καταγόμενος από μεγάλη βενετσιάνικη οικογένεια ευγενών του 11ου αιώνα και από τις πιο εξέχουσες μορφές της ενετικής δημοκρατίας. Συμμετείχε στη ναυμαχία της Ναυπάκτου, επικεφαλής του βενετσιάνικου στόλου και συνετέλεσε όσο ίσως κανείς στη μεγάλη νίκη. Ωστόσο, παρά τις δικές του επιθυμίες και ένεκα κυρίως των ενδοσυμμαχικών ανταγωνισμών δεν του επετράπη να υλοποιήσει το σχέδιό του και να καταλάβει την Λευκάδα. Οι συμπολίτες του, τιμώντας τη μεγάλη του προσφορά στη νίκη της Ναυπάκτου, τον ετίμησαν με το αξίωμα του δόγη της Ενετίας το 1577. Ο Σεβαστιανός Βενιέρ πέθανε ένα χρόνο μετά, και τον διαδέχθηκε στο αξίωμα ο δόγης Νικόλαος Δαπόντε.

Ιωάννης Αντρέα Ντόρια
(1539-1606)

Γενοβέζος ναύαρχος, πρίγκιπας των Μέλφων, γόνος σημαντικής οικογένειας της Γένοβας του 11ου αιώνα, η οποία ήταν με το μέρος των Γιβελίνων και αφού υπέστη μια κάμψη της δύναμής της το 14ο και το 15ο αι., έφτασε στο απόγειό της το 16ο αι. Ο Ιωάννης Αντρέα Ντόρια ήταν ανιψιός τού διάσημου Γενοβέζου κοντοτιέρου, πολιτικού και ναυάρχου -του μεγαλύτερου ναυάρχου του εποχής- Αντρέα Ντόρια, ο οποίος λίγο πριν πεθάνει ανέθεσε την αρχηγία του γενοβέζικου στόλου στον Ιωάννη. Συμμετείχε στις συμμαχικές επιχειρήσεις για την προστασία της Κύπρου από τους Οθωμανούς και έλαβε μέρος στη ναυμαχία της Ναυπάκτου, επικεφαλής του γενοβέζικου στόλου. Στη συνέχεια, υποστηριζόμενος από τους Ισπανούς, έθεσε τέλος στις διαφορές ανάμεσα στην παλιά και την καινούργια αριστοκρατία της Γένοβας, επιβάλλοντας ένα καινούργιο Σύνταγμα (1576).

Πίος Ε΄
(1504-1572)

Πάπας της Ρώμης, από τους πιο σημαντικούς στην ιστορία της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Το κοσμικό του όνομα ήταν Αντόνιο Γκισλιέρι. Γεννήθηκε στο Μπόσκο Μαρένγκο. Εντάχθηκε στο Τάγμα των Δομινικανών, έγινε καρδινάλιος το 1557 και μέγας ιεροεξεταστής στη Λομβαρδία το 1558. Στον παπικό θρόνο ανήλθε το 1566. Η δράση του ήταν σημαντικότατη, με σειρά μεταρρυθμίσεων στο καθεστώς του κλήρου, με αγώνες κατά της σιμωνίας και του νεποτισμού. Κατήργησε τα μοναστικά τάγματα και επέβαλε την αυστηρότητα του εκκλησιαστικού βίου. Στον πολιτικό τομέα κινήθηκε για την ένωση της Βενετίας με την Ισπανία και για τη συγκρότηση συμμαχίας των χριστιανικών δυνάμεων εναντίον των Οθωμανών. Η ναυμαχία της Ναυπάκτου οφείλεται εν πολλοίς στη δική του πολιτική. Σημαντικές στιγμές υπήρξαν ο αφορισμός της βασίλισσας Ελισάβετ της Αγγλίας, η υποστήριξή του στη Μαρία Στιούαρτ και η επανέκδοση του έργου το Αγίου Θωμά Ακινάτη. Ανακηρύχθηκε άγιος της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας από τον Πάπα Κλήμεντα ΙΑ΄ το 1712. Πέθανε ένα χρόνο μετά τη ναυμαχία της Ναυπάκτου.

ΦΟΡΗΤΟΣ ΟΠΛΙΣΜΟΣ

ΤΑ ΟΠΛΑ ΤΩΝ ΝΑΥΜΑΧΩΝ

Ισπανικό τσεκούρι της εποχής της ναυμαχίας της Ναυπάκτου. Ιδιωτική συλλογή, Μαδρίτη (αρχείο Ν. Βασιλάτου). Στο κέντρο, οι Οθωμανοί με τόξα και ελαφρύ ρουχισμό και οι χριστιανοί με αρκεβούζια και σιδηρές πανοπλίες ετοιμάζονται για την τελική σύγκρουση. Λεπτομέρεια πίνακα της ναυμαχίας (Μουσείο Corre, Βενετία)

Του ΝΙΚΟΥ ΒΑΣΙΛΑΤΟΥ
ιστορικού, συγγραφέα

Το πρωί της 7ης Οκτωβρίου του 1571 συναντήθηκαν, κοντά στις δυτικές ακτές των μικρών νησιών που ονομάζονται Εχινάδες, οι στόλοι της τριπλής χριστιανικής συμμαχίας (μεταξύ Ισπανίας, Βενετικής Δημοκρατίας και παπικού κράτους) με τον τουρκικό στόλο στον οποίο είχε ενταχθεί και ο στόλος της «Μπαρμπαριάς», ονομασία που χαρακτήριζε ό,τι περίπου εμείς σήμερα ονομάζουμε βόρεια Αφρική.

Διακόσια τα χριστιανικά πλοία περίπου, από τα οποία τα εκατόν οχτώ ήταν βενετσιάνικα, ανάμεσά τους πολλά κρητικά και επτανησιακά, τα εβδομήντα ισπανικά και τα υπόλοιπα ανήκαν στον πάπα, στους Ιππότες της Μάλτας και σε ορισμένα άλλα μικροσκοπικά ιταλικά κράτη.

Τριακόσια περίπου ήταν τα αντίπαλα πολεμικά πλοία των Οθωμανών.

Από την εποχή της ναυμαχίας του Ακτίου μεταξύ **Αυγούστου** και **Αντωνίου**, που έκρινε καθοριστικά την ιστορική πορεία της αρχαίας Ρώμης, μέχρι τον Οκτώβριο εκείνο του 1571 στα νερά της Μεσογείου δεν είχαν ξαναβρεθεί αντιμέτωπα τόσο πολλά πολεμικά πλοία.

Η ναυμαχία που ακολούθησε είχε αποτέλεσμα να πνιγούν στα νερά της Ναυπάκτου τα τουρκικά όνειρα για τη μετατροπή της Μεσογείου σε τουρκι-

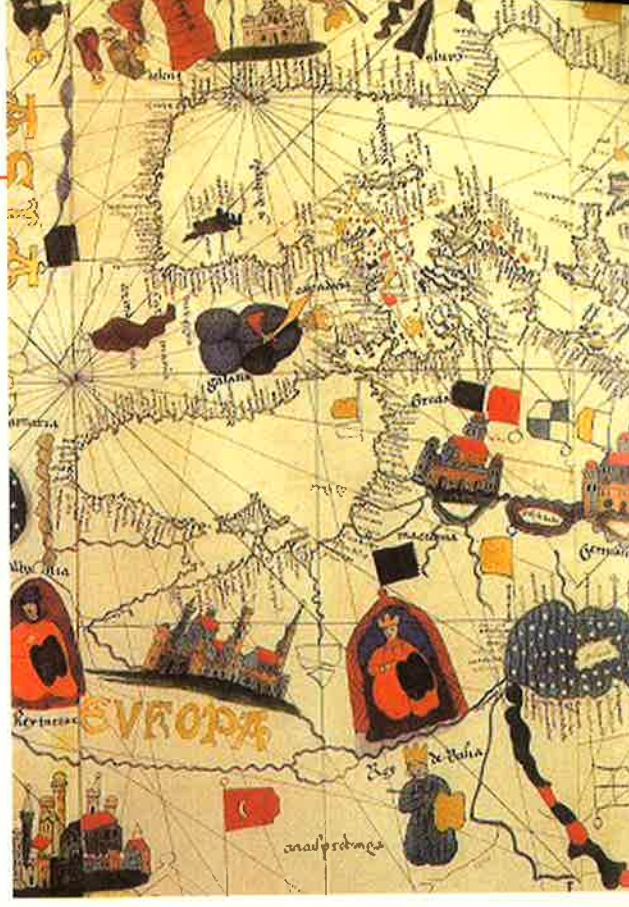

Αλλη μια απεικόνιση της ναυμαχίας στο Λεπάντο, μιας από τις πλέον πολυζωγραφισμένες μάχες της Ιστορίας. Στο κέντρο, χάρτης της Ευρώπης την εποχή της οθωμανικής εξάπλωσης και της ναυμαχίας της Ναυπάκτου

κή θάλασσα.

Το φθινοπωρινό λοιπόν εκείνο πρωινό του Οκτωβρίου, ο ήλιος έλαμπε, επιτρέποντας στα πληρώματα και τους στρατιώτες που επέβαιναν στα πολεμικά πλοία να βλέπουν καθαρά τους αντιπάλους τους, αφού οι δύο στόλοι είχαν παραταχθεί ο ένας απέναντι στον άλλο.

Οι Τούρκοι αντικρίζοντας τους κατάφρακτους χριστιανούς στρατιώτες, οι οποίοι επέβαιναν στις γαλέρες και στις γαλεάσσες, πλωτά φρούρια του συμμαχικού στόλου, εντυπωσιάστηκαν από τα αμυντικά και τα αγχέμαχα όπλα τους τα οποία άστραφταν φωτισμένα από τις λαμπρές ακτίνες του φθινοπωρινού ήλιου.

Οι χριστιανοί με τη σειρά τους θαύμασαν τις πολύχρωμες χρυσοκεντημένες, με την παράσταση της σπάθης του Αλή, σημαίες, τις γεμάτες περίτεχνα αραβουργήματα, καθώς και τα επίχρυσα φανάρια που έκαναν τα πλοία των διοικητών των μοιρών και των ναυάρχων του οθωμανικού στόλου να ξεχωρίζουν από τα υπόλοιπα πλοία με την επιβλητική τους εμφάνιση.

Οι ειρηνικές στιγμές του αλληλοθαυμασμού δεν κράτησαν για πολύ. Μέσα σε λίγη ώρα και μετά τις χαιρετιστήριες βολές οι δύο στόλοι άρχισαν να συγκρούονται κατά μέτωπο με ορμή. Ήταν η τελευταία μεγάλη ναυμαχία όπου τα κουπιά των πλοίων αποτελούσαν ακόμα τη σημαντική κινητήρια δύναμή τους.

Σε λίγο ολόκληρη η περιοχή έμοιαζε με πλωτό πεδίο μάχης, αφού τα αντίπαλα πλοία έβαλλαν το ένα εναντίον του άλλου από μικρή απόσταση ή είχαν προσδεθεί μεταξύ τους με σχοινιά και αρπάγες και οι μαχητές ύστερα από ρεσάλτα (εισπηδήσεις) συμπλέκονταν με λύσσα σώμα με σώμα πάνω στα ξύλινα καταστρώματα από τις γαλέρες.

Η πανοπλία έσωζε τους χριστιανούς από τα βλήματα, αλλά τους έπνιγε –λόγω βάρους– αν έπεφταν στη θάλασσα

Αυτή η τροπή της ναυμαχίας ευνοούσε τους χριστιανούς οι οποίοι ήταν καλύτερα οπλισμένοι από τους Τούρκους για να αντεπεξέλθουν σε παρόμοιες συνθήκες. Ιδιαίτερα ευνοούσε το πολυάριθμο ισπανικό πεζικό που το αποτελούσαν περίπου 20.000 άνδρες, τους οποίους διέκρινε η τόλμη, η μαχητικότητα και η ανθεκτικότητα στα τραύματα και τις κακουχίες. Οι γαλέρες και οι γαλεάσσες των συμμάχων χριστιανών έφεραν προστατευτικά θωράκια στις κουπαστές τους ώστε να προστατεύονται οι μαχητές από τα τουρκικά βλήματα. Αντίθετα στις τουρκικές γαλέρες δεν υπήρχε πρόνοια για την προστασία των μαχητών και των πληρωμάτων, με αποτέλεσμα τα χριστιανικά βλήματα να προκαλούν μεγάλες απώλειες στους επιβαίνοντες σ' αυτές μαχητές και τους κωπηλάτες.

Οι χριστιανοί στρατιωτικοί έφεραν σχεδόν όλοι περικεφαλαίες ή κράνη κυρίως του τύπου «morion», που κατέληγαν μπρος και πίσω σε δύο οξύμορφες ανασηκωμένες άκρες. Για το λόγο αυτό οι Επτανήσιοι τους ονόμαζαν «καπάτους». Πολλοί από αυτούς φορούσαν θώρακες, ακόμα και πλήρεις πανοπλίες για να προστατεύουν το σώμα τους, ενώ δεν ήταν λίγοι εκείνοι οι οποίοι για πρόσθετη προστασία από τα βλήματα των Τούρκων αλλά και από τα χτυπήματα των σπαθιών τους, όταν η μάχη εξελισσόταν σε συμπλοκή σώμα με σώμα, κρατούσαν μικρές στρογγυλές ατσάλινες ασπίδες.

Το μόνο, αλλά σοβαρό μειονέκτημα των προσωπικών αμυντικών όπλων των χριστιανών μαχητών ήταν ότι το μεγάλο βάρος της θωράκισής τους είχε αποτέλεσμα το σχεδόν αναπόφευκτο πνιγμό τους σε περίπτωση που για οποιοδήποτε λόγο έπεφταν από

Οι βενετσιάνικες σημαίες των πλοίων που πήραν μέρος στη ναυμαχία, όπως σώζονται σήμερα

τα πλοία στη θάλασσα.

Αντίθετα οι Τούρκοι δεν έφεραν αμυντικό οπλισμό και ήταν ελάχιστοι αυτοί που φορούσαν κράνη ή προστάτευαν τα χέρια τους με μεταλλικά ελάσματα. Μόνο τα τεράστια σαρίκια τα οποία φορούσαν μπορούσαν σε ορισμένες περιπτώσεις να προσφέρουν μια μικρή προστασία.

Μερικοί μαχητές κρατούσαν στρογγυλές ασπίδες κατασκευασμένες από χοντρό δέρμα ζωγραφισμένο με ιδιαίτερη χάρη. Ορισμένες μάλιστα από τις τουρκικές ασπίδες ήταν καλυμμένες από ένα κορδόνι τοποθετημένο σπειροειδώς στην εξωτερική του επιφάνεια, ζωγραφισμένο κι αυτό καλαίσθητα, με αραβουργήματα. Όμως οι τουρκικές ασπίδες, ελαφρές και αδύνατες, προσέφεραν μια ισχνή προστασία και δεν μπορούσαν να σταματήσουν τα βαριά βλήματα των χριστιανικών αρκεβουζίων.

Αυτά τα τελευταία υπήρξαν τα κύρια φορητά πυροβόλα όπλα των χριστιανών και αποτέλεσαν έναν από τους ουσιαστικούς παράγοντες της μεγάλης νίκης των χριστιανών συμμάχων στη Ναύπακτο, καθώς οι στρατιώτες τους αποδείχθηκαν άριστοι στη χρήση των όπλων αυτών.

Ο ίδιος ο **Δον Χουάν** είχε διατάξει τους αρκεβουζιοφόρους του στόλου να πυροβολούν μόνο όταν ο στόχος τους βρισκόταν σε μικρή απόσταση από αυτούς. Υπακούοντας στις διαταγές του όσοι στρατιώτες ήταν οπλισμένοι με αρκεβούζια πυροβολούσαν με μεγάλη ευστοχία τούς πυροβολητές των τουρκικών πλοίων, με αποτέλεσμα να μένουν τα τουρκικά κανόνια χωρίς προσωπικό. Από τ' αρκεβούζιά τους δεν γλίτωναν ούτε οι Τούρκοι αξιωματικοί στις γαλέρες που ξεχώριζαν από τις πλούσιες ενδυμασίες τους.

Ο θάνατος και ο βαρύς τραυματισμός αυτών των τελευταίων επέφερε μεγάλη σύγχυση στις τουρκικές γαλέρες και τις μετέβαλε σε εύκολη λεία των χριστιανών.

Από βλήμα αρκεβούζιου κτυπήθηκε στο κεφάλι ακόμα και ο ίδιος ο αρχηγός του οθωμανικού στόλου ναύαρχος **Μουεζινζαδέ Αλή**.

Ο σοβαρός τραυματισμός του Τούρκου ναυάρχου είχε αποτέλεσμα να κυριευθεί η ναυαρχίδα του οθωμανικού στόλου από τους οπλίτες της ναυαρχίδας του Δον Χουάν και να χάσει τελικά το πληγωμένο κεφάλι του ο Μουεζινζαδέ Αλή από το σπαθί ενός Ισπανού σιραιώτη.

Οι χριστιανοί αρκεβουζιοφόροι εκτός από άριστοι σκοπευτές υπήρξαν και πολύ πιο ταχείς στη χρήση του όπλου αυτού από τους λιγοστούς Τούρκους συναδέλφους τους. Ορισμένοι από αυτούς στις περίπου πέντε ώρες που κράτησε η ναυμαχία χρησιμοποίησαν το αρκεβούζιό τους πυροβολώντας σαράντα συνεχείς φορές. Το γεγονός αυτό των σαράντα πυροβολισμών σε διάστημα πέντε ωρών θεωρήθηκε για την εποχή εκείνη ως εξαιρετική ταχυβολία.

Αντίθετα με τους χριστιανούς, το κύριο εκηβόλο όπλο των Οθωμανών κατά την αιματηρή εκείνη ναυμαχία ήταν το τόξο.

Οι Τούρκοι είχαν πάντα τη φήμη καλών και ευθύβολων τοξοτών και τα τόξα τους ήταν από τα πλέον καλοκατασκευασμένα του κόσμου, αποτελούμενα συνήθως από δύο ή τρία ξύλινα τμήματα. Τα πολυτελέστερα από αυτά, μάλιστα, τα διέκρινε μια έντονη διακοσμητική διάθεση των κυρίων τους που εκδηλωνόταν με τη δημιουργία μικροσκοπικών φυτικών ή γεωμετρικών διακοσμήσεων ζω-

Τα αρκεβούζια, τα φορητά πυροβόλα όπλα των χριστιανών, αποτέλεσαν έναν από τους ουσιαστικούς παράγοντες της νίκης

γραφισμένων στην πρόσθια όψη τους.

Οι Τούρκοι τοξότες τέντωναν τη χορδή του τόξου τους με τη βοήθεια ενός δακτυλιδιού το οποίο φορούσαν στον αντίχειρα. Όμως η υγρή θαλασσινή ατμόσφαιρα της περιοχής επηρέασε πολλά από τα τουρκικά τόξα, με αποτέλεσμα ύστερα από τέσσερα ή πέντε τοξεύματα να χαλαρώνουν για ένα μικρό χρονικό διάστημα οι χορδές και τα τόξα να χάνουν τη δύναμή τους. Το γεγονός αυτό μείωσε δραστικά το αξιόμαχο των Τούρκων τοξοτών, όχι όμως και την ευθυβολία τους.

Από τουρκικό βέλος που καρφώθηκε στο αριστερό του μάτι πέθανε λίγες ημέρες μετά τη ναυμαχία ο Βενετός ναύαρχος **Αύγουστος Μπαρμπαρίγο**.

Ο Μπαρμπαρίγο διοικούσε το αριστερό κέρας της χριστιανικής παράταξης, όταν λίγο μετά την έναρξη της ναυμαχίας δέχθηκε επίθεση από οχτώ οθωμανικές γαλέρες τις οποίες διοικούσε ο **Μεχμέτ Σιρόκο**. Στόχος του Οθωμανού διοικητή ήταν να υπερκεράσει το αριστερό κέρας της χριστιανικής παράταξης και ύστερα να επιτεθεί στις χριστιανικές γαλέρες από τα νότια.

Το τόξο ήταν το κύριο εκηβόλο όπλο των Οθωμανών, οι οποίοι είχαν τη φήμη καλών και ευθύβολων τοξοτών

Ενα σύννεφο από τουρκικά βέλη έπληξε τη γαλέρα του Μπαρμπαρίγο ο οποίος τραυματίστηκε θανάσιμα από ένα απ' αυτά στο αριστερό του μάτι.

Ο λεοντόθυμος εκείνος άνθρωπος με το βέλος καρφωμένο στο μάτι και παρά τους φρικτούς πόνους που ασφαλώς αισθανόταν συνέχισε να διοικεί τις γαλέρες του, ενώ οι μαχητές που τον έβλεπαν σ' αυτή την κατάσταση να παραμένει στη θέση του αντλούσαν δύναμη από το παράδειγμά του και κατάφεραν με τη βοήθεια των πλοίων του ναυάρχου **Κανάλε** να αποτρέψουν τον ελιγμό του Μεχμέτ Σιρόκο.

Από τουρκικά βέλη σκοτώθηκαν και πολλοί από τους Ιππότες της Μάλτας που επέβαιναν στην «καπιάνα» των ιπποτών. Ο διοικητής τους και καθηγούμενος των Ιπποτών του Αγίου Ιωάννη της Μάλτας, **Τζιουστινιάνι**, έγινε ιδιαίτερος στόχος των Τούρκων τοξοτών και σκοτώθηκε πάνω στο ξύλινο κατάστρωμα της «καπιάνας» του, χτυπημένος από πέντε τουρκικά βέλη.

Τα ελεύθερα πληρώματα και των δύο στόλων δεν έφεραν καθόλου αμυντικό οπλισμό, για να μπορούν να κινούνται με άνεση πάνω στις γαλέρες. Είχε ιδιαίτερη αξία για τους ελιγμούς των πλοίων να μπορούν οι ναυτικοί ν' ανεβαίνουν γρήγορα στα κατάρτια και να χειρίζονται μ' ευκολία τα πανιά. Για το λόγο αυτό η ενδυμασία τους έπρεπε να είναι άνετη και ελαφριά, απαλλαγμένη από το βάρος κάθε αμυντικού οπλισμού.

Τα ελεύθερα πληρώματα στις χριστιανικές γαλέρες τα αποτελούσαν κυρίως οι galeotti και οι soldati scappoli, οι οποίοι ήταν οπλισμένοι με κοντόσπαθα και εγχειρίδια που στερέωναν στη μέση τους.

Παρόμοιος ήταν και ο οπλισμός των Τούρκων συναδέλφων τους, μόνο που οι κοντές λεπίδες των σπαθιών των Τούρκων ήταν κυρτές και όχι ευθείες όπως εκείνες των χριστιανών ναυτικών.

Πολλοί από τους ναυτικούς και των δύο στόλων είχαν περασμένα στα πάνινα ζωνάρια τους μικρά τσεκούρια με τοξοειδείς λεπίδες, τα οποία χρησιμοποιούσαν ανάλογα με τις περιστάσεις, είτε ως όπλα είτε ως εργαλεία.

Τα τσεκούρια ήταν χρήσιμα στους ναυτικούς για το κόψιμο των σχοινιών των πλοίων, ιδιαίτερα όταν ένα πλοίο είχε προσδέσει ένα άλλο, εχθρικό πλοίο, με αρπάγες.

Τότε το πλήρωμα του προσδεμένου πλοίου προσπαθούσε να το σώσει από την αιχμαλωσία κόβοντας με τα τσεκούρια τα σχοινιά από τις αρπάγες.

Ηταν όμως εξίσου χρήσιμα τα αντικείμενα αυτά και στις συμπλοκές σώμα με σώμα, γιατί τότε γίνονταν επικίνδυνα όπλα στα χέρια των ναυτικών που τα κρατούσαν και μπορούσαν να προκαλέσουν με αυτά σοβαρά τραύματα στους αντιπάλους τους.

Μέσα στη γενική σύρραξη και την τραγικότητα της ναυμαχίας, όταν δύο εχθρικές γαλέρες πλησίαζαν πολύ μεταξύ τους, τότε το πλήρωμα της ι-

«Η ναυμαχία της Ναυπάκτου». Πίνακας του Α. Μάγιερ που επιμελήθηκε και τη λιθογράφηση, ενώ τις φιγούρες φιλοτέχνησε ο Μπαγιό (έκδοση Λεμερσιέ, Παρίσι)

σχυρότερης προσπαθούσε να προσδέσει την ασθενέστερη και με ρεσάλτο οι στρατιώτες και οι ναυτικοί της να εξουδετερώσουν το εχθρικό πλήρωμα και να την κυριεύσουν.

Σ' αυτές τις περιπτώσεις, ξεσπούσαν λυσσώδεις μάχες σώμα με σώμα πάνω στα καταστρώματα των ακινητοποιημένων πλοίων, όπου το λόγο είχαν πλέον τα αγχέμαχα όπλα των μαχητών.

Οι χριστιανοί, όταν το πλοίο τους δεχόταν ρεσάλτο, προσπαθούσαν ν' απωθήσουν τους επιτιθέμενους Οθωμανούς με τις λόγχες και τις αλέβαρδες των λογχοφόρων τους, πριν αυτοί πατήσουν το πλοίο τους και τις περισσότερες φορές τα κατάφερναν.

Αντίθετα οι Τούρκοι δεν διέθεταν αρκετούς λογχοφόρους πάνω στις γαλέρες τους, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να σταματήσουν τους χριστιανούς στρατιώτες όταν αυτοί οι τελευταίοι ορμούσαν για να κυριεύσουν τις γαλέρες τους.

Στις περιπτώσεις όπου τελικά από την ορμή των μαχητών πετύχαινε το ρεσάλτο, τότε τα σπαθιά αποτελούσαν το κύριο όπλο στις συμπλοκές που ακολουθούσαν και τις περισσότερες φορές κατέληγαν σε προσωπικές μονομαχίες μεταξύ των συμπλεκόμενων, όπου το συναίσθημα της αυτοσυντήρησης κυριαρχούσε κάθε άλλου συναισθήματος.

Τα χριστιανικά σπαθιά ήταν αμφίστομα με ίσιες λεπίδες μεγάλου μήκους και λαβές προφυλαγμένες πίσω από σύνθετους φυλακτήρες που προστάτευαν καλά το χέρι που τα κρατούσε. Ορισμένοι ρωμαλέοι μαχητές κρατούσαν σπαθιά που έφεραν απλούς σταυροειδείς φυλακτήρες και είχαν μήκος μέχρι 1,80 μ. Τα χειρίζονταν με μεγάλη ευκολία κρατώντας τα με τα δύο χέρια. Τα όπλα αυτά, κατασκευασμένα τα περισσότερα στο Τολέδο ή στο Μιλάνο, προκαλούσαν δέος και μεγάλες απώλειες στους Οθωμανούς.

Σε τοιχογραφία με θέμα τη ναυμαχία της Ναυπάκτου που βρίσκεται στο ανάκτορο των δόγηδων στη Βενετία και φιλοτέχνησε με ρεαλισμό ο ζωγράφος **Αντρέα Βιτσεντίνο**, διακρίνεται καθαρά ένας χριστιανός στρατιώτης να κρατά ένα σπαθί αυτού του είδους.

Τους χριστιανούς αντιπάλους τους, οι γενίτσαροι, οι λεβέντες (πεζοναύτες) του οθωμανικού στόλου και οι αζάπιδες, τους αντιμετώπιζαν με τις δικές τους κυριές σπάθες, τις εφοδιασμένες με τις εξαιρετικά κοφτερές λεπίδες, τις οποίες χειρίζονταν με ιδιαίτερη επιδεξιότητα προκαλώντας σοβαρές απώλειες στις τάξεις των χριστιανών συμμάχων.

Η υπεροχή των χριστιανών σε αμυντικά και επιθετικά όπλα και η καλύτερη τακτική τούς χάρισαν τη νίκη

Χριστιανοί και Οθωμανοί πολέμησαν με το ίδιο θάρρος, τον ίδιο φανατισμό, την ίδια καρτερικότητα σε μια από τις μεγαλύτερες, τρομερότερες και πλέον αποφασιστικές ναυμαχίες της ιστορίας. Η υπεροχή όμως των χριστιανών σε αμυντικά και επιθετικά όπλα και η καλύτερη τακτική τους, τους χάρισαν την πολυπόθητη νίκη την ημέρα εκείνη την οποία ο **Θερβάντες**, ναυμάχος και ο ίδιος σ' εκείνη τη ναυμαχία, χαρακτήρισε ως «ευτυχισμένη ημέρα της χριστιανοσύνης».

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ποτέ, μετά την ήττα της αυτή, δεν μπόρεσε να ξανασυγκεντρώσει αριθμητικά ένα τόσο μεγάλο και ποιοτικά τόσο ισχυρό στόλο, ενώ έπαψε να αποτελεί άμεση απειλή για τις ευρωπαϊκές μεσογειακές χριστιανικές χώρες. Ιδιαίτερα η Ιταλία, αισθάνθηκε να απομακρύνεται από πάνω της η βαριά σκιά μιας τουρκικής θαλάσσιας εισβολής, ενώ το θαλάσσιο εμπόριο της Μεσογείου άρχισε σιγά σιγά σχεδόν να μονοπωλείται από τους χριστιανούς ναυτικούς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βασιλάτος Νίκος, *Κάστρα της Ελληνικής Γης* (περί Ναυπάκτου), Αθήνα 1991.

De la Graviere Julien, *La Guerre de Chypre et la Bataille de Lepanto*, Paris 1880.

Garnier Francois (commantateur), *Journal de la Bataille de Lepanto*, Paris 1956.

Defourneant Marcelin, *La vie quotidienne en Espagne au Siecle d' Or*, 1964.

Wernel Oliver, *Great Sea Battles*, 1963. ■

Κανένα εύρημα μέχρι σήμερα

Του ΧΑΡΗ ΤΖΑΛΑ
πρόεδρου του Ελληνικού Ινστιτούτου
Προστασίας Ναυτικής Παράδοσης

Για το μελετητή της ναυτικής ιστορίας η ναυμαχία της Ναυπάκτου έχει ξεχωριστή σημασία, όχι μόνο για το μεγάλο αριθμό των πλοίων που βρέθηκαν αντιμέτωπα –278 της χριστιανικής συμμαχίας, 274 των Οθωμανών– αλλά και επειδή είναι η τελευταία στη θάλασσα αναμέτρηση στόλων που χρησιμοποίησαν κατά κύριο λόγο κωπήλατα πλοία. Ύστερα από αυτή τη φονική ναυμαχία του 1571 οι εχθροπραξίες στη θάλασσα θα διεξάγονται με ιστιοφόρα πλοία. Οι κωπήλατες γαλέρες, τα πλοία-κατέργα, θα δώσουν τη θέση σε φρεγάτες και σε άλλα ιστιοφόρα πλοία. Το ελαφρύ πολεμικό καράβι, που από την αρχαιότητα στηρίχθηκε στην προωθητική δύναμη των κωπηλατών, αντικαταστάθηκε με το πιο βαρύ, ογκώδες ιστιοφόρο που κινείται με τη δύναμη του ανέμου.

Η δεξιοτεχνία του καπετάνιου στην πολεμική ανάμετρηση έχει πλέον σχέση με το πώς θα εκμεταλλευτεί την ύπαρξη ή την ανυπαρξία ανέμου.

Ολα τα πλοία της ναυμαχίας της Ναυπάκτου, ή του Λεπάντο όπως έμεινε στην ιστορία για τους Δυτικούς, δεν ήταν όμως κωπήλατα. Ο ενωμένος χριστιανικός στόλος υπό τις διαταγές του εικοσιπεντάχρονου Ισπανού πρίγκιπα **Δον Χουάν** μετρούσε 202 κωπήλατες γαλέρες και 76 ιστιοφόρα πλοία: 6 γαλεάσσες και 70 φρεγάτες. Ο τουρκικός στόλος υπό τις διαταγές του Αλή Πασά αριθμούσε 274 πλοία από τα οποία 210 ήταν γαλέρες, 44 γαλεάσσες και 20 μικρότερα ιστιοφόρα.

Για τον αναγνώστη που πάει πέντε αιώνες πίσω και μεταφέρεται νοερά στο θαλάσσιο πεδίο της μεγάλης μάχης, προκύπτει το ερώτημα: Εχουν βρεθεί μαρτυρίες στο βυθό της θάλασσας γι' αυτή την τρομερή αναμέτρηση που στοίχισε στους νικητές 7.500 ζωές, ενώ οι απώλειες των νικημένων υπολογίζονται σε τουλάχιστον 20.000 νεκρούς (άλλοι υπολογίζουν 30.000 ζωές τις τουρκικές απώλειες); Εχουν εντοπιστεί ναυάγια, έχουν βρεθεί κανόνια, μουσκέτα και άλλα εργαλεία του πολέμου;

Η απάντηση είναι: Τίποτα δεν έχει βρεθεί μέχρι σήμερα, τίποτα.

Οπως για τις άλλες δύο καθοριστικές ναυτικές αναμετρήσεις που έγιναν στις ελληνικές θάλασσες, τη ναυμαχία της Σαλαμίνας και εκείνη του Ακτίου, δεν εστάθη δυνατό να εντοπιστεί κανένα λείψανο που να μαρτυρεί για τη μεγάλη ναυμαχία.

Πολλοί είναι οι λόγοι.

Και πρώτα ας πούμε ότι ενώ για τους Τούρκους η ήττα ήταν ολοκληρωτική, μόνο 15 οθωμανικές γαλέρες καταστράφηκαν. Δηλαδή οι απώλειες σκαφών που βούλιαξαν ή κάπκαν είναι πολύ μικρές, 190 τουρκικά καράβια αιχμαλωτίστηκαν, πολλά σε πολύ καλή κατάσταση και ρυμουλκήθηκαν σε παλιά λιμάνια και στη Μάλτα. Το υπόλοιπα, κάπου 70 τουρκικά πλοία, μικρά ιστιοφόρα τα περισσότερα, κατόρθωσαν άλλα να υποχωρήσουν ανατολικά στον Κορινθιακό, πέρα από τα στενά, άλλα υπό τις διαταγές του κυβερνήτη της Αλεξάνδρειας ξέφυγαν στη Σάντα Μαύρα (Λευκάδα) και προστατευμένα από τα μεγάλα πυροβόλα της οχύρωσης γλίτωσαν.

Πέρα όμως από το σχετικά μικρό αριθμό των απολεσθέντων πλοίων, αυτά βουλιάξανε σε μεγάλη

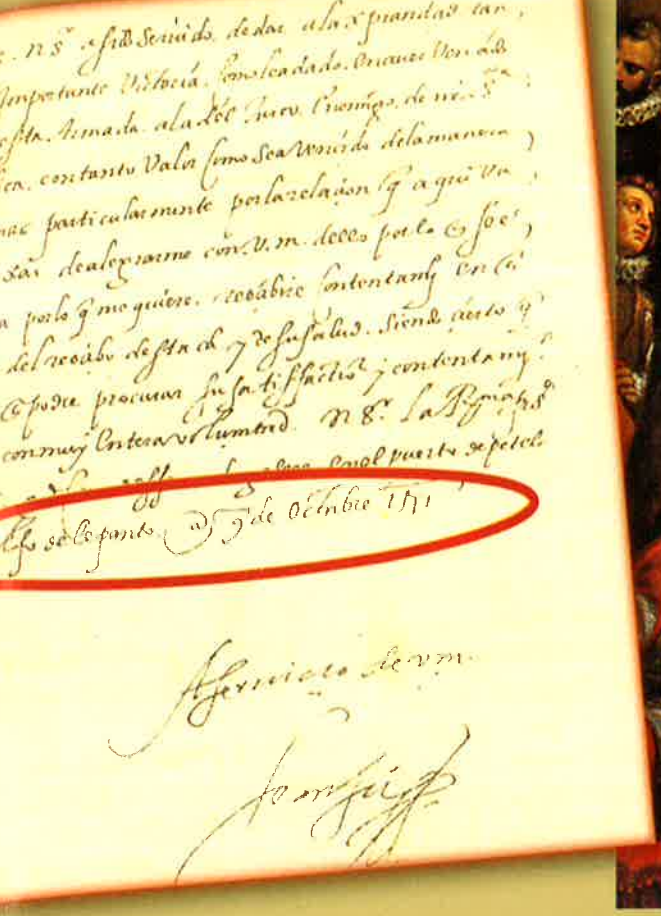

απόσταση το ένα από το άλλο. Ετσι είναι λογικό να έχουν σκορπίσει στο βυθό σε μεγάλη έκταση.

Σημαντικότερη αιτία όμως για την έλλειψη ευρημάτων είναι ότι η γεωμορφολογία του πεδίου της σύγκρουσης έχει τελείως αλλοιωθεί, ιδιαίτερα λόγω των προσχώσεων του Αχελώου. Το φαινόμενο αυτό, προστιθέμενο στη μεγάλη σεισμικότητα της περιοχής, φέρνει απροσπέλαστες δυσκολίες στον εντοπισμό της ακριβής θέσης των ναυαγίων. Ακόμα και η ακριβής θέση όπου εκτυλίχθηκε η ναυμαχία είναι γνωστή μόνο κατά προσέγγιση.

Το 1971 έγινε μια προσπάθεια εντοπισμού της θέσης των βυθισμένων πλοίων της ναυμαχίας της Ναυπάκτου με τη χρήση του σαρωτή βυθού. Ο εφευρέτης του side scan sonar **Χάρολντ Ετζερτον** προσπαθούσε τότε να βρει εφαρμογές αυτού του επαναστατικού ηλεκτρονικού ερευνητή του βυθού στην ενάλια αρχαιολογία. Ο **Σπύρος Μαρινάτος**, τότε γενικός επιθεωρητής Αρχαιοτήτων, ενθάρρυνε τις έρευνες στον Κορινθιακό και τον Πατραϊκό κόλπο που είχαν κύριους σκοπούς τον εντοπισμό της χαμένης Ελίκης και των πλοίων της ναυμαχίας της Ναυπάκτου.

Χρησιμοποιήθηκε το μικρό ερευνητικό σκάφος «Στόρμι Σις» του πρωτοπόρου της ενάλιας αρχαιολογίας **Πίτερ Θροκμόρτον** και με τη συμμετοχή ως επόπτη του αρχαιολόγου **Χαράλαμπου Κριτζά** άρχισε το 1971 μια έρευνα, όπου εκτός από το σαρωτή βυθού χρησιμοποιήθηκε και μαγνητόμετρο.

Εντοπίστηκαν από τα όργανα πολλά ναυάγια, από τα οποία πέντε είναι πλοία του 19ου και του 20ού αιώνα. Εγιναν πέντε θαλάσσια ταξίδια και το «Στόρμι Σις» διήνυσε 1.000 ν. μίλια ερευνώντας μια θαλάσσια επιφάνεια 75 τετραγωνικών μιλίων. Ο σαρωτής για να αντανακλά το περίγραμμα των ναυαγισμένων πλοίων, το πρωτονικό μαγνητόμετρο για να υποδείξει τη θέση μεγάλων μεταλλικών αντικειμένων: κανόνια, άγκυρες, βαριές αλυσίδες και άλλα ναυτικά μεταλλικά εξαρτήματα. Μελετήθηκαν προσεκτικά χάρτες που αποτυπώνουν τα ευρήματα του σαρωτή βυθού και του πρωτονικού μαγνητόμετρου. Δυστυχώς η γεωφυσική διασκόπιση δεν κατέγραψε κανένα εύρημα που να μπορεί να αποδοθεί στα χαμένα τουρκικά καράβια του Λεπάντο.

Τα μεγάλα βάθη των 45 μέχρι 65 μέτρων δεν επέτρεψαν τον έλεγχο των στοιχείων. Η επιχείρηση εντοπισμού των πλοίων που χάθηκαν στην περίφημη ναυμαχία θεωρήθηκε ανεπιτυχής και μένει πλέον στους ερευνητές του 21ου αιώνα, με τις μεγαλύτερες δυνατότητες που προσφέρει η προηγμένη τεχνολογία αλλά και η πρόοδος στις καταδυτικές μεθόδους, να σκύψουν ξανά πάνω στο χώρο της ναυμαχίας της Ναυπάκτου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

John Richard Hale, *Famous Sea Battles*, 7th edition, London (1931)

Peter Throckmorton, *Undersea Treasures*, National Geographic Society (1974).

Peter Throckmorton, *Diving for Treasures*, London (1977).

Hanns-Wolf Rackl, *Tauchiahrt indie Vergangenheit, Archäologie unter Wasser*. Ελληνική μετάφραση «Βουτιά στα περασμένα, Υποβρύχια Αρχαιολογία», με παράρτημα για την υποβρύχια αρχαιολογία στην Ελλάδα του Χαράλαμπου Κριτζά, Αθήνα (1978) ■

Η επίσημη τελετή του Ιερού Συνασπισμού μεταξύ του Φιλίππου Β' της Ισπανίας, του δόγη της Βενετίας και του Πάπα Πίου Ε'. Πίνακας (17ος αι.) του Alessandro Mantegna, Βενετία. Στο κέντρο, ιδιόχειρη επιστολή του Δον Χουάν του Αυστριακού. Διακρίνεται η υπογραφή του: Κόλπος του Λεπάντο στις 9 Οκτωβρίου 1571. Στην απέναντι σελίδα, ο βασιλιάς της Ισπανίας μετά τη νίκη της Ναυπάκτου προσφέρει στον ουρανό τον πρίγκιπα Δον Φερνάντο. Κάτω, δεμένος ένας Οθωμανός (Μουσείο Πράντο, Μαδρίτη)

«ΠΑΝΩ ΑΠ' ΟΛΟΥΣ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ»

Του ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΒΛ. ΣΦΥΡΟΕΡΑ
ομότιμου καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών

Από κώδικα του δέκατου έκτου αιώνα ο **Σπυρίδων Λάμπρος** δημοσίευσε ένα «Βραχύ χρονικό», στο οποίο καταγράφονται συνοπτικά οι τουρκικές κατακτήσεις και οι «αλώσεις» πόλεων στον ελληνικό χώρο, από το 1453 όταν «βασιλεύοντος **Κωνσταντίνου του Παλαιολόγου** παρεδόθη η Κωνσταντινούπολις τοις Ισμαηλίταις παρά Θεού ένεκεν των κριμάτων ημών» ώς τη ναυμαχία της Ναυπάκτου, που περιγράφεται λεπτομερέστερα: «Ετος ,αφοα΄ [1571] έκαμεν αρμάδαν ο Τούρκος πολλήν... και εις τας επτά Οκτωβρίου μηνός, ημέρα Κυριακή, εβγήκεν η αρμάδα των Χριστιανών εκ την Κεφαλονίαν... και η αρμάδα η τούρκικην εβγήκεν εκ την Ναύπακτον και ανταμώθηκαν εις το νησί των Κουριζουλάρων. Εις τας τρεις ώρας της ημέρας εσμίξαν οι αρμάδες οι δύο και εδόθη ο πόλεμος ο θαυμαστός και ο μέγας. Και η δύναμις του αυθεντός του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού και Θεού και η πρεσβεία της Παναγίας Θεοτόκου και πάντων των αγίων ενίκησαν οι Χριστιανοί και εκατέκοψαν και ετρόπωσαν και ε-πήραν πολλήν αρμάδα των Αγαρηνών. Ολίγα έφυγαν και επήγαν μέσα εις την Ναύπακτον, έφυγαν και πολλοί Τούρκοι. Και εκόπησαν και πολλοί Χριστιανοί και ήταν γκενεράλες των Βενετίκων ο Σεβαστείας [:Σεβαστιανός] **Βενιέρης**, ο οποίος έγινε έπειτα πρίντζιπες».

Η φράση του χρονικού «εκόπησαν και πολλοί Χριστιανοί» θα μπορούσε να είναι τίτλος του συνοπτικού κειμένου που ακολουθεί. Πόσοι χριστιανοί «εκόπησαν» -έπεσαν νεκροί- κατά τη ναυμαχία δεν είναι δυνατό να υπολογιστεί με ακρίβεια. Κατά τους περισσότερους ερευνητές -ξένους και Ελληνες- οι απώλειες των Τούρκων σε νεκρούς ανήλθαν σε 20.000 και σε αιχμαλώτους σε 14.000, από τους οποίους περίπου 10.000 ήταν χριστιανοί. Από το συμμαχικό στόλο οι νεκροί υπολογίζονται σε 7.500 και οι τραυματίες σε 14.000. Από τους 27.500 νεκρούς της ναυμαχίας οι μισοί περίπου ήταν Ελληνες: προέρχονταν από τα βενετοκρατούμενα νησιά (Επτάνησα και Κρήτη) και από τη ναυτολογία στις τουρκοκρατούμενες περιοχές των παραλίων και των νησιών του Αιγαίου, που είχε πραγματοποιηθεί την άνοιξη του 1571 με φιρμάνι του σουλτάνου **Σελίμ Β΄** (1566-1574).

Κατά το φιρμάνι αυτό, που έχει σωθεί μόνο σε ιταλική μετάφραση και δημοσιεύθηκε το 1935 από τον Ιταλό ιστορικό **Tz. Κουάρτι** (G. Quarti), διατάσσονταν οι καδήδες και οι μπένδες να καταγράψουν τις οικογένειες (χανέδες) της περιοχής τους, να συγκεντρώσουν γεμιτζήδες (από την τουρκική λέξη gemi: ναύτης), ανάλογα με τον αριθμό των κατοίκων, και να τους στείλουν στο ναύσταθμο της Κωνσταντινούπολης ώς το τέλος Μαρτίου του χρόνου εκείνου. Με άλλα φιρμάνια του Σελίμ οι καδήδες του Βόλου, της Λιβαδειάς, της Θήβας, της Αθήνας και της Καλλίπολης υποχρεώνονταν να συγκεντρώσουν υλικά για την εξάρτυση των πλοίων.

Η ναυτολογία Ελλήνων είχε αρχίσει συστηματι-

κά από τα χρόνια του **Μουράτ Β'** (1421-1451), ο οποίος «παίδας λαβών αιχμαλώτους άγει αυτούς εις Καλλίπολιν και καθίστησιν αυτούς εις τα πλοία ναυτίλλεσθαι», και συνεχίστηκε χωρίς διακοπή ώς τις παραμονές της Επανάστασης του 1821. Από τις αρχές του δέκατου πέμπτου αιώνα ώς τα μέσα περίπου του δεκάτου ογδόου ο αριθμός των ναυτολογουμένων ήταν ανάλογος προς τον πληθυσμό των χωριών και των πόλεων: στα χωριά ένας ανά είκοσι οικογένειες και στις πόλεις διπλάσιος (ένας ανά δέκα οικογένειες). Στα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας η υποχρεωτική ναυτολογία περιορίσθηκε στα νησιά του κεντρικού Αιγαίου και από το 1797 στην Υδρα, στα Ψαρά και στις Σπέτσες, στη Σαλαμίνα, στον Πόρο και στην Αίγινα, και σε ορισμένες περιπτώσεις και στη Μύκονο. Από το χρόνο αυτό ώς την Επανάσταση ο αριθμός των ναυτολογουμένων νησιωτών που αναφέρθηκαν προηγουμένως ήταν σταθερός: οχτακόσιοι έμπειροι ναυτικοί υπηρετούσαν στην αρμάδα και αποτελούσαν, όπως αναφέρουν περιηγητές και συγγραφείς της εποχής, το επίλεκτο τμήμα των πληρωμάτων του τουρκικού στόλου και οι συνθήκες διαβίωσής τους είχαν βελτιωθεί.

Η ζωή των κωπηλατών στο τέλος του δέκατου έκτου αιώνα υπήρξε μαρτυρική, όπως προκύπτει από κείμενο του βαρόνου **Βέγκεσλα Βρατισλάφ φον Μίτροβιτς**, που υπηρέτησε το 1591 σε τουρκική γαλέρα: «Απίστευτο -γράφει- πόσο μεγάλη είναι η αθλιότητα της κωπηλασίας στη γαλέρα. Τίποτα στον κόσμο δεν είναι σκληρότερο... Από τον καύσωνα δεν είναι δυνατό να κωπηλατήσει κανένας παρά μόνο γυμνός και για να δοθεί ταχύτητα στο πλοίο, όταν ο κυβερνήτης δει κάποιον να αναπνέει και 'να σταματά, τον κτυπά με το μαστίγιο ή με βρεγμένο στη θάλασσα σχοινί, ώσπου το σώμα του να ματώσει».

Την αυγή της 7ης Οκτωβρίου 1571, όταν ο επικεφαλής του τουρκικού στόλου καπουδάν πασάς **Μουεζίν Ζαντέ Αλής** με το σύνολο των πλοίων του (230 γαλέρες, και' άλλους 210 και περίπου 50 μικρότερα σκάφη) κατευθύνθηκαν προς τα δυτικά του Κορινθιακού κόλπου, όπου είχε φθάσει ο χριστιανικός, οι Ελληνες ναύτες της αρμάδας του σουλτάνου, οι «γεμιτζήδες» των εγγράφων και των δημοτικών τραγουδιών, ναυτολογημένοι το Μάρτιο του 1571 με το φιρμάνι του Σελίμ, είδαν τη ναυμαχία που θ' ακολουθούσε ως λύτρωση από τα δεινά της σκλαβιάς. Από το άλλο μέρος οι Επτανήσιοι και οι Κρητικοί, που υπηρετούσαν στο χριστιανικό στόλο, θ' αγωνίζονταν εναντίον του κατακτητή. ▶

Η ζωή στις γαλέρες της εποχής ήταν απάνθρωπη, κυρίως για τους κωπηλάτες. Οι Ελληνες πολέμησαν -υποχρωτικά ή εθελοντικά- στη Ναύπακτο και με τις δύο πλευρές. Λεπτομέρεια από τάπητα που δείχνει ισπανική γαλεάσσα με 50 κανόνια και 300 κωπηλάτες. Αριστερά, το ακρόπρωρο της ζακυνθινής γαλέρας «Ιουδήθ» που έλαβε μέρος στη ναυμαχία και το ξίφος του ναυμάχου Μάρκου Σιγούρου (Μουσείο Σολωμού, Ζάκυνθος)

Πορτρέτο του Αντρέα Ντόρια, Γενουάτη ναυάρχου του Ισπανού βασιλιά Καρόλου Ε' (Πινακοθήκη Doria Pamphili, Ρώμη)

Η συνάντηση των αντιπάλων κοντά στα άγονα νησάκια Εχινάδες - που οι δυτικές πηγές τα ονομάζουν Curzolari- και η σύγκρουση που ακολούθησε, περιγράφονται σε άλλες σελίδες του αφιερώματος. Οι συμμαχικές δυνάμεις, με αρτιότερο οπλισμό και με καλύτερη τακτική, κυριάρχησαν αμέσως. Με ηγέτη των συμμαχικών δυνάμεων το νεαρό, εικοσιπενταχρονο Ισπανό πρίγκιπα **Δον Χουάν**, τον οποίο οι περισσότεροι ιστορικοί θεωρούν το σημαντικότερο συντελεστή της νίκης, και με πληρώματα τόσο του χριστιανικού όσο και του τουρκικού στόλου, που πολεμούσαν με την πείρα θαλασσινών συγκρούσεων και με την ελπίδα απελευθέρωσης της σκλαβωμένης χώρας, η πανωλεθρία της αρμάδας υπήρξε ολοκληρωτική. Τη συμβολή των Ελλήνων στη νίκη επισημαίνουν και εξαίρουν Ιταλοί χρονικογράφοι και ιστορικοί.

Ο **Τζιοβάνι Κονταρίνι** (Giovanni Contarini), που έλαβε μέρος στη ναυμαχία, έγραφε το 1576: «Οι χριστιανοί σκλάβοι, μέσα στη σύγχυση της τρομερής σύγκρουσης, κατέστρεφαν τα κατάρτια και έκοβαν τα σχοινιά με τα ίδια σπαθιά που οι Τούρκοι τους είχαν δώσει, εκδικούμενοι για τα βασανιστήρια που είχαν υποστεί». Ο **Τζιοβάνι Σαγκρέντο** (Giovanni Sagredo) (στο βιβλίο του Memorie Istoriche de Monarchi Ottomani, 1677) διαπιστώνει ότι «οι Έλληνες του χριστιανικού στόλου, εμπειρότεροι στη θάλασσα από τους άλλους, συνέβαλαν καθοριστικά στη νίκη». Ο **Πάολο Παρούτα** (Paolo Paruta), στο δεύτερο τόμο του έργου του Della Historia Veneziana, 1703, εξαίρει τη συμβολή των Ελλήνων στην επιτυχία των χριστιανικών πλοίων με τη φράση: «Πάνω απ' όλους οι Έλληνες, δείχνοντας τόλμη και γνωρίζοντας να επιτίθενται και να αμύνονται με τον καλύτερο τρόπο, όπως οι εμπειρότεροι σ' αυτό το είδος του πολέμου, αγωνίστηκαν με θαυμαστή επιτυχία».

Η ναυμαχία της Ναυπάκτου ανέκοψε την επεκτατική πολιτική της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προς την Ευρώπη, που πανηγύρισε τη θριαμβευτική νίκη των συμμάχων. Η σύγκρουση χριστιανών και Τούρκων ενέπνευσε συγγραφείς και ζωγράφους: ανάμεσα στους ζωγράφους ο **Αντώνιος Βασιλάκης-Αλιένσε** (Alliense), από τη Μήλο (1556-1629), απεικόνισε τον ίδιο χρόνο τη ναυμαχία σε πίνακα με την επιγραφή: «Εδώ είναι η μεγαλοπρεπέστερη βιτρίνα των χριστιανών» και ο Κρητικός ζωγράφος **Γεώργιος Κλόντζας** (1540-1608) μας έδωσε μια θαυμάσια, εμπνευσμένη από τη νίκη των Ελλήνων, μικρογραφία σε αυτόγραφο κώδικά του, που σώζεται στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη της Βενετίας. Στην Αθήνα, στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, σώζεται πίνακας αγνώστου ζωγράφου, σύγχρονου με το γεγονός, που θεωρείται ότι παρέχει την πιστότερη απεικόνιση της ναυμαχίας. Το έργο επιστέφεται από μορφές αγίων βυζαντινής τεχνοτροπίας που περιβάλλονται από αγγέλους και στο κέντρο υπάρχει η επιγραφή: «Το κουμπατιμένο Κουρτζουλαρίου» (Κουρτζολάρι ονομάζονταν από τους Βενετούς τα νησιά των Εχινάδων). ■

«Το κουμπατιμένο Κουρτζουλαρίου» (Εχινούσες) ή «Η ναυμαχία της Ναυπάκτου», έργο του Κρητικού αγιογράφου Γεωργίου Κλόντζα (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα)

Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΣΤΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

του Νικου Γ. Μοσχονα
Διευθυντή Ερευνών, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνων Ε.Ι.Ε.

Πέρα από οποιαδήποτε αξιολόγηση στρατιωτικού χαρακτήρα, η ναυμαχία της Ναυπάκτου υπήρξε πολεμικό γεγονός που, φορτισμένο με έντονο συμβολισμό, γρήγορα πέρασε στη σφαίρα του θρύλου. Η νίκη των ενωμένων χριστιανικών δυνάμεων στα νερά του Ιονίου θεωρήθηκε ως μέγιστο επίτευγμα της συνεργασίας του χριστιανικού κόσμου που διέλυσε το σύμπλεγμα φόβου και μειονεξίας των Δυτικών απέναντι στην απειλητική προέλαση των Τούρκων. Το άγγελμα της νίκης έγινε δεκτό με δικαιολογημένους πανηγυρισμούς και η επέτειος της ναυμαχίας καθιερώθηκε ως επίσημη πολιτική και θρησκευτική γιορτή που είχε παλλαϊκή συμμετοχή. Η αναμνηση της νίκης παρέμεινε ισχυρή στη Δύση, ιδιαίτερα στις χώρες που είχαν συμβληθεί στρατιωτικά στο πλαίσιο του «Ιερού Συνασπισμού», αλλά και στα Ιόνια νησιά, που είχαν συνδραμει τον κοινό αγώνα και που οι κάτοικοί τους με αγωνία εί-

χαν παρακολουθήσει τη σύγκρουση περιμένοντας την έκβαση της ναυμαχίας.

Εξαίροντας τη σημασία του πολεμικού αυτού γεγονότος, αρχές και παράγοντες της ναυμαχίας κόσμησαν δημόσια και ιδιωτικά μέγαρα με τοιχογραφίες και φορητούς πίνακες ή αφιέρωσαν σε ναούς εικόνες και πρωτότυπες εικονογραφικές συνθέσεις που αναπαριστούν τη ναυμαχία ή αποτελούν συμβολικές αναφορές σ' αυτή. Εξάλλου, σε ευρωπαϊκές βιβλιοθήκες, μουσεία και ιδιωτικές συλλογές έχουν διασωθεί χειρόγραφα σχέδια και χαρακτικά που παρουσιάζουν με κάθε δυνατή ακρίβεια τη διάταξη και τη σύγκρουση των αντίπαλων στόλων.

Σημαντικότατη για τη συμβολική της σημασία είναι η εικόνα που φιλοτεχνήθηκε στην Κέρκυρα από τον **Μιχαήλ Δαμασκηνό** (Μουσείο Αντιβουνιώτισσας). Στην εικόνα παρουσιάζονται οι άγιοι

Οι πιο γνωστοί ελληνικοί πίνακες ανήκουν στους Μιχαήλ Δαμασκηνό, Κωνσταντίνο Τζάνε, Γεώργιο Κλόντζα και μοναχό Λαυρέντιο

Σέργιος και Βάκχος, που γιορτάζονται από την Ορθόδοξη Εκκλησία στις 7 Οκτωβρίου –ημέρα της ναυμαχίας– και ανάμεσά τους η αγία Ιουστίνη, που η μνήμη της τιμάται την ίδια μέρα από τη Δυτική Εκκλησία. Οι τρεις μάρτυρες, που θεωρήθηκε ότι με την επέμβασή τους βοήθησαν τις χριστιανικές δυνάμεις να νικήσουν, εικονίζονται όρθιοι να πατούν ένα αποκεφαλισμένο τρικέφαλο δράκοντα, αλληγορία της ηττημένης οθωμανικής δύναμης, ενώ από τον ουρανό κατεβαίνουν δύο άγγελοι για να στεφανώσουν τους δύο στρατιωτικούς αγίους. Στον ουρανό, μέσα από σύννεφα, παρουσιάζεται ο Χριστός ανάμεσα στον προφήτη Συμεών (γιορτάζεται από τη Δυτική Εκκλησία στις 8 Οκτωβρίου) και τον ευαγγελιστή Μάρκο, προστάτη της Βενετίας, καθώς και άλλους δύο αγίους στα άκρα της εικόνας που οι μορφές τους έχουν καταστραφεί. Είναι φανερό ότι το έργο προβάλλει και εξυμνεί την ενότητα του χριστιανικού κόσμου που με τη θεία ευλογία πέτυχε τη μεγάλη νίκη κατά των Τούρκων. Η εικόνα αυτή είχε αφιερωθεί στον (ορθόδοξο) ναό των αγίων Σεργίου, Βάκχου και Ιουστίνης που είχε ιδρυθεί στην Κέρκυρα (Γαρίτσα) και που είναι γνωστός ως «Τριμάρτυρος».

Στην απέναντι σελίδα, οι στρατιωτικοί άγιοι Σέργιος και Βάκχος με την αγία Ιουστίνη πατούν πάνω στον αποκεφαλισμένο οθωμανικό δράκο. Έργο του Μιχαήλ Δαμασκηνού (Μουσείο Αντιβουνιώτισσας, Κέρκυρα)

Εκφράζοντας την ευγνωμοσύνη τους για τη θεία επέμβαση ορισμένοι επιφανείς μαχητές αφιέρωσαν σε ναούς των νησιών του Ιονίου εικόνες και σύνθετους πίνακες ως ευχαριστήρια για τη νίκη. Τέτοιο αφιέρωμα αποτελεί η εικόνα της Παναγίας της Γλυκοφιλούσας («Η μόνη Ελπίς των απηλπισμένων») που υπάρχει στον ενοριακό ναό της Θεοτόκου στη Σάμη της Κεφαλονιάς και που θεωρείται αφιέρωμα του Βενετού ναυάρχου Σεβαστιανού **Βενιέρ**. Αυτό βεβαιώνεται και από τη λατινική επιγραφή που υπάρχει στο κάτω μέρος της εικόνας, παρά το γεγονός ότι η σημερινή εικόνα αποτελεί πιθανότατα μεταγενέστερη εκδοχή του αρχικού πρωτοτύπου. Έργο του **Κωνσταντίνου Τζάνε** είναι η εικόνα που βρίσκεται στη δαλματική πόλη Τρογίρ (Τραού), όπου απεικονίζονται ο πάπας **Πίος ο Ε΄**, κύριος συντελεστής του «Ιερού Συνασπισμού», και ο αρχηγός των χριστιανικών δυνάμεων **Δον Χουάν** ο Αυστριακός να προσκυνούν την Παναγία.

Το ίδιο το γεγονός της ναυμαχίας απεικονίζεται σε ένα σύνθετο πίνακα, έργο του ζωγράφου **Γεωργίου Κλόντζα**, που σήμερα βρίσκεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο. Ο πίνακας βρισκόταν άλλοτε στο ναό της Παναγίας των Περλιγγάδων στο Ληξούρι, και είχε πιθανότατα αφιερωθεί από τον Κεφαλονίτη «σοπρακόμιτο» (κυβερνήτη γαλέρας) **Χριστόφορο Κρασά** που είχε πάρει μέρος στη ναυμαχία ή ήταν αφιέρωμα απογόνων του. Η πανοραμική απεικόνιση της ναυμαχίας καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος του πίνακα και χαρακτηρίζεται από περιγραφική διάθεση. Αριστερά (δυτικά) είναι παραταγμένα τα χριστιανικά πλοία και δεξιά (ανατολικά) τα τουρκικά, ενώ ανάμεσά τους διεξάγεται η φονική σύγκρουση των αντιπάλων δυνάμεων. Ο χώρος διεξαγωγής της ναυμαχίας προσ-

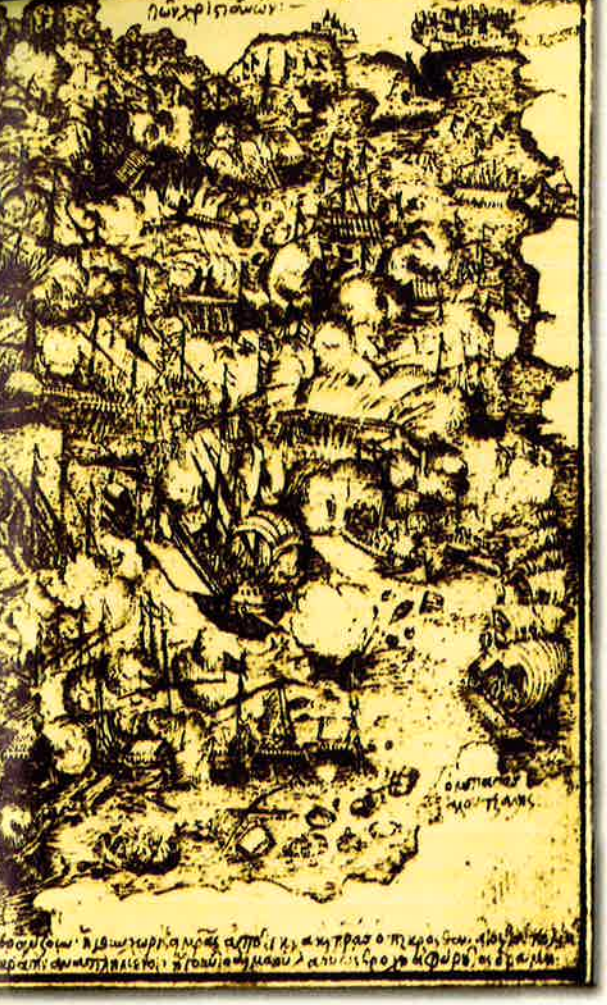

Η ναυμαχία της Ναυπάκτου και η «βιτώρια των χριστιανών». Μικρογραφία χειρογράφου του Γ. Κλόντζα (Μαρκιανή Βιβλιοθήκη, Βενετία)

διορίζεται από την απεικόνιση των δύο φρουρίων του Ρίου και του Αντιρρίου στο δεξιό μέρος του πίνακα, ενώ στο κάτω αριστερό άκρο οι νικημένοι Τούρκοι προσκυνούν τους πρωταγωνιστές της χριστιανικής νίκης. Σε μια ζώνη στο ανώτερο τμήμα του πίνακα, που αντιστοιχεί στον ουρανό, εικονίζονται οι μορφές των αγίων που συνέδραμαν τους χριστιανούς: στη μέση ο ευαγγελιστής Μάρκος πλαισιωμένος από τέσσερις αγγέλους, από τους οποίους οι δύο κρατούν ταινία με την επιγραφή *Το κουμπαιμένιο Κουριζουλαρίου* (Η μάχη των Εχινάδων). Αριστερά ο Αγιος Νικόλαος, ακολουθεί ο προφήτης Συμεών και στο άκρο της ζώνης ο άγιος Γεώργιος, ενώ από την άλλη πλευρά εικονίζεται ο άγιος Σπυρίδωνας ως προστάτης των νησιών του Ιονίου που τον συντροφεύουν δύο αιθεροβάμονες άγγελοι και τέλος ο άγιος Δημήτριος. Χαρακτηριστικό του πνεύματος που κυριαρχεί στον πίνακα είναι ότι οι δύο στρατιωτικοί άγιοι Γεώργιος και Δημήτριος εικονίζονται έφιπποι να κατατροπώνουν Τούρκο πολεμιστή.

Στον Γεώργιο Κλόντζα αποδίδεται επίσης και άλλος πίνακας που υπήρχε στο Μουσείο της Ζακύνθου αλλά καταστράφηκε με τους σεισμούς του 1953. Πιθανό αφιέρωμα της οικογένειας του Ζακυνθινού «σοπρακόμιτου» **Νικόλαου Μονδίνου**, που είχε και αυτός συμμετάσχει στη ναυμαχία με το πλοίο του «Παναγία», ο πίνακας απεικόνιζε στο κάτω μέρος τη ναυμαχία της Ναυπάκτου, ενώ στον ουρανό παρουσιαζόταν ένθρονη σε νεφέλη και πλαισιωμένη από πλήθος αγγέλων η Παναγία Βρεφοκρατούσα με το χαρακτηρισμό «Μήτηρ Θεού η Ελπίς». Ο Χριστός ευλογούσε τους χριστιανούς μαχητές, ενώ με το άλλο χέρι πρότεινε κλαδί δάφνης. Στο κέντρο της σύνθεσης πολεμιστές άγγελοι μάχονταν με ακόντια ή ξίφη προσφέροντας την αρωγή τους στους χριστιανούς. Αριστερά της Παναγίας εικονιζόταν ο άγιος Σπυρίδωνας και η αγία Ιουστίνη, ενώ στην άλλη πλευρά η αγία Πελαγία (η μνήμη της γιορτάζεται από την Ορθόδοξη Εκκλησία στις 8 Οκτωβρίου) και ο άγιος Ελευθέριος. Στο κάτω μέρος της εικόνας εικονιζόταν ένθρονος ο Δαβίδ. Ο πίνακας αυτός χρησίμευσε ως πρότυπο ενός άλλου πίνακα [συλλογή **Εβανς** (Evans)] που φιλοτέχνησε με απλοϊκότερο ύφος ο αγιογράφος και μοναχός Λαυρέντιος. Ο Κλόντζας έχει ακόμη σχεδιάσει τη ναυμαχία και σε μικρογραφία χειρογράφου της Μαρκιανής Βιβλιοθήκης της Βενετίας.

Το εντυπωσιακότερο έργο, τόσο εικαστικά όσο και ιδεολογικά, είναι «Το όνειρο του Φιλίππου Β'» του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου

Εκείνο που χαρακτηρίζει όλα αυτά τα έργα είναι η προβολή της ιδέας της ενότητας του χριστιανικού κόσμου και της θείας παρέμβασης υπέρ των χριστιανών. Με τη συσπείρωση και τη συμπαράταξη Λατίνων και Ορθοδόξων, με τη θεϊκή αρωγή και τη συνδρομή των ουράνιων δυνάμεων και των αγίων της χριστιανοσύνης έγινε δυνατή, κατά την αντίληψη των συγχρόνων, η εξουδετέρωση της οθωμανι-

κής δύναμης. Μαρτυρίες αυτής της συνειδητοποιημένης αντίληψης και ταυτόχρονα ευλαβικά ευχαριστήρια αναθήματα αποτελούσαν οι πίνακες αυτοί.

Ανάλογο πνεύμα χαρακτηρίζει και τις μεγάλες εγκωμιαστικές ή αφιερωματικές συνθέσεις που φιλοτεχνήθηκαν στη Δύση και που εξαίρουν τη συγκρότηση του «Ιερού Συνασπισμού» και το θρίαμβο των χριστιανικών δυνάμεων. Ήδη το 1571 ο Βενετός ζωγράφος **Πάολο Βερονέζε** (Paolo Veronese) συνέθεσε την «Αλληγορία του Ιερού Συνασπισμού» (σήμερα στο Chatsworth), όπου ο πάπας Πίος Ε΄, ο βασιλιάς της Ισπανίας **Φίλιππος Β΄** και ο δόγης **Αλβίζε Μοτσενίγος** (Alvise Mocenigo) εικονίζονται να συζητούν κάτω από τις ευλογίες των προστατών αγίων σε ένα υπαίθριο αστικό χώρο πλαισιωμένο από εντυπωσιακά αρχιτεκτονήματα.

Πλήθος προσώπων και αλληγορικών μορφών συμπληρώνουν τη σύνθεση. Η σύναψη του «Ιερού Συνασπισμού» αποτελεί επίσης θέμα του πίνακα που συνέθεσε ο **Ντάριο Βαροτάρι** (Dario Varotari) το 1573 (Πάδουα, Αστικό Μουσείο), καθώς και του μεταγενέστερου έργου του **Τζιοβάνι Μπατίστα**

Στα ζωγραφικά έργα που συντέθηκαν στον ελληνικό χώρο δίνεται έμφαση στην ενότητα της χριστιανικής οικουμένης

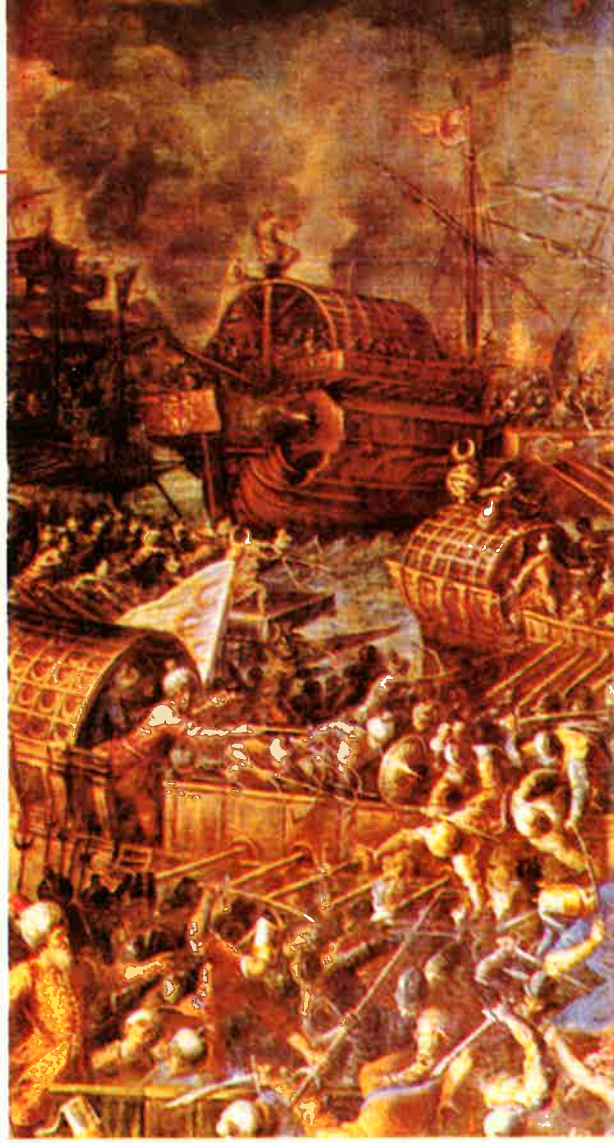

Μαγκάντσα (Giovanni Battista Maganza) (Βιτσέντσα, εκκλησία της Santa Corona, 1613-1619).

Ενα μήνα μετά τη ναυμαχία το Συμβούλιο των Δέκα της Βενετίας αποφάσισε να τιμηθεί η μεγάλη νίκη με έναν πίνακα που θα κοσμούσε τη Βιβλιοθήκη του Δουκικού Μεγάρου. Το έργο ανατέθηκε στο φημισμένο ζωγράφο **Τζάκοπο Τιντορέτο** (Jacopo Tintoretto) και τοποθετήθηκε στην καθορισμένη θέση, αλλά καταστράφηκε λίγα χρόνια αργότερα στην πυρκαγιά του Μεγάρου το 1577. Ο ίδιος ζωγράφος συνέθεσε το 1572 τον πίνακα της ναυμαχίας που υπάρχει σήμερα στο Μόναχο σε ιδιωτική συλλογή. Συνδυάζοντας περιγραφικό ύφος και υψηλή εικαστική έκφραση, ο Τιντορέτο δίνει στο έργο αυτό έμφαση στη δραματικότητα του πολεμικού γεγονότος που το αφηγείται με κάθε δυνατή λεπτομέρεια. Ο γεωγραφικός χώρος προσδιορίζεται με τα βουνά των Εχινάδων και της Στερεάς που διαγράφονται στο βάθος.

Αναθηματικό χαρακτήρα έχει ο πίνακας που φιλοτέχνησε το 1572 ο Βερονέζε και που σήμερα βρίσκεται στην Πινακοθήκη της Ακαδημίας των Καλών Τεχνών της Βενετίας.

Στο κάτω μέρος του πίνακα απεικονίζεται η δραματική σύγκρουση των αντίπαλων στόλων, ενώ στον ουρανό οι προστάτες άγιοι των δυνάμεων του «Ιερού Συνασπισμού» (άγιοι Πέτρος, Ιάκωβος και Μάρκος) μαζί με την αγία Ιουστίνη ικετεύουν τη Παναγία παρουσιάζοντάς της λευκοφορεμένη γυναικεία μορφή (αλληγορία της Βενετίας).

Συμμετέχει πλήθος αγγέλων, ένας από τους οποίους ρίχνει φλεγόμενα βέλη στα τουρκικά σκάφη. Το δραματικό στοιχείο του πίνακα εντείνεται από ισχυρές δέσμες υπερκόσμιου φωτός που πληρούν τη σκηνή της ναυμαχίας.

Την ίδια εποχή ο **Τζιόρτζιο Βαζάρι** (Giorgio Vasari) απεικόνιζε στο Βατικανό (Sala Regia) τον πολεμικό θρίαμβο της χριστιανοσύνης. Και εδώ εικονίζεται η ναυμαχία στο κάτω μέρος του πίνακα, ενώ στον ουρανό εμφανίζεται ο Παντοκράτορας ως τιμωρός των απίστων μαζί με τους αγίους προστάτες του «Ιερού Συνασπισμού» (άγιοι Πέτρος, Παύλος, Ιάκωβος και Μάρκος) που διώχνουν τα δαιμόνια. Αριστερά η αλληγορική μορφή της Πίστης εξαίρει τη συμβολή της Εκκλησίας.

Εργο άγνωστου Βενετού ζωγράφου του 16ου αιώνα ο πίνακας του Μουσείου Κορέρ της Βενετίας. Στο κάτω μέρος της σύνθεσης απεικονίζεται η ναυ-

μαχία (οι δύο αντίπαλοι στόλοι είναι παραταγμένοι με τη συνηθισμένη και σε άλλους πίνακες διάταξη), ενώ στον ουρανό η Βενετία προσωποποιημένη προσκυνά την Παναγία που προβάλλει μέσα σε έκρηξη φωτός ανάμεσα σε αγγέλους και αγίους. Ένας άλλος ανυπόγραφος πίνακας που βρίσκεται στο ίδιο μουσείο παρουσιάζει πέρα από το εικαστικό και πληροφοριακό ενδιαφέρον, παρέχοντας περιγραφική παράσταση της ναυμαχίας με αναγραφή των ονομάτων των κυβερνητών και απεικόνιση των αντίστοιχων εμβλημάτων. Ανάλογο χαρακτήρα έχει και ο πίνακας του Βατικανού, όπου απεικονίζεται σχηματικά με γραπτές επεξηγήσεις η διάταξη και η σύγκρουση των αντίπαλων στόλων μέσα στο συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο που προσδιορίζεται με εικονογραφικά στοιχεία και επεξηγηματικές αναγραφές. Το ίδιο παρατηρείται και σε σχέδιο της Εθνικής Βιβλιοθήκης στο Παρίσι. Τη διάταξη των στόλων και την έναρξη της σύγκρουσης απεικονίζει με περιγραφική ακρίβεια και ο ανυπόγραφος πίνακας του 17ου αιώνα που βρίσκεται στο Μέγαρο Κολόνα στη Ρώμη.

Μετά την πυρκαγιά του 1577, οι Βενετοί ανέθεσαν στο ζωγράφο **Αντρέα Βιτσεντίνο** (Andrea Vicentino) να συνθέσει ένα νέο πίνακα με θέμα τη ναυμαχία της Ναυπάκτου στη θέση του πίνακα του Τιντορέτο που είχε καταστραφεί. Η νέα μεγαλειώδης σύνθεση, που σώζεται μέχρι σήμερα στην αίθουσα του Μεγάλου Συμβουλίου, παρουσιάζει με έντονη δραματικότητα την κορύφωση της ναυμαχίας, προβάλλοντας τη νικηφόρα δράση της βενετικής ναυαρχίδας.

Στα τέλη του αιώνα (1583-1590) ο **Λούκα Καμπιάζο** (Luca Cambiaso) από τη Γένουα ζωγράφισε στο ανάκτορο του Ισπανού μονάρχη στο Εσκοριάλ ένα εντυπωσιακό κύκλο έξι συνθέσεων με τις φάσεις της ναυμαχίας.

Εμμεσα παρουσιάζεται η ναυμαχία σε άλλους πίνακες. Στη μεγάλη σύνθεση που φιλοτέχνησε ο Βερονέζε με τους συνεργάτες του και που βρίσκεται στο Δουκικό Μέγαρο (Sala del Collegio) η ναυμαχία απεικονίζεται στο βάθος ως αφηγηματικό πλαίσιο της σύνθεσης, όπου το κύριο θέμα παρουσιάζει τον Σεβαστιανό Βενιέρ γονυπετή να αποδίδει ευχαριστίες στο Σωτήρα που περιβάλλεται από πλήθη αγγέλων που δοξολογούν. Τον Βενιέρ παρουσιάζουν στον Χριστό η αγία Ιουστίνη και ο άγιος Μάρκος [ανάμεσά τους ο Βενετός **Αυγουστίνος Μπαρμπαρίγο** (Agostino Barbarigo), που έπεσε ηρωικά στη ναυμαχία, κρατάει το λάβαρο του «Ιερού Συνασπισμού»]

Ο πίνακας του Andrea Vicentino για τη ναυμαχία της Ναυπάκτου, ο οποίος αντικατέστησε αυτόν του Τιντορέτο που κάηκε το 1577 στην αίθουσα του Μεγάλου Συμβουλίου του Δουκικού Μεγάρου

ενώ τη σύνθεση συμπληρώνουν οι αλληγορικές μορφές της Πίστης και της Βενετίας. Αυτόγραφο έργο του Τιντορέτο είναι το προσχέδιο πίνακα που προοριζόταν για το χώρο αυτό (Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο), όπου παριστάνεται ο δόγης **Μοτσενίγος** γονατιστός μπροστά στον Παντοκράτορα Χριστό. Πίσω του ο άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος μαζί με άλλους τρεις αγίους, ενώ στο βάθος διαφαίνεται η σκηνή από τη ναυμαχία. Σε άλλο πίνακα, την προσωπογραφία του Σεβαστιανού Βενιέρ, έργο του Τιντορέτο (σε ιδιωτική συλλογή στη Βενετία) απεικονίζεται στο βάθος η ναυμαχία και στον ουρανό η μορφή του θριαμβευτή Χριστού που κρατεί το λάβαρο του χριστιανικού Συνασπισμού. Η ναυμαχία προβάλλει επίσης στο βάθος πίνακα άγνωστου ζωγράφου (Μουσείο της Πάδουας), που εικονίζει το διοικητή της πόλης και μαχητή στη ναυμαχία **Φρειδερίκο Ρενιέρ** να παρουσιάζεται στην Παναγία από τον άγιο Μάρκο μπροστά στην αγία Ιουστίνη και τον προστάτη της Πάδουας άγιο Αντώνιο. Μια διαφορετική σύλληψη αποδίδεται στον πίνακα που φιλοτέχνησε για λογαριασμό του βασιλιά της Ισπανίας ο μεγάλος Βενετός ζωγράφος **Τιτσιάνο** (Μουσείο του Πράδο). Στο έργο αυτό εικονίζεται ο Φίλιππος Β΄ να προσφέρει το νεογέννητο διάδοχό του ινφάντη **Δον Φερνάντο** στη Νίκη που κατεβαίνει ορμητικά από τον ουρανό τη νύχτα της ναυμαχίας που τη φωτίζουν οι λάμψεις των ριπών των πυροβόλων.

Στη δυτική ζωγραφική, η χριστιανοσύνη περιορίζεται ιδεολογικά στη Δύση και η χριστιανική Ανατολή έχει αγνοηθεί

Σε άλλα έργα του Βερονέζε, του Τιντορέτο, του **Ιακώβου Πάλμα** του Νεότερου και άλλων ζωγράφων εξαίρεται η συμβολή της Παναγίας στη νίκη της Ναυπάκτου και προβάλλεται η προσκύνησή της από τους συντελεστές του «Ιερού Συνασπισμού», τους πρωταγωνιστές της ναυμαχίας ή άλλους επιφανείς μαχητές, που μαζί με τα ευχαριστήρια για τη θεία συνδρομή υπογραμμίζουν την προσωπική τους συμμετοχή στην κοσμοϊστορική ναυμαχία. Δεν λείπουν, βέβαια, πίνακες που εγκωμιάζουν τα ηρωικά κατορθώματα των πολεμάρχων, όπως τα έργα του **Πιέτρο Λόνγκο** (Pietro Longo) και του Ελληνα ζωγράφου **Αντώνιου Βασιλάκη** (Aliense) στο Δουκικό Μέγαρο της Βενετίας ή ο κύκλος των νωπογραφιών αγνώστου ζωγράφου στην έπαυλη Βερλάτο-Πουτίν, στα περίχωρα της Βιτσέντσας, που ολοκληρώνεται με τις προσωπογραφίες του δόγη, του πάπα, του Ισπανού βασιλιά και του Τούρκου ναυάρχου. Ας προστεθεί εδώ και η προσωπογραφία του Αυγουστίνου Μπαρμπαρίγο, έργο του Βερονέζε του 1571 (Μουσείο Τέχνης του Κλίβελαντ), που εικονίζεται με την πανοπλία του κρατώντας στο αριστερό χέρι ένα βέλος, αναφορά στο αίτιο που προκάλεσε το θάνατό του στη ναυμαχία.

Στο χώρο της αλληγορίας ανάγεται ένα άλλο έργο που ζωγράφισε ο Τιτσιάνο για τον Φίλιππο Β΄ και καταγράφεται με τον τίτλο «Η Ισπανία συντρέχει τη Θρησκεία» (Μουσείο του Πράδο). Πρόκειται για παραλλαγή παλιότερου έργου του που δεν έχει διασωθεί, είναι, ωστόσο, γνωστό από περιγραφή του **Βαζάρι** και από χαλκογραφία. Ο πίνακας παρουσιάζει αλληγορική γυναικεία μορφή που συνοδεύεται από άλλες να προχωρεί θριαμβευτικά προς το μέρος ημίγυμνης γυναικείας μορφής που υποκλίνεται, έχοντας δίπλα της θρησκευτικά σύμβολα, ενώ πίσω εικονίζονται φίδια ως σύμβολα των αιρέσεων και στο βάθος απομακρύνεται στη θάλασσα πάνω στο άρμα του Ποσειδώνα ανδρική μορφή με ενδυμασία Τούρκου. Περισσότερο συγκεκριμένο είναι το θέμα έργου του **Λάζαρο Μπάλντι** (Lazzaro Baldi) «Οραμα του Πίου Ε΄» (Παβία, Collegio Ghisleri, 1673), όπου γονατιστός μπροστά στον Εσταυρωμένο ο πάπας βλέπει σε όραμα τη ναυμαχία.

Ωστόσο, το εντυπωσιακότερο ίσως έργο, τόσο για την τολμηρή εικαστική σύλληψη και εκτέλεση ό-

«Ο ναύαρχος Βενιέρ ευχαριστεί το Θεό για τη νίκη στο Λεπάντο». Έργο του Π. Βερονέζε (Παλάτι των Δόγηδων, Βενετία)

σο και για την ιδεολογική και την εσχατολογική φόρτιση, είναι «Το όνειρο του Φιλίππου Β'» ή «Αλληγορία του Ιερού Συνασπισμού» που συνέθεσε ο **Δομήνικος Θεοτοκόπουλος** λίγα χρόνια μετά τη ναυμαχία (1577-1580). Θέμα του πίνακα, που βρίσκεται στο Εσκοριάλ, είναι η «Προσκύνηση του Ιερού Ονόματος του Ιησού». Στο επίγειο μέρος της σύνθεσης εικονίζονται γονατισμένοι κυκλικά σε στάση δέησης οι πρωτεργάτες του Συνασπισμού, ο αρχηγός των χριστιανικών δυνάμεων Δον Χουάν και ακόμη δύο μορφές, που συνοδεύονται από πολλούς άλλους, υψώνουν τα βλέμματα προς τον ουρανό, όπου προβάλλει μέσα σε έκρηξη φωτός το μονόγραμμα του Ιησού που το δείχνουν έκθαμβοι και το προσκυνούν οι ουράνιες δυνάμεις. Δεξιά, στο κάτω μέρος της σύνθεσης, σε οδυνηρή αντιπαράθεση, ρίχνονται στην κόλαση και καταπίνονται από τον Λεβιάθαν οι άπιστοι και αμαρτωλοί.

Η ναυμαχία της Ναυπάκτου υπήρξε ιστορικό γεγονός που, φορτισμένο από πολιτικό, ιδεολογικό, μεταφυσικό ή και εσχατολογικό περιεχόμενο, μέγα καύχημα των ένδοξων μαχητών, αλλά και στοιχείο αναφοράς προσώπων και θεσμών, εξακολούθησε για πολλές δεκαετίες να εμπνέει τους Δυτικούς καλλιτέχνες. Αποτέλεσμα αυτού του πνεύματος ήταν η παραγωγή πλήθους έργων ζωγραφικής τόσο σε επίπεδο υψηλής τέχνης όσο και σε εκλαϊκευτικό (πίνακες, μικρογραφίες σε χειρόγραφα) ή βιοτεχνικό (χαλκογραφίες, επιτοίχιοι τάπητες), που είτε παρουσίαζαν το ίδιο το γεγονός της ναυμαχίας και τη συμβολή των πρωταγωνιστών της είτε πρόβαλλαν τη θεϊκή παρέμβαση για τη νίκη των χριστιανών είτε αποτελούσαν συμβολικές ή αλληγορικές παραστάσεις. Αν στα έργα που συντέθηκαν στον ελληνικό χώρο δίνεται έμφαση στην ενότητα της χριστιανικής οικουμένης, στα δυτικά έργα τονίζεται, ανάλογα με την περίπτωση, η σημασία του συνασπισμού των τριών χριστιανικών δυνάμεων και των επί μέρους συντελεστών ή εγκωμιάζεται η συμβολή των πρωταγωνιστών της ναυμαχίας. Ωστόσο, στα έργα αυτά η χριστιανοσύνη περιορίζεται ιδεολογικά στη Δύση και η χριστιανική Ανατολή έχει αγνοηθεί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μαρία Βασιλάκη, Εικόνα του Γεωργίου Κλόντζα στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο της Αθήνας: Η Ναυμαχία της Ναυπάκτου, *«Αρχαιολογία»*, τεύχ. 15 (Μάιος 1985), σελ. 100.

A. Blunt, El Greco's Dream of Philip II: An Allegory of the Holy League, *«Journal of the Warburg and Courtauld Institutes»*, 3 (1939-1940), σελ. 58-59.

Β. Π. Βοκοτόπουλος, *Εικόνες της Κέρκυρας*, Αθήνα 1990, σε. 48-50 (πίνακες 26-28).

R. M. Dawkins, A Picture of the Battle of Lepanto, *«The Journal of Hellenic Studies»*, 50 (1930), σελ. 1-3 (πίνακας 1).

Ντ. Κονόμος, *Ιστορικές εικόνες της Παναγίας στη Ζάκυνθο*, Αθήνα 1973, σελ. 31-34.

Stefania Mason Rinaldi, Le virtù della Repubblica e le gesta dei capitani. Dipinti votivi, ritratti, pietà, στον τόμο *«Venezia e la difesa del Levante da Lepanto a Candia, 1570-1670»*, Βενετία 1986, σελ. 13-31.

Αθ. Λ. Παλιούρας, *Ο ζωγράφος Γεώργιος Κλόντζας (1540ci-1608) και αι μικρογραφίαι του κώδικος αυτού*, Αθήνα 1977, σελ. 224-225 και πίν. 296.

Anna Pallucchini, Echi della battaglia di Lepanto nella pittura veneziana del ' 500, στον τόμο *«Il Mediterraneo nella seconda metà del '500 alla luce di Lepanto»*, επιμ. G. Benzoni, Φλωρεντία 1974, σελ. 279-287 (πίνακες 9-16).

Η. Τσιτσέλης, Μνημεία της εν Ναυπάκτω ναυμαχίας εν Κεφαλληνία, *«Αι Μούσαι»*, έτος Ε', φύλλο 107-108 (Ζάκυνθος, 1 Φεβρουαρίου 1897), σελ. 702-703.

Ο Βενετός ναύαρχος Σεβαστιανός Βενιέρ (Μουσείο Correr, Βενετία)

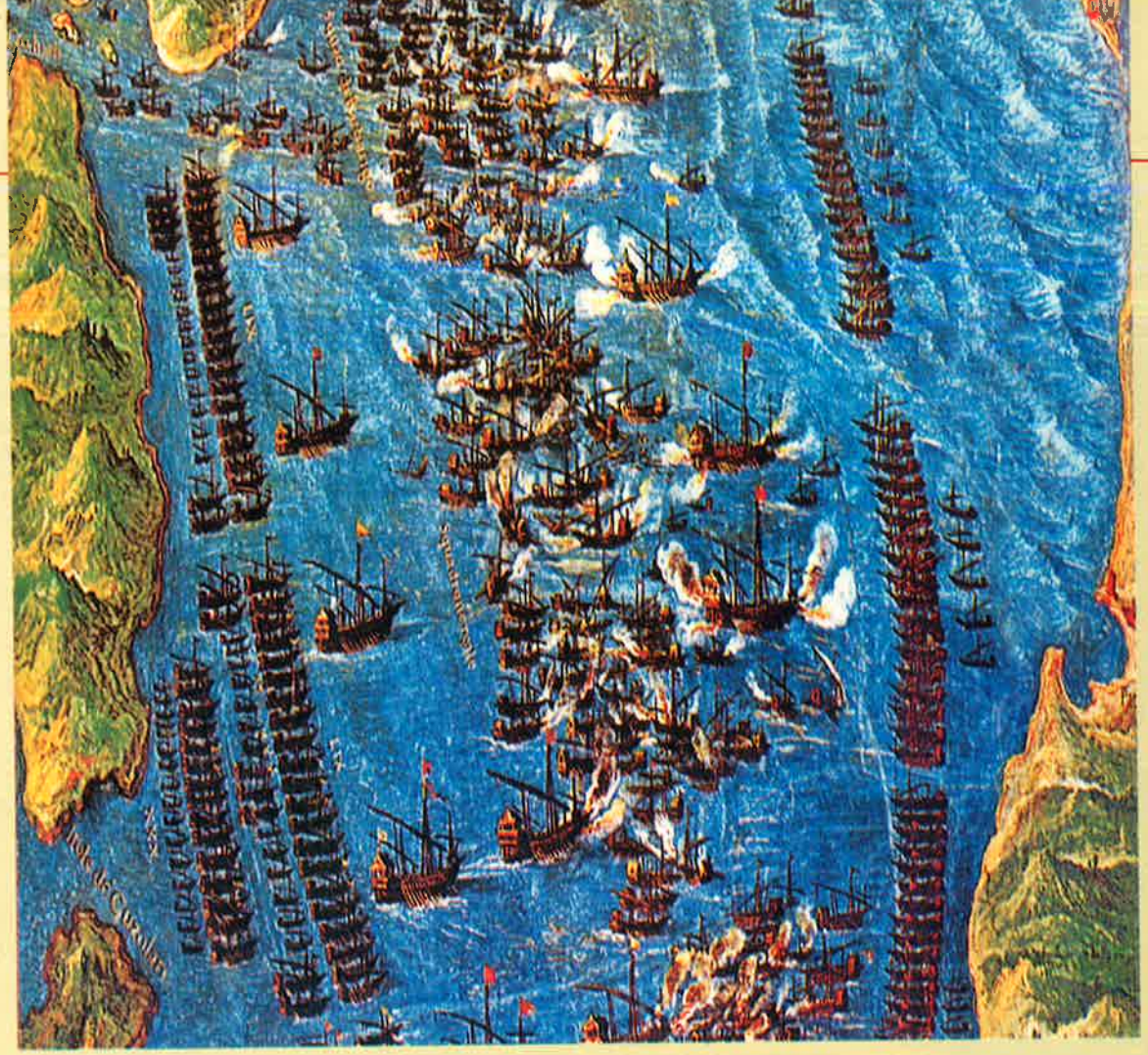

Η ναυμαχία της Ναυπάκτου. Εργο ανώνυμου (Galleria delle Carte Geografiche, Βατικανό)

Η ΑΠΗΧΗΣΗ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Του ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΠΗΛΕΙΔΗ
ιστορικού-ερευνητή

Η ναυμαχία της Ναυπάκτου ή του Λέπαντο (Lepanto), όπως αποκαλούσαν την πόλη οι Βενετοί και οι άλλοι Ευρωπαίοι, είναι γνωστό ότι δεν υπήρξε μόνο η πιο σημαντική ναυτική σύγκρουση του 16ου αιώνα, αλλά αποτέλεσε και ένα κοσμοϊστορικό γεγονός που έθεσε ορόσημο στην παράλληλη ιστορική πορεία της χριστιανικής Δύσης και της οθωμανικής Ανατολής. Το εξαιρετικό πολεμικό κατόρθωμα του συνασπισμένου χριστιανικού στόλου, που έλαβε χώρα στις 7 Οκτωβρίου 1571 έξω από τα νερά της Ναυπάκτου, κλόνισε το θαλασσινό αήττητο των Τούρκων. Μολονότι η νίκη των συνασπισμένων δυνάμεων έμεινε ουσιαστικά αναξιοποίητη, αφού δεν συνοδεύθηκε από κάποια εδαφική κατάκτηση, η επίδραση

της υπήρξε καταλυτική για το ηθικό των λαών της Δυτικής Ευρώπης. «Εκείνη την ημέρα γίνηκε αφορμή να σκορπιστεί η πλανερή ιδέα που είχε όλος ο κόσμος και όλα τα έθνη πως οι Τούρκοι ήταν τάχα ανίκητοι στη θάλασσα. Εκείνη την ημέρα συντρίφθηκε η οθωμανική αλαζονεία και η φαντασία», γράφει χαρακτηριστικά στον «Δον Κιχώτη» του για τη ναυμαχία της Ναυπάκτου ο **Μιχαήλ Θερβάντες** (Miguel de Cervantes Saavedra, 1547-1616).

Μια σειρά πανηγυρικών εκδηλώσεων με πολυποίκιλες εκφάνσεις στο χώρο των γραμμάτων και των τεχνών πυροδοτήθηκαν από τη θρυλική αυτή επιτυχία: ανοικοδομήθηκαν μνημεία και εκκλησίες, κόπηκαν αναμνηστικά μετάλλια, φιλοτεχνήθηκαν έργα εξαιρετικής ποιότητας, εκφωνήθηκαν ρητορικοί λόγοι, συντέθηκαν ποιήματα και μουσικά έργα. Παράλληλα, τα γεγονότα της μεγάλης θαλασσινής νίκης του χριστιανικού κόσμου περιγράφτηκαν με γλωσσική πολυμορφία σε πληθώρα κειμένων (ιστορίες, χρονικά, αναφορές, ημερολόγια καταστρώματος και κάθε άλλου είδους γραπτή μαρτυρία της περιόδου) και με αυτόν τον τρόπο καταγράφτηκαν ανεξίτηλα στην ιστορία, σφραγίζοντας την παράδοση των λαών που έλαβαν μέρος σε αυτά. Ο χειμαρρώδης ενθουσιασμός που προκάλεσε ο θρίαμβος της Ναυπάκτου διοχετεύθηκε μέσα από μια πλειάδα συγγραφέων και στη λογοτεχνία. Οι συγγραφείς αυτοί ανέδειξαν μέσα από τα έργα τους –όχι πάντα με επιτυχία– το πολεμικό αυτό γεγονός και τροφοδότησαν στη συνέχεια τη λογοτεχνική παραγωγή σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Στο όλο πανηγυρικό κλίμα της γενικής ανακούφισης και αναθάρρησης που επικράτησε μετά τη σπουδαία αυτή νίκη, ο αριθμός των γραπτών τίτλων που σχετίζονται με τη ναυμαχία ξεπέρασε τους 800.

Αυτή η αριθμητικώς «θριαμβευτική» λογοτεχνική δημιουργία εκφράζει μια σειρά μακροχρόνιων πολιτικοκοινωνικών εξελίξεων και πολύπλευρων πολεμικών προσπαθειών, που για ένα μεγάλο διάστημα περίμεναν να αναδυθούν και τελικά κορυφώθηκαν με τη θαλάσσια επιτυχία του 1571. Συναφώς, αγαλλίαση διακατέχει το σύγχρονο λόγιο αφηγητή των γεγονότων **Ρόκο Μπενέτι** (Rocco Benetti), που βρίσκει το χαμένο ποιητικό του οίστρο: «οι μούσες, που από καιρό περίλυπες, έρημες, και σιωπηρές είχαν αποσυρθεί, ξεπρόβαλαν και πάλι περιχαρείς αυτές τις μακάριες ημέρες για να ψάλλουν κάθε λογής ύμνους».

Εξέχοντα ρόλο στα λογοτεχνικά κείμενα της εποχής φαίνεται να διαδραματίζει η μορφή του **Δον Χουάν του Αυστριακού**, επικεφαλής του συμμαχικού χριστιανικού στόλου. Στο πρόσωπό του τιμήθηκε η επιτυχία της ένωσης, της συμφιλίωσης και της αγαστής σύμπνοιας των λαών της Δύσης. Ακολούθως, με τους λογοτέχνες και δημιουργούς της, η κάθε συμμαχική πλευρά εξήρε τις αρετές του δικού της αρχηγού: η Βενετία του μετέπειτα δόγη **Σεβαστιανού Βενιέρ** (Sebastiano Venier), η Αγία Εδρα του **Μαρκαντόνιο Κολόνα** (Marcantonio Colonna) και η ισπανική του **Τζιοβάνι Αντρέα Ντόρια** (Giovanni Andrea Doria).

Η νίκη του Λεπάντο. Δυτική γκραβούρα εποχής

Στον ιταλικό χώρο, οι συγγραφείς που τύπωσαν έργα τους με αφορμή τη θαλάσσια αναμέτρηση της Ναυπάκτου υπολογίζονται σε 304. Αν και οι συνθέσεις τους, απλοϊκές και αδέξιες στο μεγαλύτερο μέρος, παρουσιάζουν πενιχρό λογοτεχνικό ενδιαφέρον, το πλήθος τους όμως καταδεικνύει την έκταση και την ένταση που είχε λάβει η χαρμόσυνη νίκη. Η έλλειψη ποιότητας στα ιταλικά αυτά κείμενα αποδίδεται στην επανάληψη ουμανιστικών προτύπων, τα οποία δεν ανταποκρίνονταν στις κοινωνικοπολιτικές απαιτήσεις της εποχής και δεν μπορούσαν να προσφέρουν μια λογοτεχνική ανανέωση. Από τη μετριότητα ξεχωρίζουν οι στίχοι του **Γκαμπριέλο Κιαμπρέρα** (Gabriello Chiabrera, 1552-1638), του **Λουίτζι Γκρότο** (Luigi Groto, 1541-1585) και του μεταγενέστερου **Φούλβιο Τέστι** (Fulvio Testi, 1593-1646). Καλύτερη τύχη είχαν οι αναφορές της ναυμαχίας σε σύγχρονα ή και σε μεταγενέστερα έργα που είχαν μεγαλύτερη απήχηση στο αναγνωστικό κοινό. Περιγραφές της ναυμαχίας υπάρχουν στη «Φιντιαμάντε» («Fidamante») του **Κούρτσιο Γκοντζάγκα** (Curzio ▶

«Εκείνη τη μέρα συντρίφτηκε η οθωμανική αλαζονεία» γράφει ο Μιχαήλ Θερβάντες που πολέμησε στη Ναυμαχία. Αδριάντας του Ισπανού συγγραφέα που αποκαλύφθηκε πρόσφατα στη Ναύπακτο

Gonzaga, 1536-1599), στον «Αντόνε» («Adone») του **Τζιαμπατίστα Μαρίνο** (Giambattista Marino, 1569-1625), στον «Κάρλο Μάνιο» («Carlo Magno») του **Τζιρόλαμο Γκαρόπολι** (Girolamo Garopoli) και σε ποιήματα του **Αντόν Φραντζέσκο Ντόνι** (Anton Francesco Doni, 1513-1574). Αρκετές είναι και οι έμμεσες αναφορές στη ναυμαχία της Ναυπάκτου που υπάρχουν στην «Ελευθερωμένη Ιερουσαλήμ» («Gerusalemme Liberata») ή τις «Ηρωικές Ρίμες» («Rime Heroiche») του **Τορκουάτο Τάσο** (Torquato Tasso, 1544-1595). Εξάλλου, η νίκη της Ναυπάκτου ενέπνευσε τον ποιητή **Τσέλιο Μάνιο** (Celio Magno, 1536-1602) για να συνθέσει λυρικούς στίχους που παρουσιάστηκαν μελοποιημένοι με τον τίτλο «Θρίαμβος του Χριστού για τη νίκη εναντίον των Τούρκων» («Trionfo di Cristo per la vittoria contr' a' Turchi») το Δεκέμβριο του 1751 στην εκκλησία του Αγίου Στεφάνου στη Βενετία.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα κατά γενική εκτίμηση πιο ζωντανά και εύχυμα έργα που γράφτηκαν

Ο αριθμός των γραπτών τίτλων σε παγευρωπαϊκό επίπεδο που σχετίζονται με τη ναυμαχία ξεπερνά τους 800

στις τοπικές ιταλικές διαλέκτους της Βενετίας, της Πάδοβας, της Μπολόνιας, της Τοσκάνης, της Σικελίας, όπως επίσης και τα κείμενα του κωμωδιογράφου **Αντώνιου ντα Μολίνο** (Antonio da Molino), του επονομαζομένου Μπουρκιέλα (Burchiella), ο οποίος τα συνέθεσε σε μικτή γλώσσα δημώδους ελληνικής και βενετικής διαλέκτου (greghesco), με κεντρικό ήρωα τον πολεμιστή Μανόλη Μπλέσση.

Χαρακτηριστικό της «πολυγλωσσικής» πανηγυρικής έκφρασης είναι και το αρχαιοελληνικό ελεγειακό τετράστιχο για τον Δον Χουάν, γραμμένο από τον Ιταλό **Αλεμάνο Φίνι** (Alemano Fini) που περιλαμβάνεται σε φυλλάδιο με συλλογή διαφόρων ποιημάτων στην ιταλική, ελληνική και λατινική γλώσσα:

Ει νέος Αυστριάδης υπερήρεν Θράκα θαλάσση
Εκ νηών εχθρού πολλά τρόπαια φέρων,
Ει τε πόλιν δ' άρ Κωνσταντίνου λήψεται λαμπράν,
Τι μέγα τω πέμπτος Κάρολος ήν γε πατήρ;

Σώζονται ακόμη ιταλικά πανηγυρικά στιχουργήματα από τον Κρητικό **Νικόλαο Παπαδόπουλο**. Αρχειακές πηγές αναφέρουν ότι και ένας άλλος Έλληνας, ο **Γρηγόριος Μαλαξός**, τύπωσε το 1572 φυλλάδιο, πιθανόταια με ιταλικούς στίχους, αφιερωμένο στη θρυλική νίκη.

Η ναυμαχία της Ναυπάκτου είχε μικρότερη απήχηση, αλλά ποιοτικώς καλύτερα κείμενα, στην ευρύτερη ισπανική λογοτεχνική παραγωγή. Στο επικό ποίημα «Αρακουάνα» («Aracuana»), που αποτελεί την πρώτη μαρτυρία της «κρεολής» λογοτεχνίας, ο **Αλόνσο ντε Ερθίγια** (Alonso de Ercilla y Zuñiga, 1533-1594) αναπαράγει αριστουργηματικά τεχνικές των Ιταλών **Λουντοβίκο Αριόστο** (Ludovico Ariosto, 1474-1533) και Τορκουάτο Τάσο (Torquato Tasso, 1544-1595). Αλλα αξιόλογα έργα είναι ο ύμνος «Canción por la victoria de Lepanto» του **Φερνάντο ντε Χερέρα** (Fernando de Herrera, 1534-1597) που μεταφράστηκε στα γαλλικά και στα ιταλικά, καθώς και το περιγραφικό επικό ποίημα «Αουστριάντα» («Austriada») σε 24 ραψωδίες του **Χουάν Ρούφο Γκουντιέρεθ** (Juan Rufo Gutiérrez, 1547-1620) από την Κόρδοβα. Ο τελευταίος έλαβε μέρος στη ναυμαχία της Ναυπάκτου υπηρετώντας στο πλευρό του Δον Χουάν, στον οποίο αφιέρωσε τους στίχους του. Ιστορικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα σχετικά με τη ναυμαχία λαϊκά ποιήματα της ιβηρικής χερσονήσου που συνέλεξε ο **Δον Αγκοστίνο Ντουράν** (Don Agostino Duran) στο «Ρομανθέρο χενεράλ» («Romancero general»).

Ξεχωριστή σημασία για την παγκόσμια λογοτεχνία έχει η σχέση του Θερβάντες –του πρώτου μυθιστοριογράφου της νεότερης εποχής– με τη ναυμαχία του 1571. Σε ηλικία 24 ετών, συνομήλικος του στό-

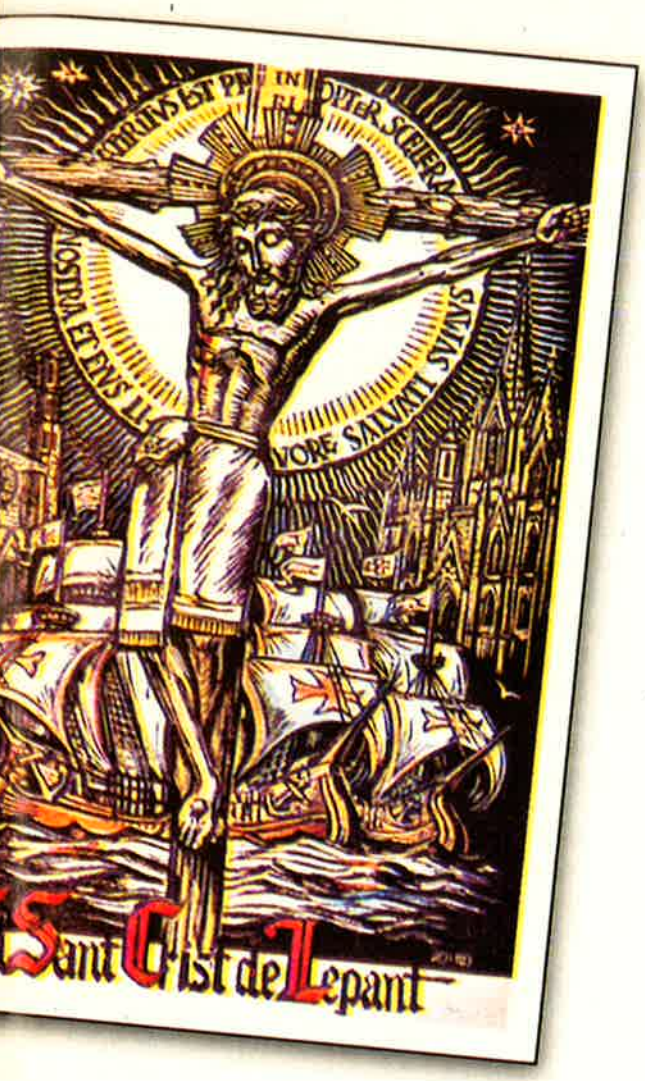

Ο Χριστός της Ναυπάκτου, στον καθεδρικό ναό της Βαρκελώνης

«Και η αρμάδα των Βενετίκων εβγήκεν εκ τους Κορυφούς και εις την Μισήνα, και ανταμώθηκεν με τη αρμάδα του ρηγός του Σπάνια. Και ήλθαν και κάτεργα βενέτικα εκ την Κρήτην εις την Μισήνα, και όλοι οι Χριστιανοί εξωμολογήθηκαν και εμετάλαβαν τα άχραντα μυστήρια, και εκίνησαν να έλθουν διά την αρμάδαν την τουρκικήν· και εκείνην εγύρισεν και εμπήκεν μέσα εις την Ναύπακτον. Και εις τας επτά του Οκτωβρίου μηνός, ημέρα Κυριακή, εβγήκεν η αρμάδα των Χριστιανών εκ την Κεφαλονίαν και... η αρμάδα η τούρκικην εβγήκεν εκ την Ναύπακτον, και ανταμώθηκεν εις το νησί των Κουρτζουλάρων. Εις τας τρεις ώρας της ημέρας εσμίξαν οι αρμάδες οι δύο και εδόθη ο πόλεμος ο θαυμαστός και ο μέγας. Και η δύναμις του αυθεντός του κυρίου ημών Ιησού Χριστού και Θεού και η πρεσβεία της Παναγίας Θεοτόκου και πάντων των αγίων ενίκησαν οι Χριστιανοί και εκατέκαψαν και ετρόπωσαν και επήραν πολλήν αρμάδα των Αγαρηνών· ολίγα έφυγαν και επήγαν μέσα εις την Ναύπακτον· έφυγαν και πολλοί Τούρκοι. Και εκόπησαν και πολλοί Χριστιανοί...». Τραγικό γεγονός σε όλη αυτή την ανθρωποθυσία είναι ότι τα περισσότερα θύματα, και από τις δυο παρατάξεις, ήταν Έλληνες που υπηρετούσαν είτε με τους χριστιανούς είτε με τους μουσουλμάνους.

Ο Θερβάντες γράφει στον «Δον Κιχώτη» του: «Εκείνη την ημέρα συντρίφτηκε η οθωμανική αλαζονεία και η φαντασία»

λαρχου Δον Χουάν, ο Θερβάντες, με την ιδιότητα του αξιωματικού στη γαλέρα «Μαρκέζα», τραυματίστηκε στο αριστερό του χέρι σε μάχη που έγινε στο κατάστρωμα του σκάφους του. Στην υπόλοιπη περιπετειώδη ζωή του η αναπηρία του αποτέλεσε για τον ίδιο μια τιμητική ανάμνηση, όπως συνήθιζε να γράφει.

Ανάμεσα στα πάμπολλα λογοτεχνικά έργα που γράφτηκαν σε πολλές διαλέκτους και γλώσσες για τη ναυμαχία της Ναυπάκτου υπήρχαν, όπως προαναφέρθηκε, και ελληνικά. Ωστόσο, σχεδόν κανένα δεν σώζεται που να χρονολογείται αμέσως μετά τη ναυμαχία. Αντίστοιχα, οι διασωθείσες ελληνικές πηγές, συγκρινόμενες με το πλήθος των ιταλικών και ισπανικών κειμένων, αποδεικνύονται ελάχιστες και είναι μεταγενέστερες. Μια λογική ερμηνεία αυτής της «λογοτεχνικής αποχής» θα μπορούσε να θεωρηθεί το ναυάγιο των ελπίδων του υπόδουλου Ελληνισμού, αφού η μεταφορά του πολέμου και στα οθωμανικά εδάφη δεν συντελέστηκε. Τα γεγονότα της ναυμαχίας της Ναυπάκτου καταγράφονται από το «Χρονικό του Γαλαξειδίου» του **Ευθυμίου Πενταγιώτη**, από μερικές «ενθυμήσεις» και από άλλα βραχέα χρονικά. Τα κείμενα αυτά διακρίνονται για τη λακωνικότητά τους, αλλά και για την έντονη αναγωγή της ίδιας της ναυμαχίας σε θρησκευτική και πολιτισμική σύγκρουση:

Γλαφυρά είναι τα δημοτικά τραγούδια που περιγράφουν την αναμέτρηση ανάμεσα στο συνασπισμένο χριστιανικό στόλο και τον τουρκικό:

Αγνάντιο στην Κεφαλονιά κι' αγνάντιο στην Αγια Μαύρα
Πολύ ανταρίτσα γίνεται και ταραχή μεγάλη
Πού 'κεί συναπαντηθήκαν οι δυο κακές αρμάδες
Οι δυο κακές και τρομερές ο Τούρκος με το Φράγκο
Μ' αστήθ' αστήθι πολεμούν κατάρτι με κατάρτι
Κ' Αλή Πασάς αγνάντευεν από ψηλό κατάρτι.
Προσκύνα ρε Ριγόπουλο να μη σε πάρω σκλάβο.
Δεν σε φοβούμαι Αλή Πασά στον νουν μου δε σε βάνω
Τι έχω καράβια προύτζινα κατάρτια σιδερένια
Και τα πανιά μεταξωτά αέρα δέν φοβούμαι...

Από τη «Συλλογή δημωδών ασμάτων της Ηπείρου» του **Παναγιώτη Αραβαντινού** (1809-1870) διασώθηκε δημοτικό τραγούδι από την περιοχή της Πάργας:

Να ήμουν πουλί γλυκαηδόνι, να ήμουνα

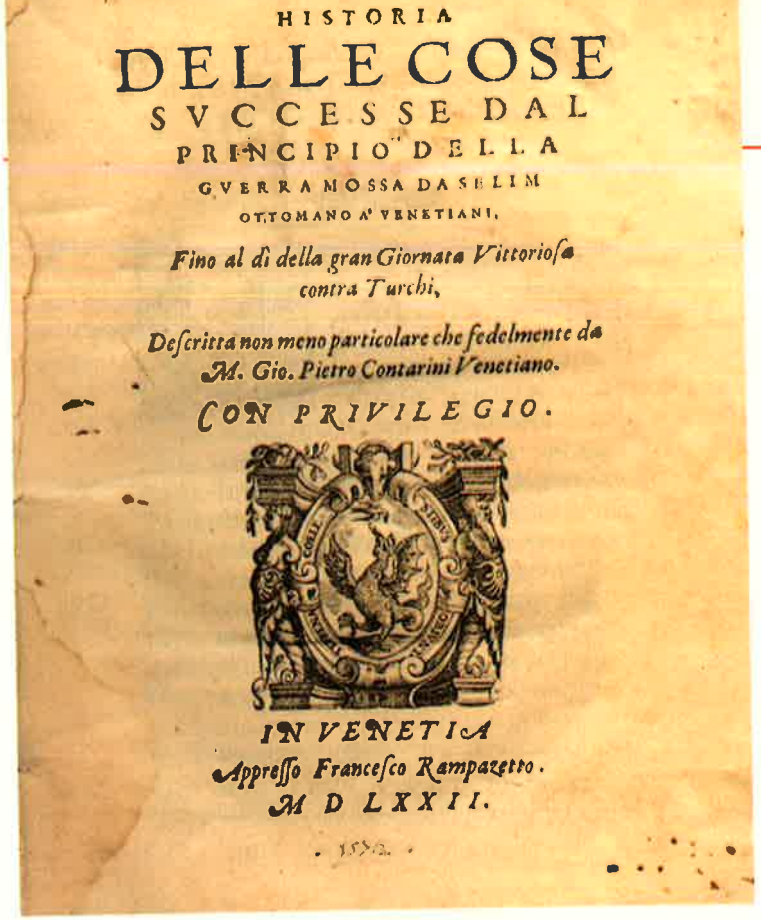

HISTORIA
DELLE COSE
SVCCESSE DAL
PRINCIPIO DELLA
GVERRA MOSSA DA SELIM
OTTOMANO A' VENETIANI,

Fino al dì della gran Giornata Vittoriosa contra Turchi,

Descritta non meno particolare che fedelmente da M. Gio. Pietro Contarini Venetiano.

CON PRIVILEGIO.

IN VENETIA
Appresso Francesco Rampazetto.
M D LXXII.

Βενετσιάνικο βιβλίο του 1572 για τη μεγάλη νίκη επί των Τούρκων

χελιδόνι,
να ήμουν και χρυσοφάναρο στο φάρο της Μεσσήνας,
για νάβλεπα, να βίγλιζα το Ρήγα π' αρμενίζει,
όπ' αρμενίζουν χαίροντας και λάμνουν τραγουδώντας.
Δεν παν σε πόρτο για να μπουν, λιμιώνα για ν' αράξουν,
γυρεύουν τον Αλή Πασσά για να τον πολεμήσουν.
Οταν απαντηθήκανε οι δυο χοντραίς αρμάδες;
βροντοκοπάν οι κανονιές, γίνετ' η μέρα νύχτα,
πλώρη με πλώρη σμίγουνε, κατάρτι με κατάρτι,
λαμποκοπάνε τα λαμιά, βροντάνε τα τριμπόνια,
ποδάρια, χέρια και κορμιά γιομίζουν τα καράβια,
σκοτώθη κι' ο Αλή Πασσάς, το άξιο παλληκάρι,
κι' ο Ρήγας την γαλήοτα του την έσερν' απ' την πρύμμη.
Μέσα είχε σκλάβους εκατό στα σίδερα δεμένους,
και σκλάβος αναστέναξε, κ' εσιάθη το καράβι.
Ο Ρήγας αναιρόμαξε, τον πρώτο του φωνάζει.
— Εκείνος π' αναστέναξε κ' εσιάθη το καράβι,
αν ην από τους δούλους μου τη ρόγα του θ' αξήσω,
κι' αν ην από τους σκλάβους μου θα τον ελευθερώσω.
– Εγώ είμ 'οπ' αναστέναξα και το καράβι εσιάθη,
γιατ' είδα όνειρο κακό 'ς τον ύπνο που κοιμώμουν,
είδα και τη γυναίκα μου την στεφανώναν μ' άλλον.
Νειόγαμπρον τέσσερων μερών Τούρκοι μ' επήραν σκλάβον,
και δέκα χρόνους έκαμα 'ς της Μπαρμπαριάς το χώμα.
δέκα καρυαίς εφύτεψα 'ς τη φυλακή που μ' είχαν,
κι' απ' όλαις έφαγα καρπό, και λευτεριά δεν πύρα.

Σύμφωνα με την παράδοση, Ελληνες ναυτικοί, όταν άκουσαν την είδηση ότι ο στόλαρχος Δον Χουάν ο Αυστριακός κατευθυνόταν με το συμμαχικό στόλο από τη Σικελία προς τα νερά του Ιονίου, τραγουδούσαν το δίστιχο:

Φανάρι θέλω να 'μουνα στο στρέτο της Μεσσίνας
να φέγγω ότενας διαβή ο Πρίντζηπας της Σπάνιας.

Στη σύγχρονη ελληνική λογοτεχνική παραγωγή εμπνευσμένο από τη ναυμαχία της Ναυπάκτου αποτελεί το πρώτο μέρος της τριλογίας «Ο Περίπλους» του **Διονυσίου Ρώμα** (1906-1981), στο οποίο ο συγγραφέας περιγράφει με τη μορφή του χρονικού και της μυθιστορηματικής μετάπλασης όλη την εποχή μέσα στην οποία τοποθετείται το γεγονός της ναυμαχίας.

Συμπερασματικά, στη ναυμαχία της Ναυπάκτου οι συνασπισμένες δυνάμεις της Δύσης, με τον ετερόκλητο χαρακτήρα και την εσωτερική ιδιοτυπία κάθε πλευράς, συνέλαβαν την ουσία της ένωσης. Το αποτέλεσμα αυτής της ένωσης τροφοδότησε μια από τις ποσοτικότερες πηγές για εμπνεύσεις και πραγματοποιήσεις στην περιοχή της λογοτεχνικής δημιουργίας. Αυτή η σχέση και το αποτέλεσμά της επιχειρήθηκε να διατυπωθεί λογικά και να αρτιωθεί αισθητικά μέσα από τους συγκεκριμένους περιορισμούς του κοινωνικού, πολιτικού και γενικότερα πνευματικού περιβάλλοντος. Παράλληλα, το «πιο δοξασμένο γεγονός που είδανε ποτέ ή θα δούνε οι αιώνες», κατά τον Θερβάντες, ενείχε την ιδιάζουσα έκφραση και ευρύτητα του επικού συμβάντος που δεν αφορούσε μόνο εκείνες τις δυνάμεις που έλαβαν μέρος στην εκστρατεία, αλλά ολόκληρο τον αγώνα του χριστιανικού κόσμου.

ΕΠΙΛΕΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Francesco Mango, *Notte letterarie*, Παλέρμο 1894, σσ. 137-141.

Guido Antonio Quarti, *La battaglia di Lepanto nei canti popolari dell'epoca*, Μιλάνο 1930.

Antonio Medin, *La storia della Repubblica di Venezia nella poesia*, Μιλάνο 1930.

Carlo Dionisotti, «Lepanto nella cultura italiana del tempo», στον τόμο *Il Mediterraneo nella seconda metà del '500 alla luce di Lepanto*, Φλωρεντία 1974, σσ. 127-151.

— «La guerra d'Oriente nella letteratura veneziana del Cinquecento», *Lettere Italiane*, 16 (1964), σσ. 233-250.

Paolo Preto, *Venezia e i Turchi*, Φλωρεντία 1975, σσ. 259-274.

Jose Lopez De Toro, *Los poetas de Lepanto*, Μαδρίτη 1950. ■

βιβλιογραφία

ΒΑΣΙΛΑΤΟΣ Ν.,
Κάστρα της Ελληνικής Γης, Αθήνα 1991

ΒΑΣΙΛΑΚΗ Μ.,
«Εικόνα του Γεωργίου Κλόντζα στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο της Αθήνας: η Ναυμαχία της Ναυπάκτου», ***Αρχαιολογία,*** τεύχ. 15 (Μάιος 1985), σ. 100

BRAUDEL F.,
Η Μεσόγειος και ο μεσογειακός κόσμος την εποχή του Φίλιππου Β΄ της Ισπανίας, μετάφρ. Κ. Μητσοτάκη, τ. 1-3, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1991, 1997 και 1998

INALCIK H.,
Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, η κλασσική εποχή, 1300-1600, μετάφρ. Μ. Κοκολάκης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1995

ΚΡΑΝΤΟΝΕΛΛΗ Α.,
«Η σημασία της ναυμαχίας της Ναυπάκτου στην ανάπτυξη της ελληνικής εμπορικής ναυτιλίας», ***Σύμμεικτα, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών,*** τόμ. 9 (Μνήμη Δ.Α. Ζακυθηνού), Αθήνα 1994, σ. 269-282

OSTROGORSKY G.,
Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, τ. 3, μετάφρ. Ι. Παναγόπουλος, εκδ. Σ. Βασιλόπουλος, Αθήνα 1981

ΠΑΛΙΟΥΡΑΣ Α.Δ.,
Ο ζωγράφος Γεώργιος Κλόντζας (1540-1608) και αι μικρογραφίαι του κώδικος αυτού, Αθήνα 1977, σ. 224-225

ΤΣΙΤΣΕΛΗΣ Η.,
«Μνημεία της εν Ναυπάκτω ναυμαχίας εν Κεφαλληνία», ***Αι Μούσαι,*** έτος Ε΄, φύλλ. 197-108, Ζάκυνθος 1897, σ. 702-703

ΧΑΣΙΩΤΗΣ Ι.Κ.,
Οι Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου (1568-1571), Θεσσαλονίκη 1970

DAWKINS R.M.,
«A Picture of the Battle of Lepanto», ***The Journal of Hellenic Studies,*** 50 (1930), σ. 1-3

DE LA GRAVIERE J.,
La guerre de Chypre et la bataille de Lepanto, Παρίσι 1880

DE TORO H.L.,
Los poetas de Lepanto, Μαδρίτη 1950

DIONISOTTI C.,
«Lepanto nella cultura italiana del tempo» στο ***Il Mediterraneo nella seconda meta del '500 alla luce di Lepanto,*** Φλωρεντία 1974, σ. 127-151

DUMONT J.,
Lepanto, l' histoire étouffée, Παρίσι 1997

GARCIA HERMAN D.-GARCIA HERMAN Η.,
Lepanto: El dia después, Μαδρίτη 1999

GARNIER F.,
Journal de la bataille de Lepanto, Παρίσι 1956

HASSIOTIS J.K.,
«Spanish Policy towards the Greek Insurrectionary Movements in the Early Seventeeth Century», ***Actes du IIe Congrès International des Etudes du Sud-Est Européen,*** τόμ. 3, Αθήνα 1978, σ. 313-329

HESS A.C.,
«The Battle of Lepanto and its place in Mediterranean history», ***Past and Present,*** 57 (Νοέμ. 1972), σ. 53-73

LESURE M.,
Lépante. La crise de l' empire ottoman, Παρίσι 1972

PALLUCCHINI A.,
«Echi della battaglia di Lepanto nella pittura veneziana del '500» στο ***Il Mediterraneo nella seconda meta del '500 alla luce di Lepanto,*** Φλωρεντία 1974, σ. 279-287

PERTUSI A. (επιμ.),
Il Mediterraneo nella seconda meta del '500 alla luce di Lepanto, Φλωρεντία 1974

PRETO P.,
Venezia e i Turchi, Φλωρεντία 1975, σ. 259-274

QUARTI G.A.,
La battaglia di Lepanto nei canti popolari dell' epoca, Μιλάνο 1930
La guerra contro il Turco a Cipro e a Lepanto, MDLXX-MDLXXI, Storia documentata, Βενετία 1935

RINALDI S.M.,
«La virtù della Republica e le gesta dei capitani. Dipinti votivi, ritratti, pietà» στο ***Venezia e la difesa del Levante da Lepanto a Candia, 1570-1670,*** Βενετία 1986, σ. 13-31

WERNER O.,
Great Sea Battles, Λονδίνο 1963

Το κάστρο της Ναυπάκτου όπως σώζεται σήμερα

... προς Ιστορικά

Αγαπητά «Ιστορικά»

Εχω την τιμή να σας γνωρίσω ότι στο τεύχος για τη Φιλική Εταιρεία παραλείπονται στοιχεία για τον πρωταγωνιστικό ιδρυτικό ρόλο του Παναγιώτη Αναγνωστόπουλου από την Ανδρίτσαινα(...) Επίσης, σχετικά με τις δύο εκδοχές για τη σειρά μύησης του Αναγνωστόπουλου, θα ήθελα να σας παρακαλέσω για τη φιλοξενία στο περιοδικό αποσπασμάτων της σχετικής βιβλιογραφίας (...)

1) Ιωάννης Φιλήμων, «Δικίμιον Ιστορικόν περί της Φιλικής Εταιρείας», έκδοσις 1834 εν Ναυπλία και «Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Ελληνικής Επαναστάσεως», Αθήνα 1859. Ο Παπαρρηγόπουλος χαρακτηρίζει το έργο του Φιλήμονα «το πολυτιμότατο των βοηθημάτων από όσα μέχρι τούδε εδημοσιεύθηκαν περί της περιόδου εκείνης και δεν επιτρέπεται να αμφιβάλομεν ότι ο Φιλήμων εξέθηκε ακριβώς την έννοια των πραγμάτων, ως εκ των μετά του Υψηλαντικού οίκου σχέσεών του».

«Ο Νικόλαος Σκουφάς (καταγόμενος εκ της Αρτης), ο Αθανάσιος Τσακάλωφ (Ιωαννίτης ανήκων εις το γένος του Γεκελή) και ο Παναγιώτης Α. Αναγνωστόπουλος (παιρίδαν έχων την Ανδρίτσαινα του Φαναρίου της Πελοποννήσου), οι 3 ούτοι αγνώριστοι πρώτον μεταξύ των και έπειτα φίλοι σκέπτονται... Ο Σκουφάς πειράζεται. Με τούτον ήτον πλέον ηνωμένος ο Αναγνωστόπουλος... Πρώτος δε, ος τις συνέλαβε την ενεργητικήν ιδέαν της Επαναστάσεως είναι ο Ν. Σκουφάς, αποσπάσας από τας ιδιαιτέρας των υποθέσεις πρώτον τον Τσακάλωφ και δεύτερον τον Αναγνωστόπουλον».

2) Επίσημο ημερολόγιον του Αγώνος του 1821 (από 1814 έως 1830) εκδοθέν από την Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία το 1930.

«1814 τέλη του έτους. Σύστασις Φιλικής Εταιρείας υπό Νικολάου Σκουφά εξ Αρτης, Παναγιώτου Α. Αναγνωστοπούλου εξ Ανδριτσαίνης της Πελοποννήσου και Αθανασίου Τσακάλωφ εξ Ιωαννίνων».

3) Αντώνιος Φον Πρόκες Οστεν, πρέσβης της Αυστρίας στην Κωνσταντινούπολη το 1821 και στην Ελλάδα 1843 έως 1851, πρώην στρατάρχης της Αυστρίας και διπλωμάτης του Μέτερνιχ. «Ιστορία της Επαναστάσεως της Ελλάδος, διπλωματικώς εξεταζομένης», 6 τόμοι, έκδοσις 1848, αναφέρει: «Συγγράφω εκ συνηθείας στην εργασία και κλίσεως εις την έρευνα και την αλήθειαν, από πολλών ετών συμμετέχων στην τύχην της Ελλάδος και μάρτυς αυτόπτης γενόμενος». Στη σελίδα 9 γράφει «ήδη εν έτει 1814 συνέστησαν εν Οδησσώ τρεις καθ' εαυτούς ολίγον επίσημοι άνδρες, οι Νικόλαος Σκουφάς, εξ Αρτης, Αθανάσιος Τσακάλωφ εξ Ιωαννίνων και Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος εξ Ανδριτσαίνης μυστικήν τινά Εταιρείαν προς αλλήλους την οποίαν ονόμασαν Εταιρείαν των Φιλικών». Στον πρόλογο γράφει: «Αι φιλικαί μου σχέσεις μετά των πολιτικών ανδρών και το αξίωμά μου, παρέσχον μοι πηγάς ας ουδείς άλλος ηδύνατο να συλλέξει».

4) Χειρόγραφο 9142 Εθνικής Βιβλιοθήκης. Αναφορά Εμμανουήλ Ξάνθου στην Εθνοσυνέλευση της 15.12.1843, ενώπιον βουλευτών 15, από τους οποίους ήταν Φιλικοί, ανάμεσά τους ο Ιωάννης Φιλήμων, βουλευτής Αθηνών, οι στρατηγοί Πλαπούτας και Τζανέτος Χριστόπουλος, συμπολεμιστές του Αναγνωστόπουλου, γραμματέας ο γιος του Κολοκοτρώνη, Κολίνος, και προεδρείο ο υπέργηρος Πανούτσος Νοταράς και αντιπρόεδροι οι Λόντος και Μαυροκορδάτος.

«Οι πρώτοι συσκεφθέντες και αρχίσαντες το έργο εις Οδησσόν κατά τον Νοέμβριο του 1814 έτους ήταν 4 άτομα, ο Νικόλαος Σκουφάς εξ Αρτης, ο Αθανάσιος Φίρου Τσακάλωφ Ιωαννίτης, ο Παναγιώτης Αναγνωστόπουλος Πελοποννήσιος και ο υποφαινόμενος εκ Πάτμου, οι οποίοι λαβόντες υπ' όψιν την τότε ηθικήν και πολιτικήν κατάστασιν του Εθνους...».

5) Χειρόγραφο 6172 Εθνικής Βιβλιοθήκης, της 7.4.1837.

«Οι υποσημειούμενοι εκπληρούμεν ιερόν καθήκον, υπογράφοντες μεθ' όλης της Πίστεως την παρούσαν απόδειξιν, περί των πολλών εκδουλεύσεων του κ. Π. Αναγνωστοπούλου, τόσον γνωστού εις την Ελληνικήν κοινωνίαν. Π. Μαυρομιχάλης, Θ. Κολοκοτρώνης, Δ. Πλαπούτας, Β. Πετιμεζάς, Χ. Χατζηπέτρος, Δ. Τρόκρης, Ν. Σταματελόπουλος (Νικηταράς).

Ο Κύριος Π.Α. Αναγνωστόπουλος, εκ Πελοποννήσου, ορμώμενος από υγιή υπέρ της Πατρίδος αισθήματα, ήρχισεν από του 1815 το στάδιόν του υπέρ της πολιτικής ανεξαρτησίας της. Ανώτερος των κινδύνων και όλων των κόπων διά των οποίων ενεργείτο η μυστηριώδης προπαρασκευή του Πολέμου...».

6) 9146 χειρόγραφο Εθνικής Βιβλιοθήκης.

«Καταβάντες εξ Οδησσού εις Κωνσταντινούπολη, ότε Σκουφάς και Αναγνωστόπουλος κατά το 1817, εκατήχησεν ο μεν πρώτος τον Ξάνθο ο δε δεύτερος τον Σέκερην, λαβόντες αμφότεροι παρά των κατηχηθέντων τα αφιερωτικά των έγγραφα».

Τα ανωτέρω στοιχεία ελήφθησαν από το βιβλίο του Δ. Μπογδανόπουλου «Φιλική Εταιρεία Αγνωστες Σελίδες» έκδοση 1982, σε εισήγηση του Γ.Ν. Σγούρου στο Α΄ Παγκόσμιο Πανηλειακό Συνέδριο, Αρχαία Ολυμπία 1994.

Με εκτίμηση

Γεώργιος Ν. Σγούρος

δήμαρχος Ανδριτσαίνας

Για τον Μέγα

Σε δημοσίευμα των Ιστορικών της 13ης Απριλίου 2000 με τίτλο «Οι Ελληνες λήσταρχοι και η σφαγή στο Δήλεσι», σε σχετικό άρθρο του Γ. Παπαδάκη «Οι λησταί και τα τραγούδια τους» περιγράφεται με συντομία η ιστορία του Ι. Μέγα και του Χ. Νταβέλη και σημειώνεται στη σελίδα 47 ότι στη «συμπλοκή που έγινε στη θέση Ζέμενο Παρνασσίδος στις 12 Ιουλίου 1856, σκοτώθηκε ο ανθυπολοχαγός Ι. Μέγας».

Επειδή κατάγομαι από την περιοχή κι έχω αλλεπάλληλα ενδιαφερθεί για το θέμα, θα ήθελα να σας επισημάνω σχετικά με τα γεγονότα, τα εξής:

1) Στο μαρμάρινο επιτύμβιο του Μέγα, που έχει ανεγερθεί στην περιοχή της ένοπλης συμπλοκής μεταξύ της ληστρικής συμμορίας του «Νταβέλη» και των διωκτικών αποσπασμάτων του Μέγα, αναγράφεται ότι ο Μέγας «εφονεύθη τη 15 Ιουλίου 1856». Τρεις ημέρες αργότερα από την ημερομηνία της μάχης που σημειώνεται στο άρθρο του Γ. Παπαδάκη (12 Ιουλίου 1856).

2) Ο παππούς μου Αχιλλέας Η. Μέγας συνήθιζε να τραγουδά αυτή τη θρυλική εμπλοκή ως εξής, «... Αράχωβα, Λίστομο και Λαύλεια τους κλέφτες τι τους κάνατε; Τους πολεμάει ο Μέγας.

Ο Μέγας απ' τη Ράχοβα κι ο Λούκας απ' τη Λαύλεια και ο Οδυσσέας ο νταής ο παλαιογοριανίτης. Ακου ντουφέκια πέφτουνε σπαθιά λαμποκοπούνε, βλέπω και τον Νταβέλη μου κορμί χωρίς κεφάλι. Λε σου 'πα εγώ Νταβέλη μου, δεν σου 'πα εγώ παιδί μου, στον Ζέμενο να μην διαβείς στην κούλια μην περάσεις, γιατί έχει ο Μέγας την χουσά και τη βαριά παγάνα». Το παραπάνω τραγούδι καταγράφτηκε από μένα τον ίδιο, λίγα χρόνια πριν από το θάνατό του, το 1988.

Με τιμή

Αχιλλέας Μέγας